www.plus1.blogfa.com

آشنایی با علوم و معارف دفاع مقدس

دکتر هادی‌مراد پیری

دکتر مجتبی شربتی

سایت و انجمن علمی تخصصی مهندسی شیمی
SUTCHE.COM & COMMUNITY.SUTCHE.COM

تهران

۱۳۹۱

www.plus1.blogfa.com

علوم سیاسی ۵۴

سرشناسه: پیری، هادی، ۱۳۳۹ـ
عنوان و نام پدیدآور: آشنایی با علوم و معارف دفاع مقدس / هادی‌مراد پیری، مجتبی شربتی.
مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعهٔ علوم انسانی؛ پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری: نه، ۱۹۸ ص.: نقشه.
فروست: «سمت»؛ ۱۶۲۳. علوم سیاسی؛ ۵۴.
بها: ۳۵۰۰۰ ریال.
ISBN 978-964-530-803-0
وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا
یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Hadi Morad Piri, Mojtaba Sharbati. An Introduction to the Science of the Holy Defence.
یادداشت: چاپ اول: پاییز ۱۳۹۱، چاپ سوم: زمستان ۱۳۹۱.
یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۹۴ـ۱۹۸.
موضوع: جنگ ایران و عراق، ۱۳۵۹ـ۱۳۶۷
موضوع: جنگ ایران و عراق، ۱۳۵۹ـ۱۳۶۷ــ تأثیر
شناسه افزوده: شربتی، مجتبی، ۱۳۳۶ـ
شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعهٔ علوم انسانی.
شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۱ ۵ آ ۹ پ/۱۶۰۰ DSR
رده‌بندی دیویی: ۹۵۵/۰۸۴۳
شماره کتابشناسی ملی: ۲۹۷۸۴۳۵

آشنایی با علوم و معارف دفاع مقدس
دکتر هادی‌مراد پیری و دکتر مجتبی شربتی
ناظر علمی: دکتر سید یحیی صفوی
گرافیست: قاسم فرودی
سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعهٔ علوم انسانی و پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس
چاپ اول: پاییز ۱۳۹۱
چاپ سوم: زمستان ۱۳۹۱
تعداد: ۲۰۰۰۰
حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»
چاپ و صحافی: پورروشن
قیمت: ۳۵۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشران یا مؤلف، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

نشانی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)، روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی: ۱۴۶۳۶.
تلفن: ۴۴۲۴۶۲۵۰، لمابر: ۴۴۲۴۸۷۷۷. info@samt.ac.ir www.samt.ac.ir

پیام پژوهش

بی‌تردید یکی از بنیادی‌ترین اهداف کانون‌ها و مراکز تحقیقاتی، تقویت توان علمی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی است که استعدادهای خود را در خود گرد آورده‌اند. پرداختن بنیادهای علمی به این قشر تخصصی جامعه و تولید فراورده‌های پژوهشی برای استفاده دانشجویان، سزامندترین تلاش این مؤسسات است. دانشگاه‌ها نیز برای جبران کمبودهای علمی در مراکز گوناگون، همواره باید نویافته‌های خود را در اختیار این کانون‌ها قرار دهند، تا با فراهم آمدن زمینه‌های این پیوند پایای دوسویه، دهش و ستانشی پربار در پی آید و از این رهگذر، جنبه‌های نظری و دستاوردهای کاربردی علوم نمایان شود.

یکی از مصادیق برکت‌خیز این دادوستد پژوهشگرانه در حوزه علوم انسانی، همکاری پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) است که اینک اولین کار مشترک خود را با نشر کتاب آشنایی با علوم و معارف دفاع مقدس به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند.

این کتاب برای کلیه دانشجویان به عنوان منبع اصلی درس آشنایی با علوم و معارف دفاع مقدس در مقطع کارشناسی تدوین شده است. امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی، نیروهای مسلح و سایر پژوهشگران و علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

www.plus1.blogfa.com

سایت و انجمن علمی تخصصی مهندسی شیمی
5urche.com & community.5urche.com

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار	۱
مقدمه	۵
طلیعه	۸
فصل اول: کلیات: تبیین مفاهیم جنگ و دفاع	۱۳
اهداف	۱۳
۱. تعاریف و اصطلاحات	۱۳
۲. انواع جنگ	۱۵
۳. ویژگی‌های جنگ	۱۶
۴. اهداف جنگ	۱۷
۵. علل وقوع جنگ‌ها و برخی از دلایل آن	۱۷
۶. جنگ و دفاع از منظر حضرت امام خمینی(ره)	۱۸
فصل دوم: آشنایی با جغرافیای مناطق مرزی ایران و عراق	۲۰
اهداف	۲۰
۱. آشنایی با موقعیت جغرافیایی ایران	۲۰
۲. آشنایی اجمالی با جغرافیای استان‌های مناطق مرزی ایران با عراق	۲۴
۳. شناخت کلی منطقه خلیج فارس و جزایر آن	۳۰
۴. شناخت محیط عراق	۳۱
فصل سوم: مناقشات مرزی ایران و عراق	۳۵
اهداف	۳۵
۱. از تشکیل دولت عثمانی تا دولت عراق (۱۹۲۰میلادی)	۳۵
۲. از تشکیل کشور عراق تا قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر و در ادامه تا پیروزی انقلاب اسلامی	۳۸

عنوان	صفحه
فصل چهارم: بررسی وضعیت محیط داخلی و بین‌المللی ایران و عراق و...	۴۶
اهداف	۴۶
۱. وضعیت نظام جمهوری اسلامی ایران در آستانه جنگ	۴۶
۲. وضعیت رژیم بعثی عراق درآستانه جنگ	۵۰
۳. مقایسه تطبیقی وضعیت‌های دو کشور جمهوری اسلامی ایران و عراق	۵۳
۴. نقش نظام بین‌الملل در وقوع جنگ	۵۵
فصل پنجم: علل، اهداف و زمینه‌سازی رژیم بعث عراق در تهاجم علیه...	۶۰
اهداف	۶۰
۱. علل تهاجم رژیم بعث عراق به جمهوری اسلامی ایران	۶۰
۲. اهداف کلی رژیم بعث عراق درتهاجم علیه جمهوری اسلامی ایران	۶۴
۳. زمینه‌سازی رژیم بعث عراق جهت تهاجم به نظام جمهوری اسلامی ایران	۶۵
فصل ششم: هجوم سراسری و اشغال مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران	۶۸
اهداف	۶۸
۱. تهاجم گستردهٔ هوایی عراق	۶۹
۲. محورهای پیشروی و اهداف عملیاتی ارتش بعث عراق در تهاجم زمینی	۷۱
۳. مناطق اشغال شده وآخرین حد پیشروی ارتش بعث عراق	۷۴
فصل هفتم: نظرات و تدابیر حضرت امام خمینی (ره)، مقاومت مردمی و...	۷۸
اهداف	۷۸
۱. تدابیر و رهنمودهای حضرت‌امام (ره) در برابر تهاجم ارتش بعث عراق	۷۸
۲. واکنش نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهاجم ارتش...	۸۲
۳. واکنش نیروهای مردمی و نیروهای بسیج به تهاجم ارتش بعث عراق	۸۶
فصل هشتم: اقدامات سیاسی و نظامی جمهوری اسلامی ایران از متوقف کردن دشمن ...	۸۸
اهداف	۸۸
۱. اوضاع سیاسی، امنیتی و نظامی جمهوری اسلامی ایران	۸۸
۲. اجرای عملیات‌های زمینی، هوایی و دریایی	۹۲

www.plus1.blogfa.com

عنوان	صفحه
فصل نهم: آزادسازی مناطق اشغالی جمهوری اسلامی ایران	۹۷
اهداف	۹۷
۱. تغییر در فرماندهی عالی جنگ	۹۷
۲. همکاری و هماهنگی مؤثر ارتش و سپاه	۹۸
۳. آزادسازی مناطق اشغالی (کلیاتی از عملیات‌های مشترک سپاه و ارتش)	۹۸
۴. دلایل پیروزی نیروهای مسلح	۱۰۸
فصل دهم: راهبرد تعقیب و تنبیه متجاوز	۱۱۰
اهداف	۱۱۰
۱. چرایی ادامهٔ جنگ پس از آزادسازی خرمشهر	۱۱۰
۲. دلایل ادامه جنگ پس از فتح خرمشهر	۱۱۲
۳. راهبرد جمهوری اسلامی ایران پس از آزادسازی خرمشهر	۱۱۴
۴. اجرای عملیات در داخل خاک عراق برای وادار کردن دشمن به قبول شرایط...	۱۱۵
۵. عملیات والفجر ۸	۱۱۶
۶. عملیات کربلای ۵	۱۲۳
فصل یازدهم: اقدامات دشمن برای توسعهٔ جنگ...	۱۲۹
اهداف	۱۲۹
۱. استفاده گسترده از عوامل شیمیایی و نقش کشورهای کمک‌کننده در آن	۱۲۹
۲. حملات وسیع هوایی و موشکی به شهرها و منابع حیاتی و حساس	۱۳۳
۳. جنگ نفتکش‌ها و تأثیر آن بر امنیت خلیج فارس و اقتصاد جمهوری اسلامی ایران	۱۳۵
۴. تغییر روش پدافند عراق و تهاجم موردی به بعضی از مناطق مرزی	۱۳۷
فصل دوازدهم: نقش کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در جنگ رژیم بعث عراق علیه...	۱۳۹
اهداف	۱۳۹
۱. کشورهای حاشیهٔ جنوبی خلیج فارس	۱۳۹
۲. بلوک غرب با محوریت ایالات متحده آمریکا	۱۴۰
۳. بلوک شرق با محوریت اتحاد جماهیر شوروی	۱۴۲

عنوان	صفحه
فصل سیزدهم: رفتار سازمان ملل در جنگ ایران و عراق و فرایند صدور قطعنامه ۵۹۸	۱۴۴
اهداف	۱۴۴
۱. مروری بر تعداد قطعنامه‌های صادرشده توسط شورای امنیت سازمان ملل	۱۴۵
۲. فرایند صدور و مفاد قطعنامه ۵۹۸ در تاریخ ۲۹ تیرماه ۱۳۶۶	۱۴۸
۳. شرایط داخلی و خارجی ایران و دلایل پذیرش قطعنامه ۵۹۸ توسط ایران	۱۵۲
۴. گزیده‌هایی از پیام امام‌خمینی (ره) مبنی بر قبول قطعنامه ۵۹۸	۱۵۳
فصل چهاردهم: مقطع پایان جنگ	۱۵۵
اهداف	۱۵۵
۱. پذیرش قطعنامه ۵۹۸ توسط جمهوری اسلامی ایران به طور رسمی	۱۵۶
۲. اجرای تهاجم گسترده و مجدد ارتش بعث عراق به جمهوری اسلامی ایران	۱۵۷
۳. دفع تجاوز مجدد ارتش بعثی عراق در خوزستان	۱۶۰
۴. اجرای عملیات فروغ جاویدان توسط منافقین با پشتیبانی ارتش بعث عراق	۱۶۱
۵. اجرای عملیات نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در غرب (عملیات مرصاد)	۱۶۳
۶. پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از سوی عراق به طور رسمی	۱۶۵
۷. اعلام آتش‌بس توسط شورای امنیت سازمان ملل	۱۶۵
فصل پانزدهم: دلایل و عوامل پیروزی جمهوری اسلامی ایران در دفاع مقدس	۱۶۷
اهداف	۱۶۷
۱. دلایل پیروزی جمهوری اسلامی ایران	۱۶۷
۲. مهم‌ترین عوامل پیروزی جمهوری اسلامی ایران	۱۷۰
فصل شانزدهم: تحلیل آمار ایثارگران جمهوری اسلامی ایران و تلفات ارتش بعث عراق	۱۷۳
اهداف	۱۷۳
۱. شهید و شهادت	۱۷۴
۲. ایثارگری و فرهنگ جهاد و شهادت	۱۷۸
۳. اسطوره‌های دفاع مقدس	۱۸۰
۴. تشابهات دفاع مقدس و عاشورای حسینی	۱۸۰
۵. آمار ایثارگران دوران دفاع مقدس	۱۸۲

www.plus1.blogfa.com

عنوان	صفحه
فصل هفدهم: نتایج و دستاوردهای جنگ و دفاع مقدس در عرصه داخلی و بین‌المللی	۱۸۱
اهداف	۱۸۵
۱. دستاوردهای داخلی	۱۸۷
۲. دستاوردهای خارجی	۱۹۰
منابع	۱۹۴

پیشگفتار

در این کتاب سعی شده است وضعیت‌ها و حوادث مهم و برجسته دوران هشت سال دفاع مقدس که ترکیبی از منطق، تدبیر، حماسه‌آفرینی، معنویت، عاطفه و مهربانی بوده است مورد مطالعه قرار گیرد. در این بررسی ضمن بحث پیرامون پیروزی‌ها، رشادت‌ها، شجاعت‌ها و فداکاری‌هایی که بسیار مهم و غرورآفرین بوده است، به مسائل و مشکلات مربوط به هر دوره از جنگ، وضعیت و شرایط دشمن، فشارهای وارده بر رزمندگان اسلام و مردم و در نهایت نتایج و دستاوردهایی که نصیب جمهوری اسلامی ایران شده است، اشاره می‌شود.

تاکنون در اکثر مطالب و کتاب‌های انتشاریافته در مورد دفاع مقدس، به ابعاد مختلف و مؤلفه‌های علمی و نهادینه شده جنگ در سطح کلان و به شکل تحلیلی پرداخته نشده و به طور عمیق مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار نگرفته است.

در این کتاب با استفاده از مدارک معتبر و منابع دست اول، روایتی صحیح و تحلیلی واقع‌بینانه و بی‌طرفانه از این واقعه بزرگ تاریخ هشت ساله دفاع ملت بزرگ و انقلابی جمهوری اسلامی ایران ارائه شده است. در این خصوص، فراگیری محتوای کتاب حاضر که یادآور دوران پرافتخار نظام جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس است، برای نسل جدید به ویژه دانشجویان ضرورت داشته و اهمیت آن را دو چندان می‌کند.

پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس با بهره‌گیری از فرماندهان، محققان، متخصصان مجرب و کارآزموده در زمینه انعکاس علوم و معارف دوران پر افتخار هشت سال دفاع مقدس به روش علمی و پژوهشی، در قالب تولید و انتشار محصولات دیداری، شنیداری و نوشتاری مرتبط با حوزه عملکرد رزمندگان اسلام

در ۸ سال دفاع مقدس، فعالیت چشمگیری را در سال‌های اخیر انجام داده که با توجه به کمبودهای اساسی در عرصه ادبیات علمی و نظامی، انتظار می‌رود که این روند همچنان با حمایت اندیشمندان گرامی تداوم پیدا کند.

با توجه به تجارب بسیار گرانقدر این دوران پر افتخار، پژوهشگاه در صدد افزایش دانایی دانشجویان علوم مختلف دانشگاهی نسبت به مسائل پیچیده جنگ و چگونگی کاربرد علوم مختلف در پیروزی‌های رزمندگان اسلام است و امید است که بتواند در راستای منویات فرمانده معزز کل قوا حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی) حرکت و به تکلیف خود عمل نماید.

کتاب *آشنایی با علوم و معارف دفاع مقدس* ماحصل تلاش‌های مستمر صاحب‌نظران، متخصصان و کارشناسانی است که به منظور پر کردن خلأهای ناشی در مسائل جغرافیایی، اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و نظامی به رشته تحریر درآمده است و دو هدف عمده را دنبال می‌کند:

۱. ارائه محتوایی ارزشمند از مجاهدت‌ها، توانمندی‌ها و ایثارگری‌های دوران هشت سال دفاع مقدس برای استفاده دانشجویان (مقاطع کاردانی و کارشناسی) و متخصصان در حوزه‌های علوم مختلف دانشگاهی.

۲. توسعه و انتقال علوم و معارف دفاع مقدس برای نسل جوان به روش علمی و نهادینه و اجرایی نمودن منویات مقام معظم رهبری برای حفاظت از این گنج عظیم و ماندگار.

امید است با نگارش این کتاب، توانسته باشیم گام مؤثری هرچند کوچک در زمینه ترسیم مفاهیم و ادبیات آن دوران ارزشمند به خصوص ولایت‌مداری رزمندگان جمهوری اسلامی ایران، برداریم.

آب دریا را اگر نتوان کشید هم به قدر تشنگی باید چشید

پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس از کلیه عزیزانی که در به ثمر رسیدن این اثر، تلاش شبانه‌روزی و بی شائبه‌ای داشته‌اند و به حکم وظیفه به ویژه از مجموعه همکاران ذیل سپاسگزاری و قدردانی می‌نماید:

www.plus1.blogfa.com

۱. استاد فقید و رزمنده جانباز، سردار سرلشکر پاسدار شهید دکتر حاج احمد سوداگر رئیس سابق پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس که نقش مؤثری در ارائه درس آشنایی با علوم و معارف دفاع مقدس در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور داشته است.

۲. سردار سرلشکر پاسدار دکتر سید یحیی صفوی ناظر عالی درس دفاع مقدس و نماینده شورای عالی انقلاب فرهنگی و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری که پژوهشگاه را در تدوین اثر فوق راهنمایی و یاری نمودند.

۳. همه اساتید و فرماندهان هشت سال دفاع مقدس به خصوص دکتر محسن رضایی، سردار سرلشکر دکتر غلامعلی رشید، امیردریابان علی شمخانی، امیرسرلشکر حسنی سعدی و ... که در کلاس‌های درس تربیت مدرس در این پژوهشگاه مطالب بسیار ارزنده‌ای را ارائه نموده‌اند و سعی شده از مطالب آن‌ها در تهیه و تدوین کتاب فوق استفاده گردد.

۴. فرماندهان، پیشکسوتان، خبرگان و محققان هشت سال دفاع مقدس که در تهیه و تدوین این کتاب همکاری کرده‌اند و این پژوهشگاه را یاری داده‌اند (به ترتیب حروف الفبا):

۱. امیرسرتیپ ۲ بازنشسته مسعود بختیاری،
۲. سردار سرتیپ پاسدار یعقوب زهدی،
۳. امیرسرتیپ ۲ بازنشسته داوود سنجری‌پور،
۴. سردار سرتیپ ۲ پاسدار ناصر شعبانی،
۵. سردار سرتیپ ۲ پاسدار مهران طهماسبی،
۶. سردار سرتیپ پاسدار دکتر حسین علائی،
۷. سردار سرتیپ پاسدار احمد غلامپور،
۸. امیرسرتیپ ۲ بازنشسته نصرت‌الله معین وزیری،
۹. امیرسرتیپ ۲ بازنشسته عبدالحسین مفید،
۱۰. امیرسرتیپ ۲ بازنشسته سید علی‌اکبر موسوی قویدل،

www.plus1.blogfa.com

۱۱. امیرسرتیپ ۲ حسین ولیوند زمانی،

۱۲. آقای علی میرهاشمی،

۱۳. آقای احمد یارمحمدی.

در این نوشتار سعی شده است که مطالب تهیه شده به صورت مستند و منطقی ارائه گردد و لیکن ممکن است دارای اشکالات و نقایصی باشد. لذا از همه صاحب‌نظران، اندیشمندان، کارشناسان، فرماندهان، استادان و دانشجویان گرانقدر درس آشنایی با علوم و معارف دفاع مقدس انتظار می‌رود که با نظرات عالمانه و صادقانه خود این پژوهشگاه را یاری فرموده تا در چاپ‌های بعدی تجدید نظر و اصلاح گردد.

قبلاً از بذل توجه و عنایت شما عزیزان کمال تشکر و قدردانی را دارم.

رئیس پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس

سرتیپ۲ پاسدار دکتر هادی‌مراد پیری

شهریور ۱۳۹۱

مقدمه

هدف اساسی و غیرقابل تغییر هر حکومتی حفظ بقای ملی، حفظ تمامیت سرزمین و هویت ملی و ارزش‌ها و منافع ملی است. این هدف مهم در اثر جنگ‌ها و تهاجمات نظامی بیگانگان به صورت شدید به مخاطره می‌افتد.

هدف اصلی جنگ‌ها تحمیل اراده سیاسی یک دولت یا ائتلافی از دولت‌ها بر دولت دیگر است که از اهداف حداکثری یعنی ساقط کردن نظام سیاسی مستقر در کشور مورد هجوم یا تضعیف قدرت ملی آن کشور با از بین بردن منابع اقتصادی و انسانی یا وابستگی سیاسی، تسلط بر منابع اقتصادی کشور مقابل یا تحمیل قرارداد سیاسی بر کشور مورد هجوم است.

جنگ تحمیلی هشت ساله رژیم بعث عراق بر جمهوری اسلامی ایران با مشخصات زیر یکی از جنگ‌های منحصر به فرد در پایان قرن بیستم محسوب می‌شود:

۱. طولانی‌ترین و پرهزینه‌ترین جنگ منطقه غرب آسیا پس از جنگ دوم جهانی بوده است.

۲. تنها جنگی بود که در دوران دوقطبی بودن قدرت یا دوران جنگ سرد (۱۹۴۵ـ۱۹۹۱ م) هر دو ابرقدرت از کشور مهاجم یعنی دولت عراق حمایت می‌کردند.

۳. برخی از دولت‌های اروپایی (خصوصاً فرانسه، انگلیس و آلمان) و برخی از دولت‌های عربی مثل عربستان سعودی، کویت، مصر و اردن از رژیم بعث عراق حمایت می‌کردند.

۴. تنها جنگی بود که طی دویست سال گذشته نتوانستند قسمتی از سرزمین ایران را جدا سازند یا ارادهٔ سیاسی خودشان را برای لغو قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر بر

www.plus1.blogfa.com

ایران تحمیل کنند؛ جنگ عراق علیه ایران بود (رئیس جمهوری معدوم عراق طی نامه‌ای در سال ۱۳۶۹ برای ریاست محترم جمهوری اسلامی ایران تمامی بندهای قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر را مجدداً قبول کرد).

۵. پیروزی سیاسی و نظامی ایران بر عراق معادله قدرت سیاسی نظامی منطقه (غرب آسیا) را به نفع ایران رقم زد (البته با خسارت زیاد انسانی و اقتصادی که بر ایران تحمیل شد).

کتاب *آشنایی با علوم و معارف دفاع مقدس* که در هفده فصل تهیه گردیده است کتاب جامعی است که به ابعاد مختلف علوم و معارف دفاع مقدس به صورت خلاصه و در سطح مقطع کارشناسی پرداخته و می‌تواند بینش و دانایی کلیه دانشجویان عزیز علوم مختلف دانشگاهی را نسبت به حقایق و واقعیت‌های دوران دفاع مقدس افزایش دهد.

با مطالعه این کتاب و استفاده از تجارب استادان و محققان و صاحب‌نظران علوم دفاعی و امنیتی، دانشجویان شناخت و تحلیل مناسبی از مسائل پیچیده دوران دفاع مقدس و مسائل امنیتی محیط ملی ایران و عراق و محیط منطقه‌ای و بین‌المللی پیدا خواهند کرد؛ و تأثیر مدیریت راهبردی حضرت امام خمینی (رهبر کبیر انقلاب اسلامی) را در مقیاس جهانی، منطقه‌ای و ملی درک خواهند کرد.

آشنایی با نبوغ و استعداد فرماندهان و رزمندگان جمهوری اسلامی ایران طی هشت سال دفاع مقدس که همزمان قدرت مدیریت جامع (مدیریت بحران) و سازماندهی و آموزش و ظرفیت‌سازی حضور دو میلیون نفر نیروهای داوطلب بسیجی را در سازمان‌های رزم برنامه‌ریزی کنند و بتوانند تجهیزات لازم را برای دفاع از انقلاب اسلامی و ملت بزرگ و شجاع ایران و سرزمین عزیز ایران فراهم کنند یا از دشمن به غنیمت بگیرند یا تولید داخلی نمایند، از مدیریت‌های منحصر به فرد دوران دفاع مقدس محسوب می‌شود.

آشنایی با مسائل سیاسی زمان جنگ، صدور قطعنامه‌ها، وضعیت اقتصادی و نظامی ایران و عراق از جمله مطالب ارزشمند این کتاب محسوب می‌گردد.

امید است تدریس این کتاب توسط استادان مجرب بتواند شناخت و دانایی دانشجویان عزیز را نسبت به دوران دفاع مقدس افزایش دهد و تا اندازه‌ای مفاهیم ارزشمندی همچون شجاعت، ایمان، خردمندی، روحیه، مقاومت و ایثار را به نسل جدید منتقل نماید.

دکتر سید یحیی صفوی

شهریور ۱۳۹۱

طلیعه

گزیده‌هایی از سخنان حضرت امام خمینی (ره) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

۱. حضرت امام خمینی (ره)

... من با جرأت مدعی هستم که ملت ایران و تودهٔ میلیونی آن در عصر حاضر بهتر از ملت حجاز در عهد رسول‌الله (ص) و کوفه و عراق در عهد امیرالمؤمنین (ع) و حسین‌بن علی (ع) می‌باشند.

آن حجاز که در عهد رسول‌الله (ص)، مسلمانان نیز اطاعت از ایشان نمی‌کردند و با بهانه‌هایی به جبهه نمی‌رفتند، که خداوند تعالی در سوره توبه با آیاتی آن‌ها را توبیخ فرموده و وعدهٔ عذاب داده است و آنقدر به ایشان دروغ بستند که به حسب نقل، در منبر به آن‌ها نفرین فرمودند و آن اهل عراق و اهل کوفه که با امیرالمؤمنین (ع) آنقدر بد رفتاری کردند و از اطاعتش سر باز زدند که شکایات آن حضرت از آنان در کتب نقل و تاریخ معروف است.

و آن مسلمانان عراق و کوفه که با سیدالشهدا (ع) آن شد که شد و آنان که در شهادت دست آلوده نکردند، یا گریختند از معرکه و یا نشستند تا آن جنایت تاریخ واقع شد. اما امروز می‌بینیم که ملت ایران از قوای مسلح نظامی و انتظامی و سپاه و بسیج تا قوای مردمی از عشایر و داوطلبان و از قوای در جبهه‌ها و مردم پشت جبهه‌ها، با کمال شوق و اشتیاق، چه فداکاری‌ها می‌کنند و چه حماسه‌ها می‌آفرینند و می‌بینیم که مردم محترم سراسر کشور چه کمک‌های ارزنده می‌کنند.

و می‌بینیم که بازماندگان شهدا و آسیب‌دیدگان جنگ و متعلقان آنان با چهره‌های حماسه‌آفرین و گفتار و کرداری مشتاقانه و اطمینان‌بخش با ما و شما روبه‌رو می‌شوند و این‌ها همه از عشق و علاقه و ایمان سرشار آنان است به خداوند

www.plus1.blogfa.com

متعال و اسلام و حیات جاویدان. در صورتی که نه در محضر مبارک رسول اکرم (ص) هستند و نه در محضر امام معصوم (ع) و انگیزهٔ آنان، ایمان و اطمینان به غیب است و این رمز موفقیت و پیروزی در ابعاد مختلف است و اسلام باید افتخار کند که چنین فرزندانی تربیت نموده و همهٔ ما مفتخریم که در چنین عصری و در پیشگاه چنین ملتی می‌باشیم... .

... شما عزیزان و جوانان بزرگوار باید بدانید که حفظ و حراست اسلام و کشور اسلامی و دین حق از بزرگ‌ترین طاعاتی است که از صدر عالم تاکنون، انبیای معظم و اولیای بزرگ صلوات‌الله علیهم اجمعین در راه آن، کوشش جانفرسا نموده و از هیچ فداکاری دریغ ننموده‌اند و تربیت و تعلیم فنون نظامی در راه این هدف، ارزنده‌ترین ارزش‌هاست. و تا شما جوانان بیدار و سایر قشرهای ملت بزرگ با این شور و شعور در صحنه حاضرید به کشور و جمهوری اسلامی، آسیبی نخواهد رسید.

(برگرفته از وصیت‌نامه سیاسی ـ الهی حضرت امام خمینی (ره) و سخنان آن حضرت در سالروز تشکیل بسیج مستضعفان (۴ آذر ۱۳۶۰)).

۲. حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

... جنگ، یکی از محیط‌ترین حوادث برای یک ملت است. ما همگی این را با وجود خودمان، با گوشت و پوست و احساس و ادراک خودمان مشاهده کردیم. این نیست که فقط در تاریخ چیزی خوانده، یا به آمارها مراجعه کرده باشیم. لیکن نکته مهم این است که ملت‌ها می‌توانند این حادثه پُر خسارت را به یک فرصت و به یک سرمایه تبدیل کنند. می‌دانید، خسارت جنگ هم فقط این نیست که عزیزان ملت به کام مرگ کشانده می‌شوند یا ویرانی‌هایی به بار می‌آید و سرمایه‌هایی بر باد می‌رود. اگر در جنگی عزم ملی و خردمندی سردمداران کشور به کمک کشور نیاید، آن سرافکندگی و ذلّت و هزیمت معنوی‌ای که بر دوش آن ملت سنگینی خواهد کرد، شاید از همه این خسارت‌ها بالاتر است.

عزیزان من! آنچه که این قضیه را تمام می‌کند، این است که روایت این

www.plus1.blogfa.com

حادثه به‌درستی صورت گیرد. اگر این حادثه بزرگ، درست روایت شود، این اثرات ماندگار خواهد شد. اگر غلط روایت شود، یا روایت نشود، این تأثیرات بسیار کم خواهد شد. نه این که به کلّی از بین برود؛ لیکن بسیار کم خواهد شد. اگر خدای نکرده مغرضانه روایت شود، قضیه به عکس خواهد شد.

این هشت سال دوره دفاع مقدس، شامل هزاران هزار حادثه است. من می‌خواهم این را از جامعه فرهنگی و هنری کشور مطالبه کنم که از این هزاران هزار حادثه، لااقل یک فهرست تهیه کنند. بنشینند فکر کنند و در حوادث جنگ، دقّتِ نظر هنرمندانه به خرج دهند؛ یک فهرست از این حوادث به وجود آورند؛ بعد این را بگذارند در قبال کارهای هنری‌ای که تا امروز دربارهٔ جنگ شده است - که البته بسیار هم ارزشمند است - ببینند که چقدر از این فهرست را ما پُر کرده‌ایم. من اعتقادم این است که اگر این کار صورت گیرد، خواهیم فهمید که ما یک هزارم آنچه را که درباره این جنگ می‌باید تبیین کرد و می‌توان تبیین و موشکافی کرد، هنوز بیان نکرده‌ایم!

ما در این ماجرای هشت ساله، یک پیروزی مطلق به دست آوردیم. ما که جنگ را شروع نکرده بودیم که بگوییم فلان جا را می‌خواستیم بگیریم، نتوانستیم، پس ناکام شدیم، قضیه این نبود. قضیه این بود که دشمنی به ما حمله کرده بود و می‌خواست بخشی از خاک ما را بگیرد. همه دنیا هم به او کمک کردند، ما هم مردانه ایستادیم، ناکام شد و بینی‌اش به خاک مالیده شد و برگشت. پیروزی از این بالاتر؟ این پیروزی را با همین ابعاد، با همه خصوصیاتی که در آن وجود دارد، با همه آن هزاران هزار ماجرایی که آن را به وجود آورده است، ما باید روایت کنیم. این کار هنرمندان عزیز ماست. کار نویسندگان است. کار سینماگران است. کار شاعران است. کار نقاشان است. کار اصحاب فرهنگ و هنر است.

همه جنگ، داخل جبهه‌ها نیست. بسیاری از مسائل جنگ، داخل خانه‌هاست؛ در راه‌هاست؛ داخل دل‌هاست؛ در مجموعه‌های تصمیم‌گیری است؛ در مجامع بین‌المللی است.

امروز ما می‌بینیم وقتی که راجع به دفاع مقدّس و جنگ هشت ساله و این عظمت مطلقی که ملت ایران آفرید، صحبت می‌شود - که مهم‌ترین موضوع هنری است و یک هنرمند درباره این گونه شکوه‌های ملی، خوب می‌تواند قلم‌فرسایی یا میدان‌داری کند - بعضی از آثار در گوشه و کنار پیدا می‌شود که نه فقط عظمت را نمی‌بینند؛ می‌گردند یک نقطه ضعفی، یا واقعی، یا حتی پنداری، پیدا می‌کنند و آن را مورد مداقّه قرار می‌دهند! هدف از این کارها چیست؟ چرا باید ما این فرآورده عظیم ملت ایران را ندیده بگیریم؟! این خدمت به ملت ایران است که در تهاجمی که به مرزهای او، به شخصیت او، به عزّت او، به تاریخ او، به هویّت ملی او شده است - این گونه مردانه ایستاده و این‌طور شجاعانه دفاع کرده - ما بیاییم آن را زیر سؤال ببریم.

آثار بزرگ هنری دنیا را نگاه کنید؛ بسیاری از آن‌ها بر روی قهرمانی‌های ملت‌ها متمرکزند؛ حتی آن‌جایی که شکست خوردند.

امروز کار عدّه‌ای که به میدان جنگ رفتند و در این هشت سال، آن حماسه را آفریدند - چه شهدایشان، چه ایثارگرانشان، چه رزمندگانشان - دیگر تمام شد. آن‌ها کار خودشان را کردند. پس از پایان کار آن‌ها، کار یک خیل عظیم دیگری آغاز می‌شود؛ نوبت این خیل عظیمی است که این دیگر مسئله‌اش هشت سال نیست؛ هشتاد سال هم اگر طول بکشد، جا دارد... .

در دیدار با متولیان فرهنگ و هنر دفاع مقدس (۶ مهر ۱۳۷۹)

www.plus1.blogfa.com

فصل اول

کلیات: تبیین مفاهیم جنگ و دفاع

اهداف

پس از مطالعه این فصل شما می‌توانید:

- مفهوم جنگ و انواع جنگ را بیان کنید.
- به اهداف جنگ‌ها پی ببرید.
- با علل مختلف و دلایل وقوع جنگ‌ها آشنا شوید.
- به دیدگاه امام خمینی (ره) در خصوص جنگ و دفاع شناخت پیدا کنید.

۱. تعاریف و اصطلاحات

الف) تعریف لغوی جنگ

واژه جنگ در لغت‌نامه‌های فارسی به معنی جدال، قتال، هرگونه کوشش و کشش، نبرد، رزم و آورد، زدوخورد، کشتار جمعی یا هرگونه درگیری خصمانه با قصد ساقط کردن یا از میدان درکردن حریف به کار رفته است (نوروزی، ۱۳۸۵، ص ۲۸۶).

ب) تعریف اصطلاحی جنگ

۱. جنگ نزاع بین دو یا چند حکومت است که با استفاده از نیروهای مسلح همراه است. هدف نهایی هر یک از طرفین غلبه بر دیگری و تحمیل شرایط مورد نظرش برای برقراری صلح است (حسنی، ۱۳۶۶، ص ۸).

۲. جنگ عبارت است از برخورد خشونت‌آمیز نیروهای مسلح دو یا چند دولت پس از به بن‌بست رسیدن راه‌حل‌های سیاسی به منظور تحمیل اراده یکی بر دیگری (پیری، ۱۳۷۲، ص ۱۳).

ج) تعریف لغوی دفاع

دفاع از ریشهٔ دَفَعَ می‌آید. یعنی عقب‌راندن، پس زدن.

د) تعریف اصطلاحی دفاع

تدابیری را که برای مقاومت در مقابل حملات سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی، روانی و یا فناوری توسط یک یا چند کشور مؤتلفه اتخاذ می‌شود، دفاع می‌گویند. توانایی‌های دفاعی بازدارندگی را تقویت می‌کنند و بازدارندگی نیز به این توانایی‌ها نیرو می‌بخشند. هم چنین به حفظ و حمایت از ارزش‌هایی نظیر زندگی، مالکیت، آزادی، هویت ملی و تمامیت ارضی در برابر تهدیدات گوناگون، داخلی و خارجی و یا ساختاری، دفاعی تلقی می‌گردد (نوروزی، ۱۳۸۵، ص ۳۴۴).

ه) تعریف لغوی جهاد

«جهاد» از ریشه «جُهد» یا «جَهد» به معنای زحمت و مشقّت یا توان، طاقت، کوشش و تلاش بسیار توأم با سختی است.

و) تعریف اصطلاحی جهاد

جهاد از منظر فقها و اسلام‌شناسان جایگاه ویژه‌ای دارد. مشخصه بارز جهاد حرکت در راه خدا است. در این باره آیت‌الله حسین نوری بر این باور است که از لحاظ شرع و فقه اسلامی جهاد عبارت است از ایثار جان و مال در راه اعتلای پایگاه اسلام و پایداری در راه اقامه شعائر دینی با تحمل مشکلات در برابر طوفان حوادث (نوری، ۱۳۷۷، ص ۲۱).

شهید مطهری نیز جهاد را ماهیتاً امری دفاعی می‌دانند و بر این اعتقادند که

www.plus1.blogfa.com

جهاد، فقط دفاع و در واقع مبارزه با یک نوع تجاوز (تهاجم) است. ایشان استخدام نیروهای اقتصادی یا انسانی یک قوم را از نظر اسلام برای جنگ روا نمی‌دانند (مطهری، ۱۳۶۸، ص ۳۹).

ز) تعریف دفاع مقدس

مجموعه مجاهدت‌ها، حماسه‌ها، پایمردی‌ها و فعالیت‌های متنوعی که ملت شریف و مسلمان ایران و نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در طول ۸ سال (۲۸۹۵روز) در برابر تهاجم رژیم بعث عراق به خاک ایران اسلامی انجام دادند و در این امتحان الهی سربلند و پیروز بیرون آمدند (نوروزی، ۱۳۸۵، ص ۳۴۶).

۲. انواع جنگ

جنگ براساس معیارهای مختلف به چند قسم تقسیم می‌شود:

الف) براساس هدف: به جنگ‌های عادلانه و غیر عادلانه؛

ب) براساس مقیاس‌های جغرافیایی: به جنگ‌های محلی، منطقه‌ای، فرامنطقه‌ای و جهانی (عمومی)؛

ج) بر مبنای انضباط و تاکتیک: به جنگ‌های منظم (کلاسیک) و نامنظم (چریکی)؛

د) براساس سطح جغرافیایی: به جنگ‌های دریایی، هوایی و زمینی؛

ه) براساس قلمرو: به جنگ‌های داخلی و خارجی؛

و) بر مبنای نوع ابزار: به جنگ‌های متعارف (غیر هسته‌ای) و نامتعارف (هسته‌ای) (نطاق‌پور نوری، ۱۳۸۶، ص ۳۶).

انواع جهاد

۱. جهاد ابتدایی: در این نوع جهاد، مسلمانان به منظور از بین بردن کفر، شرک و نفاق، شروع کننده جنگ هستند و این در صورتی است که رهبر مسلمانان برای شروع جهاد از دو عامل قدرت و مصلحت استفاده می‌کند. جهاد ابتدایی با

هدایت و حضور امام عادل یا نماینده وی شروع می‌شود.

جهاد ابتدایی علی‌رغم همه مطالبی که دشمنان و کینه‌توزان درباره تکیه اسلام بر خشونت گفته‌اند افقی برتر از انتقام‌جویی دارد. دفاع از حقوق بشر و پیشگیری از ظلم و ستم و فتنه و فساد و دفاع از تمامی پایگاه‌ها و سنگرهای انسانی طرح کلی مسیری است که جهاد ابتدایی در اسلام در آن گام می‌سپارد (نوری، ۱۳۷۷، ص ۴۲۶).

۲. جهاد دفاعی: در این نوع جهاد، کفار، مشرکین و منافقین به سرزمین مسلمین، تهاجم می‌کنند که بر همه اعم از مرد و زن، کوچک و بزرگ، ضعیف و قوی، سالم و مریض واجب است با دشمن مقابله و او را از سرزمین خود بیرون کنند.

شهید مطهری در کتاب *جهاد* می‌گویند: کسی که در مقام دفاع از مالش و از ناموسش کشته بشود از نظر اسلام شهید است. پس دفاع از ناموس هم مانند دفاع از جان و مال است بلکه بالاتر است. دفاع از شرافت است، دفاع از استقلال برای یک ملت قطعاً امری مشروع است. پس در صورتی که یک قوم بخواهند استقلال قوم دیگری را بگیرند و آن‌ها را تحت قیمومت خودشان قرار بدهند و این ملت بخواهد از استقلال خودش دفاع کند و دست به اسلحه ببرد کاری مشروع و بلکه ممدوح و قابل تحسین انجام داده است (مطهری، ۱۳۶۸، ص ۴۰).

از منظر پیامبر گرامی اسلام (ص) جهاد به دو قسمت تقسیم شده است جهاد اکبر و جهاد اصغر.

جهاد اکبر: یعنی مبارزه با نفس و هواهای نفسانی. جنگ با دشمن درونی.

جهاد اصغر: یعنی جهاد و جنگ با دشمن خارجی و بیرونی (باباپور، ۱۳۸۹، ص ۲۷).

۳. ویژگی‌های جنگ

الف) برخورد قهرآمیز توأم با خشونت است.

ب) در شکل دسته‌جمعی و گروهی است.

ج) سازمان‌یافته و دارای تشکیلات است.

د) دارای هدف و در پی تأمین منافع است.

ه) دارای ضوابط قانونی و حقوقی است.

از دیدگاه اسلام این ویژگی‌ها به قرار زیر است:

الف) در راه خدا بودن (فی سبیل‌الله).

ب) رعایت عدالت: ۱) برای رفع تجاوز باشد. ۲) از هر گونه عمل ستمگرانه به دور باشد.

ج) حفظ ارزش‌های اسلامی: یعنی در میدان جنگ و کشتار به اصول و ارزش‌های انسانی احترام گذاشته شود.

۴. اهداف جنگ

جنگ بین کشورهای متخاصم دارای اهدافی است که در راستای هدف کلی، یک کشور برای خود ترسیم می‌کند. در اینجا به اهم این اهداف اشاره می‌کنیم:

الف) جنگ با هدف تصرف سرزمین و کشورگشایی؛

ب) جنگ با هدف تحمیل ارادهٔ سیاسی یا جلوگیری از تحمیل ارادهٔ یکی بر دیگری؛

ج) جنگ با هدف قدرت‌طلبی و جاه‌طلبی رهبران سیاسی؛

د) جنگ با هدف دفاع از سرزمین، مملکت و ناموس؛

ه) جنگ با هدف تحقق حقوق بین‌المللی؛

و) جنگ با هدف دستیابی به منابع و ذخایر یک کشور؛

ز) جنگ با هدف احیای دین (جمشیدی، ۱۳۸۰، ص ۵۹۰).

۵. علل وقوع جنگ‌ها و برخی از دلایل آن

جنگ‌ها به علت‌های مختلف از جمله سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به وقوع می‌پیوندند. به طور کلی می‌توان گفت دلایلی که موجبات تعارض و اختلاف میان دو یا چند سیستم حکومتی را فراهم نموده، زمینه‌ساز تهدیدات هستند و سایه

www.plus1.blogfa.com

جنگ را ظاهر می‌سازند به شرح زیرند:

الف) اختلافات مرزی و دعاوی ارضی؛

ب) بحران‌های مختلف (داخلی یا خارجی)؛

ج) مسابقه تسلیحاتی؛

د) تضادهای عقیدتی؛

ه) مسائلی مانند تروریسم، حقوق بشر و مسائل زیست محیطی؛

و) ادعای سیاست واحد بر آبراه‌های بین‌المللی استراتژیک یا بستن آن؛

ز) بهره‌برداری از منابع و ثروت دریاها و اقیانوس‌ها؛

ح) انتقال قدرت تکنولوژیکی به کشورهای همجوار؛

ط) حمایت از جنبش‌های مذهبی و نهضت‌های رهایی‌بخش؛

ی) عزم و تصمیم یک دولت به جنگ؛

ک) اقدامات پنهانی از طریق سفارتخانه‌ها و استفاده از عوامل داخلی هواخواه در کشور رقیب؛

ل) ادعای بازپس‌گیری ایالات و مناطق از دست رفته در جنگ‌های گذشته و کسب اعتبار سیاسی؛

م) انجام اقدامات خرابکارانه و زمینه‌سازی برای براندازی در کشور رقیب؛

ن) به دست آوردن مستعمراتی به منظور داشتن بازار فروش محصولات و منبع مواد خام (تافلر و تافلر، ۱۳۷۲، ص ۱۱).

۶. جنگ و دفاع از منظر حضرت امام خمینی (ره)

امام خمینی (ره) به عنوان رهبر مسلمانان و مرجع تقلید شیعیان جهان و صاحب‌نظر برجسته در اندیشه نظامی و دفاعی و هم به عنوان فرمانده کل نیروهای مسلح پس از پیروزی انقلاب اسلامی و رهبری کنندهٔ یکی از بزرگ‌ترین جنگ‌های جهان، ضمن تأکید بر اصل تدبیر در جنگ، اصولی چند را مورد نظر قرار داده است. برخی از این اصول عبارت‌اند از:

www.plus1.blogfa.com

الف) ایمان به هدف متعالی و مقدس «جهاد فی سبیل‌الله»؛

ب) اطاعت از فرماندهی؛

ج) اتکا بر مردم (مردمی بودن جنگ)؛

د) اصل اخلاق جنگی و اخلاق در جنگ؛

ه) وحدت نیروهای مسلح و نیز بین قوای نظامی و مردمی؛

و) جنگ اعتقادی (جنگ در راه آرمان و اعتقادات والا)؛

ز) توجه به اسلحه و تکنولوژی به مثابه ابزار؛

ح) سلاح و صلاح (اسلحه باید در دست انسان صالح باشد)؛

ط) نفی جنگ هسته‌ای و تکیه بر جنگ متعارف؛

ی) نفی هر گونه سلطه غیر خدایی؛

ک) نگرش تکلیفی و مسئولیتی؛

ل) تکیه بر نقش اساسی انسان؛

م) باور، اراده و عمل؛

ن) نفی یأس و نومیدی؛

س) استفاده از تجارب دیگران؛

ع) اطلاعات و آمادگی و برنامه‌ریزی؛

ف) جنگ حق و باطل؛

ص) اسلام و کفر (جمشیدی، ۱۳۸۳، ص ۵۹۹).

فصل دوم

آشنایی با جغرافیای مناطق مرزی ایران و عراق

اهداف

پس از مطالعه این فصل شما می‌توانید:

- با موقعیت جغرافیایی جمهوری اسلامی ایران در منطقه و کشورهای همسایه غربی آشنا شوید.
- با وضعیت مرزها و استان‌های مرزی جمهوری اسلامی ایران با عراق آشنا شوید.

۱. آشنایی با موقعیت جغرافیایی ایران

الف) موقعیت

سرزمین کنونی ایران که بخش عمده‌ای از فلات کبیر ایران را تشکیل می‌دهد با بیش از نود درصد از مساحت در غرب این فلات واقع شده است (صفوی، ۱۳۸۱، ص ۶۵). کشور ایران دارای سه امتیاز موقعیتی است:

۱. متصل به موقعیت بری اوراسیاست.

۲. به سبب دارا بودن سواحل طولانی در خلیج فارس و دریای عمان از موقعیت بحری برخوردار است.

۳. به لحاظ در اختیار داشتن تنگه استراتژیک هرمز، دارای موقعیت گذرگاهی است و روزانه ۱۸ میلیون بشکه نفت از این تنگه صادر می‌شود (ترابی، ۱۳۷۹، ص ۲۹).

www.plus1.blogfa.com

ب) همسایگان و مناطق مرزی ایران

پیرامون جمهوری اسلامی ایران، بالغ بر ۸۷۳۱ کیلومتر است که ۴۱۱۳ کیلومتر مرز خشکی و ۱۹۱۸ کیلومتر آن را مرز رودخانه‌ای، دریاچه و باتلاق تشکیل می‌دهد و ۲۷۰۰ کیلومتر طول کرانه‌های ایران در شمال (دریای مازندران) و در جنوب (خلیج فارس و دریای عمان) است. در بعضی از نقاط، مرز طبیعی با مرز سیاسی منطبق است. در بسیاری از موارد خطوط مهم مرزی، بین مرز طبیعی و سیاسی انطباق وجود ندارد. به طور کلی مرز طبیعی ایران شامل همه فلات ایران است.

مرزهای ایران در دریای آزاد در جنوب کشور و در خلیج فارس واقع است و از دهانه فاو تا بندر عباس ۱۲۵۹ کیلومتر (به خط مستقیم) امتداد دارد.

مرز سیاسی در این حوزه از ساحل، ۱۲ مایل دریایی است. جزایر نیز هر یک ۶ مایل مرز دریایی دارند؛ به‌جز جزیرهٔ فارسی که مرز آن روی خط منصف بین ایران و عربستان قرار دارد و در کنار آن جزیره عربی مربوط به عربستان واقع شده است که اگر ۶ مایل مرز دریایی برای این دو جزیره در نظر گرفته شود، خط مرزی روی این جزیره قرار می‌گیرد. بر اساس توافق ایران و عربستان، مرز مشترک، حد فاصل بین این دو جزایر است.

در دریای عمان از بندر عباس تا دهانه خلیج گواتر ۷۸۴ کیلومتر مرز به صورت خط مستقیم است. مرز سیاسی آن ۱۲ مایل و مرز اقتصادی با کشور عمان ۵۰ مایل است و بقیه دریا بین‌المللی است.

در دریای بسته نیز کشور ایران در دریای مازندران با همسایگان خود ۶۵۷ کیلومتر مرز مشترک دارد و بر اساس قرارداد ۱۹۴۲ بین ایران و شوروی هر کشور تا ۱۰ مایل مرز سیاسی و حق انحصاری اقتصادی دارد و بقیه دریا، مشترک است. پس از فروپاشی شوروی و استقلال کشورهای آسیای مرکزی این دریا بین ایران، آذربایجان، روسیه، ترکمنستان و قزاقستان مشترک است.

مرزهای غربی ایران با عراق از دهانه فاو تا دالامپرداغ، ۱۶۰۹ کیلومتر است که ۸۴ کیلومتر آن در اروندرود بر اساس خط تالوگ قرار دارد و از دهانه فاو تا نهر

خیّن تداوم می‌یابد. بقیه مرز مشترک بین این دو کشور، مرز خشکی است که از لحاظ شکل متنوع‌ترین مرز سیاسی است.

در منطقه قصر شیرین و نفت شهر، مرز به صورت محدب و در درهٔ شیلر، بین کردستان ایران و عراق که بانه را از مریوان جدا می‌کند، مرز به شکل مقعر و در جلگه خوزستان مرز به صورت خط مستقیم است. کشور ترکیه نیز از همسایگان غربی ایران است که از دالامپرداغ تا قره‌سوی سفلی و ارس ۴۸۶ کیلومتر مرز مشترک بین این دو کشور وجود دارد.

مرزهای شمالی ایران نیز از پورآلان تا آستارا، ۷۶۷ کیلومتر آن با آذربایجان و ۴۰ کیلومتر با ارمنستان است و از خلیج حسین قلی تا دهانه ذوالفقار ۱۲۰۶ کیلومتر بقیه بین ایران و ترکمنستان مرز مشترک وجود دارد.

در شرق ایران کشورهای افغانستان و پاکستان واقع شده‌اند که از دهانه ذوالفقار تا کوه ملک‌سیاه ۹۴۵ کیلومتر با افغانستان و از کوه ملک‌سیاه تا دهانه خلیج گواتر ۹۷۸ کیلومتر با کشور پاکستان مرز مشترک است (صفوی، ۱۳۸۷، ص ۷۹-۷۷).

با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی ایران، نسبت به حوزه‌های ژئوپلیتیکی مجاور و تأثیر آن حوزه‌ها بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، ایران از یک موقعیت برتری نسبت به کشورهای اطراف خود برخوردار است. در واقع می‌توان گفت ایران به عنوان یک بازیگر، با توان ژئوپلیتیکی بالا در تمام حوزه‌های ژئوپلیتیکی مجاورش حضور دارد و در پیدایش تشکل‌های منطقه‌ای و فعال شدن حوزه‌های ژئوپلیتیکی مجاور و درکارکردهای حوزه‌های ژئوپلیتیکی نقش و سهم مهمی می‌تواند داشته باشد و فرایندهای سیاسی حوزه‌های مجاور را شکل بدهد.

حوزه‌های ژئوپلیتیکی مجاور ایران تفاوت‌ها و مشابهت‌هایی با ایران دارند و ایران با تمام این حوزه‌های ژئوپلیتیکی می‌تواند دارای مشابهات و تجانس‌ها و دارای روابط مشترکی باشد.

ج) وسعت، شکل و جمعیت

کشور ایران با وسعتی در حدود ۱/۶۴۸/۱۹۵کیلومتر مربع، از گسترش قابل

نقشه ۱ـ۲ موقعیت ژئوپلیتیکی ایران

ملاحظه‌ای برخوردار است و از این حیث شانزدهمین کشور جهان است. از لحاظ شکل جغرافیایی، چهار ضلعی نامنظمی است که بزرگ‌ترین قطر آن در جهت شمال غربی به جنوب شرقی (از آرارات تا خلیج گواتر) در حدود ۲۲۵۰ کیلومتر و قطر کوچک آن در جهت شمال شرقی به جنوب غربی (از سرخس تا دهانه اروندرود) در حدود ۱۴۰۰ کیلومتر است.

طبق اعلام سایت مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۰، جمعیت ایران ۷۵۱۴۹۶۶۹ نفر اعلام شده است.[1]

د) وضعیت توپوگرافی

بخش وسیعی از مساحت ایران پوشیده از کوه‌های بلند مانند البرز و زاگرس است که در طول صدها کیلومتر مانند دیواری بلند کشیده شده‌اند. این سرزمین با مساحت و ارتفاع متفاوت، در میان رشته‌کوه‌هایی در محل کوهپایه‌ها و مجاور دریاها و

1. http://www.amar.org.ir/Portals/0/Files/abstract/1390/sarshomari90_nahaii.pdf

www.plus1.blogfa.com

دریاچه‌ها واقع شده است. جلگه‌های ساحلی شمال و جنوب، دشت لوت و دشت کویر، نمونه‌هایی از سرزمین‌های هموار به شمار می‌رود (شایان، ۱۳۸۰، ص ۱۶).

هـ) آب و هوا

موقعیت جغرافیایی ایران در نیمکره شمالی و واقع شدن آن در منطقه معتدله و کمربند صحرایی زمین، زیرساختی چهار فصل و نیز صحرایی به آن بخشیده و تحت تأثیر عوامل درونی و بیرونی، ساختار اقلیمی خاصی را به وجود آورده است. اقلیم ایران به طور مشخص تحت تأثیر چهار عامل عمده جغرافیایی قرار دارد: ۱) عرض جغرافیایی، ۲) ارتفاعات، ۳) موقعیت جغرافیایی، ۴) توده‌های هوا با منشأ بیرونی. در اثر ترکیب این عوامل، الگوهای اقلیمی متنوعی در ایران پدید آمده است (حافظ‌نیا، ۱۳۸۱، ص ۸۰).

با توجه به مناطق عملیاتی جنگ ایران و عراق که در مناطق غربی ایران شکل گرفته، جغرافیای استان‌های شمال غرب، غرب و جنوب غربی ایران مورد بررسی و مطالعه قرار می‌گیرد.

۲. آشنایی اجمالی با جغرافیای استان‌های مناطق مرزی ایران با عراق

الف) جغرافیای منطقه شمال غربی

۱. موقعیت طبیعی. آذربایجان در شمال غربی ایران یکی از مناطق حساس و مرتفع کشور است. مجاورت با همسایگان (جمهوری آذربایجان، ارمنستان، ترکیه و عراق) و وجود عوارض حساس و پراهمیت در مجاورت این منطقه چه در داخل و چه در خارج، از نظر عملیات نظامی فوق‌العاده با ارزش است (عزتی، ۱۳۷۲، ص ۳۱).

۲. وضعیت مناطق مرزی

الف) مرز با جمهوری‌های آذربایجان، ارمنستان و جمهوری خودمختار نخجوان محل تلاقی قره‌سوی سفلی و ارس مرز مشترک ایران و جمهوری‌های یادشده و ترکیه است.

www.plus1.blogfa.com

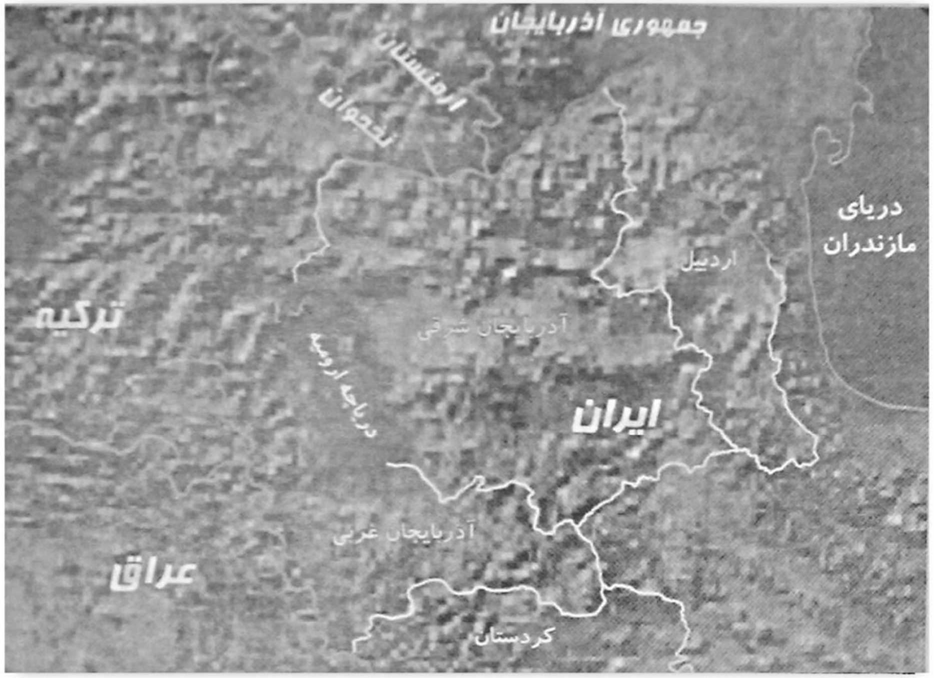

نقشه ۲ـ۲ جغرافیای منطقه شمال غربی ایران

ب) مرز با کشور ترکیه و عراق: مرز ایران در آذربایجان باختری از خط‌الرأس ارتفاعات عبور می‌کند. از لحاظ عملیاتی می‌توان آن را به سه بخش تقسیم کرد:

۱. از تمرچین تا دالامپرداغ (نقطه مرز مشترک ایران، عراق و ترکیه)؛
۲. از دالامپرداغ تا دره قطور؛
۳. از دره قطور تا دارکلان (دیم قشلاق).

آذربایجان به وسیله ارتفاعات مشخصی استخوان‌بندی شده و یک منطقه کوهستانی را تشکیل داده است. این ارتفاعات شامل قره‌داغ ـ سبلان داغ و میشو داغ ـ بزغوش داغ و سهند ـ ارتفاعات قافلانکوه ـ رشته ارتفاعات طالش و ارتفاعات آرارات است (صفوی، ۱۳۸۴، ص ۴۹).

در این منطقه ایلات و عشایر مختلف از جمله شاهسون‌ها و اکراد وجود

دارند. اکراد در کوه‌های باختری جنوبی منطقه سکنی دارند که تیره‌های عمده آنها شامل جلالی در ناحیه آرارات، میلان در منطقه ماکو، محال‌ثلاث در ناحیه قطور، سکال در منطقه سلماس، عشایر ارومیه، عشایر منطقه مهاباد و عشایر منطقه سقز و سردشت است (ودیعی، ۱۳۵۳، ص ۵۲).

آذربایجان گرچه از لحاظ اداری سه استان را تشکیل می‌دهد اما از لحاظ جغرافیایی در سطح عملیاتی در حکم یک منطقه واحد محسوب می‌شود.

ب) جغرافیای منطقه غربی ایران

۱. موقعیت طبیعی. منطقه غربی ایران شامل استان‌های کردستان، کرمانشاه و قسمتی از استان ایلام است. این منطقه، از شمال و شرق به آذربایجان و از جنوب به ارتفاعات کبیرکوه متصل است و در جنوب غربی ایران قرار گرفته است. طول این منطقه در حدود ۶۰۰ و عرض آن حدود ۱۵۰ کیلومتر است.

۲. وضعیت مناطق مرزی. به‌طور کلی منطقه مرزی غرب ایران به علت کوهستانی بودن به صورت مرز محدب و معقر است. هر یک از مناطق مرزی در اجرای عملیات نظامی نقش‌های متمایز دارد و از نظر دفاعی بهترین سدهای کوهستانی را داراست.

این منطقه دارای ارتفاعات مشخصی است؛ قسمت شمال آن یک منطقه کوهستانی و قسمت جنوبی آن مناطق کم ارتفاع را تشکیل می‌دهد. منطقه کرمانشاه منطقه‌ای است نیمه‌کوهستانی که بلندترین نقطه را الوند با ارتفاع ۳۵۸۰ متر در مواضع پدافندی اسدآباد دربردارد و پست‌ترین منطقه در باختر مواضع پاطاق است. مهم‌ترین عارضه منطقه ایلام رشته ارتفاع کبیرکوه است. این رشته ارتفاعات، ارتفاعات منظم و عظیمی است که به طول تقریبی ۲۰۰ کیلومتر و به عرض متوسط ۶۰ الی ۷۰ کیلومتر ستون فقرات منطقه را تشکیل می‌دهد (صفوی، ۱۳۸۴، ص ۱۳۳).

ساکنان منطقه غرب ایران را از لحاظ مذهب می‌توان به شرح زیر تقسیم کرد:

ـ کردستان: در سمت شمال سنی (شافعی)، در قسمت جنوب این منطقه سنی (شافعی) و مذهب شیعه را نیز می‌توان دید؛

www.plus1.blogfa.com

ـ کرمانشاه: سنی، شیعه، علی‌اللهی و سایر اقلیت‌های مذهبی؛

ـ ایلام: شیعه و مذهب سنی (حنفی).

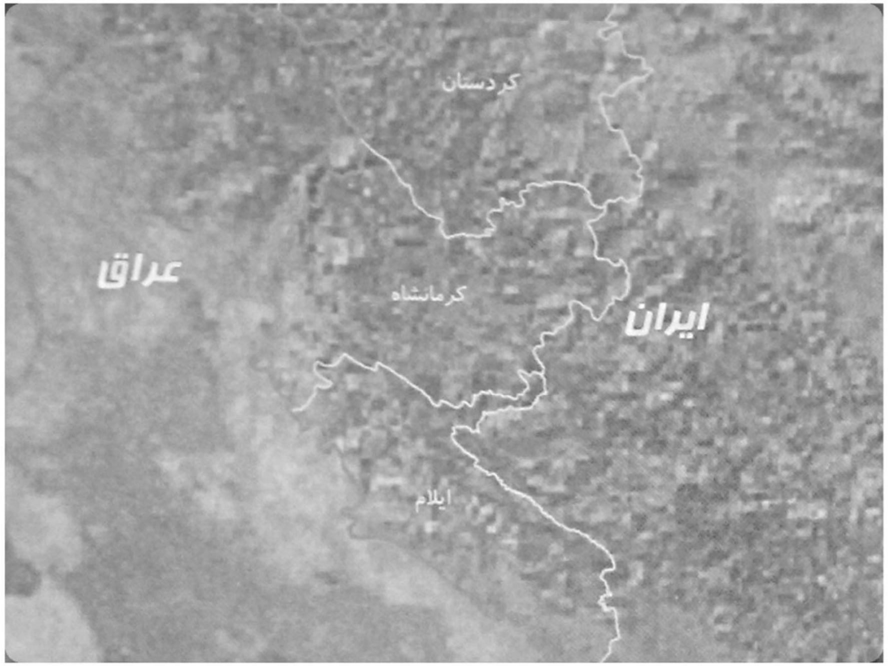

نقشه ۳ـ۲ جغرافیای منطقه غرب ایران

ج) جغرافیای منطقه جنوب غربی ایران

۱. موقعیت طبیعی. استان خوزستان در جنوب غرب ایران و خارج از سد کوهستانی قرار گرفته است. جلگه‌ای صاف و بی‌عارضه به شمار می‌رود و در وسط جلگه فقط یک رشته ارتفاع خیلی پست که ارتفاع آن از صد متر متجاوز نیست دیده می‌شود. این ارتفاع کم‌اهمیت، یگانه نقطه برجسته و یگانه ارتفاع قابل توجه این جلگه محسوب می‌شود.

مساحت خوزستان تقریباً چهار برابر کشور کویت و در حدود ۶۶۵۳۲ کیلومتر مربع است. حداکثر طول آن در حدود ۳۰۰ کیلومتر بین اندیشمک و دهانه

اروندرود و عرض آن در حدود ۲۰۰ کیلومتر بین خرمشهر و بهبهان است.

۲. وضعیت مرزی منطقه جنوب غربی. منطقه خوزستان با عراق ۶۳۰ کیلومتر مرز مشترک دارد که از این مقدار ۴۲۰ کیلومتر مرز زمینی و ۲۱۰ کیلومتر مرز دریایی است. مرز خشکی منطقه خوزستان با عراق به چهار بخش متمایز تقسیم می‌شود:

الف) از خلیج فارس تا محل تلاقی نهر خیّن و اروندرود؛

ب) از محل تلاقی نهرخیّن و اروندرود تا پاسگاه ژاندارمری حدود؛

ج) از پاسگاه مرزی حدود تا پاسگاه مرزی طلائیه؛

د) هورالعظیم. در مواقع بارندگی و بالا آمدن آب دجله سطح آب هور نیز بالا می‌آید. جنوب آن به حدود پاسگاه مرزی طلائیه و شمال آن به نواحی جنوبی بستان می‌رسد. سرتاسر هور پوشیده از نی و گیاهان مردابی است، فقط در تابستان‌ها آب هور تبخیر و بارندگی نیز کم می‌شود (عزتی، ۱۳۷۲، ص ۹۹ ـ ۱۰۰).

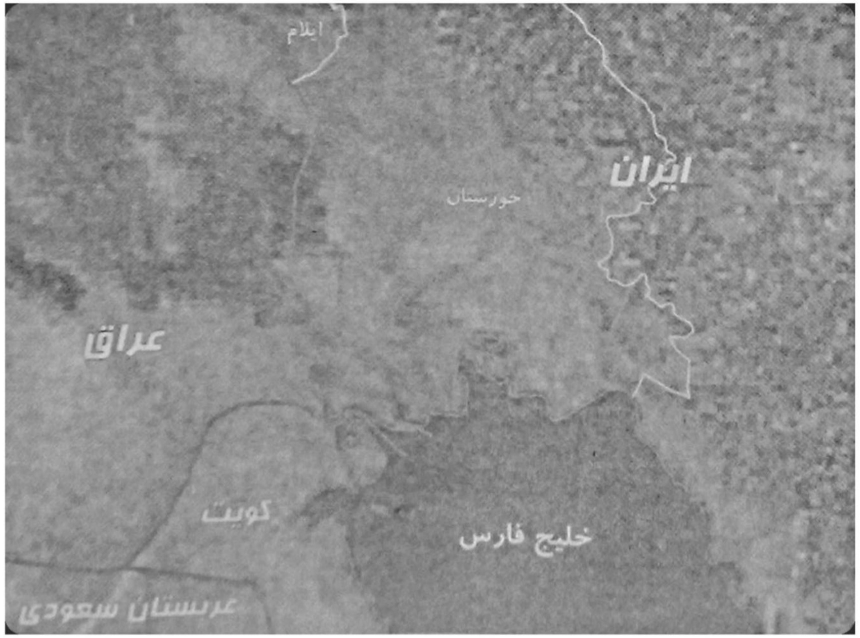

نقشه ۴ـ۲ جغرافیای منطقه جنوب غربی ایران

www.plus1.blogfa.com

خوزستان تقریباً ۲۱۰ کیلومتر مرز باتلاقی رودخانه‌ای و دریایی با عراق دارد.

مرز ایران در آب‌های جنوب، تابع مقررات کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق بین‌الملل دریاهاست که بر اساس خط مبدأ تعریف شده از سوی ایران، تا عمق دوازده مایلی آب‌ها، دریای سرزمینی محسوب می‌شوند (حافظ‌نیا، ۱۳۸۱، ص ۳۰۹).

ارتفاعات مرزی در استان خوزستان شامل ارتفاعات حمرین است که در مرز قرار دارند و ارتفاعات داخلی تینه، برقازه، میشداغ، رقابیه و ارتفاعات الله‌اکبر که تا شمال بستان نیز ادامه دارد و در نواحی مرکزی در استان خوزستان، ارتفاعات پست و پراکنده اطراف شهر اهواز و حمیدیه قرار دارند.

۳. محورهای وصولی منطقه جنوب غربی

الف) تهدید از طرف دریا: دریا محوری است که کشتی‌های جنگی و خارجی با تناژ بالا قادر به عملیات و تردد در این منطقه هستند. محور تهدیدهای خارجی در این منطقه به دو شاخه تقسیم می‌شود: ۱) محور خورموسی و بندر امام خمینی (ره)، ۲) محور اروندرود و دهانه فاو؛

ب) تهدید از طریق عبور از رودخانه به دو شاخه تقسیم می‌شود: ۱) محور دهانه فاو و اروندرود تا خرمشهر، ۲) محور طلائیه تا چزابه؛

ج) منطقه عبور از خشکی به دو شاخه تقسیم می‌شود: ۱) محور شلمچه تا طلائیه، ۲) محور چزابه تا موسیان.

محور چیلات ـ دهلران: این محور در بالای موسیان واقع شده، جزو استان ایلام محسوب می‌شود اما در این منطقه قابل بررسی است و می‌تواند یک محور عملیاتی محسوب شود.

شبکه آب‌های مهم منطقه جنوب غربی ایران شامل رودخانه کارون، کرخه، جراحی، شاپور، دویرج، بالارود، هندیان و اروندرود است.

مردم منطقه از نظر نژاد، ایرانی اصیل هستند اما به مرور زمان در اثر کوچ نژادهای مختلف، طوایف متعددی به وجود آمده‌اند.

۳. شناخت کلی منطقه خلیج فارس و جزایر آن

موقعیت خلیج فارس به نحوی است که در تمامی استراتژی‌های غرب و شرق به نحوی این آبراه بزرگ دریایی خودنمایی می‌کند. پس شناخت آن و بهره‌برداری صحیح از امکانات نظامی و اقتصادی آن رابطه مستقیمی با ثبات سیاسی و امنیت کشور ما دارد.

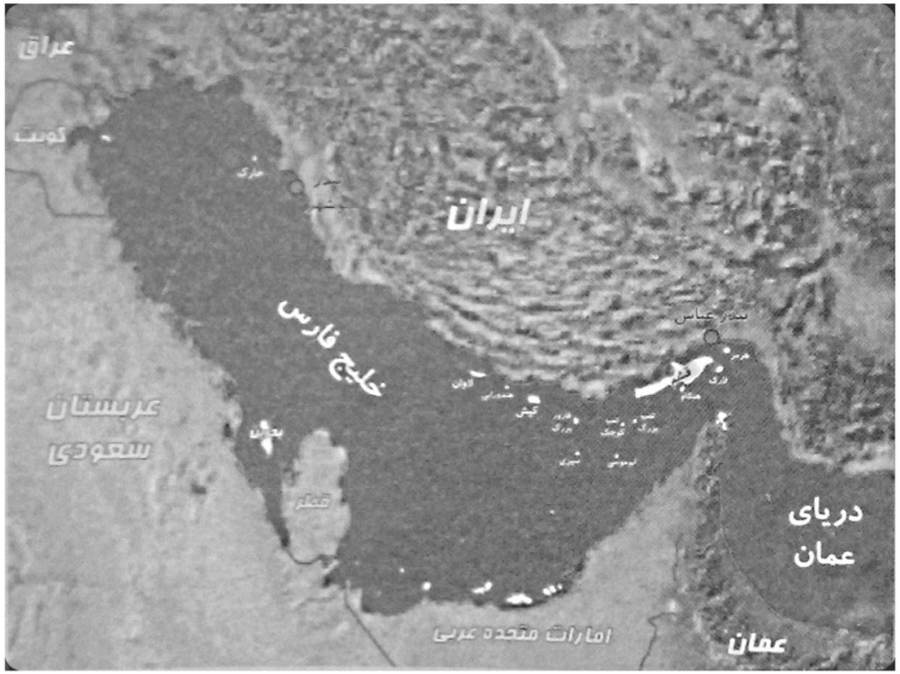

نقشه ۵-۲ جزایر ایران در خلیج فارس

خلیج فارس در حاشیه غربی اقیانوس هند واقع شده، بین شبه جزیره عربستان و جنوب ایران قرار دارد. مساحت آن حدود ۲۳۹۰۰۰ کیلومتر مربع است. طول آن از دهانه اروندرود تا تنگه هرمز که به دریای عمان می‌پیوندد قریب ۱۳۷۵ کیلومتر و عرض آن بین ۱۸۰ تا ۲۵۰ کیلومتر متغیر است و وجود تخته‌سنگ‌هایی در زیر آب باعث عدم نزدیک شدن به سواحل می‌شود. عمیق‌ترین محل در قسمت جنوبی تنگه

www.plus1.blogfa.com

هرمز نزدیک رأس‌المسندم (۱۸۲ متر) است (کامران، ۱۳۸۱، ص ۲۶).

بنادر مهم ساحل شمالی خلیج فارس عبارت‌اند از: بندر عباس، بندر لنگه، بندر بوشهر، بندر امام، بندر آبادان و بندر خرمشهر.

جزایر ایران در خلیج فارس عبارت‌اند از: جزایر خارک و خارکو، جزیره لاوان (شیخ شعیب)، جزایر فارور بزرگ و کوچک، جزیره کیش، جزایر تنب بزرگ، تنب کوچک، ابوموسی، هندورابی، سیری، جزیره قشم، جزیره هنگام، جزیره هرمز، جزیره لارک و جزیره فارسی.

۴. شناخت محیط عراق

الف) موقعیت و وسعت

عراق بین ۲۹ـ۳۶/۵ درجه عرض شمالی و ۳۸ـ۴۸ درجه طول شرقی قرار دارد. این کشور از جنوب با کشورهای کویت و عربستان، از سمت غرب با اردن و سوریه، از شمال با ترکیه و از شرق با جمهوری اسلامی ایران همسایه است. سرزمین عراق در جنوب غربی آسیا و جنوب غربی فلات ایران واقع شده است (صفوی، ۱۳۸۱، ص ۱۹۸).

موقعیت استراتژیکی عراق که در تقاطع سه قاره قرار گرفته و ویژگی‌های خاص جغرافیایی آن، نقش عمده‌ای در تاریخ این کشور ایفا کرده است (مار، ۱۳۸۰، ص ۳۶).

وسعت عراق ۴۳۴۹۲۴ کیلومتر مربع است که از این مقدار ۴۹۱۰ کیلومتر مربع مرز آبی شامل دریاچه‌ها و باتلاق‌ها و سایر پهنه‌های آبی است. عراق در میان همسایگان پیرامونی خود از نظر وسعت بعد از کشورهای عربستان سعودی، ایران و ترکیه در جایگاه چهارم قرار می‌گیرد. در سرشماری کشور عراق در سال ۲۰۱۰ میلادی جمعیت این کشور به حدود ۲۸ میلیون نفر رسیده است.

ب) قومیت، دین و مذهب

در تقسیم‌بندی عراق به لحاظ قومی و نژادی روی این تقسیم‌بندی توافق بیشتری

وجود دارد: ۷۷ـ۸۰ درصد عرب هستند (بزرگ‌ترین گروه قومی) از نژاد سامی که اعظم آنها شیعه‌اند؛ ۱۹ درصد کرد هستند (دومین گروه بزرگ قومی)؛ و بقیه (ترکمن‌ها و مسیحیان) هستند که حدود ۱ تا ۲ درصد جمعیت را شامل می‌شوند. آسوریان و ارامنه هم ۱ درصد و ایرانیان با حدود ۱ درصد در شهرهای مذهبی عراق ساکن‌اند (صفوی، ۱۳۸۴، ص ۲۰۴).

ج) وضعیت توپوگرافی عراق

کشور عراق از نظر توپوگرافی یک کشور جلگه‌ای و مسطح محسوب می‌شود. بیش از ۹۰ درصد قلمرو این کشور را جلگه‌ها و دشت‌های مسطح و نسبتاً بی‌عارضه تشکیل می‌دهد. فقط از جانب شمال شرقی و شمال امتداد و انتهای ارتفاعات زاگرس و ارتفاعات توروس ترکیه، توپوگرافی این کشور به هم خورده است.

د) آب و هوای عراق

آب و هوای عراق در درجه اول متأثر از موقعیت جغرافیایی (موقعیت ریاضی آن) است و در درجه دوم نیز عوامل و پدیده‌های طبیعی، محیطی، پیرامونی و داخلی بر چگونگی اقلیم این کشور و روند وضعیت دما و رطوبت در فصول مختلف تأثیرگذار هستند (نامی و محمدپور، ۱۳۸۷، ص ۱۵ـ۱۷).

ه) رودخانه‌های مهم عراق

در شمال بصره در ناحیه‌ای به نام «القرنه» دجله و فرات به هم پیوسته، شط‌العرب را تشکیل می‌دهند. شط‌العرب تا ۸۰ کیلومتری (از قرنه تا نهر خیّن) در خاک عراق جریان می‌یابد و پس از آن با الحاق رودخانه کارون از نهر خیّن تا سواحل خلیج فارس (دهانه اروندرود) به نام اروندرود به طول ۸۴ کیلومتر مرز بین‌المللی ایران و عراق را تشکیل می‌دهد. عرض آن در مواقع عادی بین ۵۰۰ تا ۷۰۰ متر و عمق آن از ۱۰ تا ۱۵ متر متغیر است. رودهای مهم عراق عبارت‌اند از: دجله، فرات، دیاله، الوند و...

www.plus1.blogfa.com

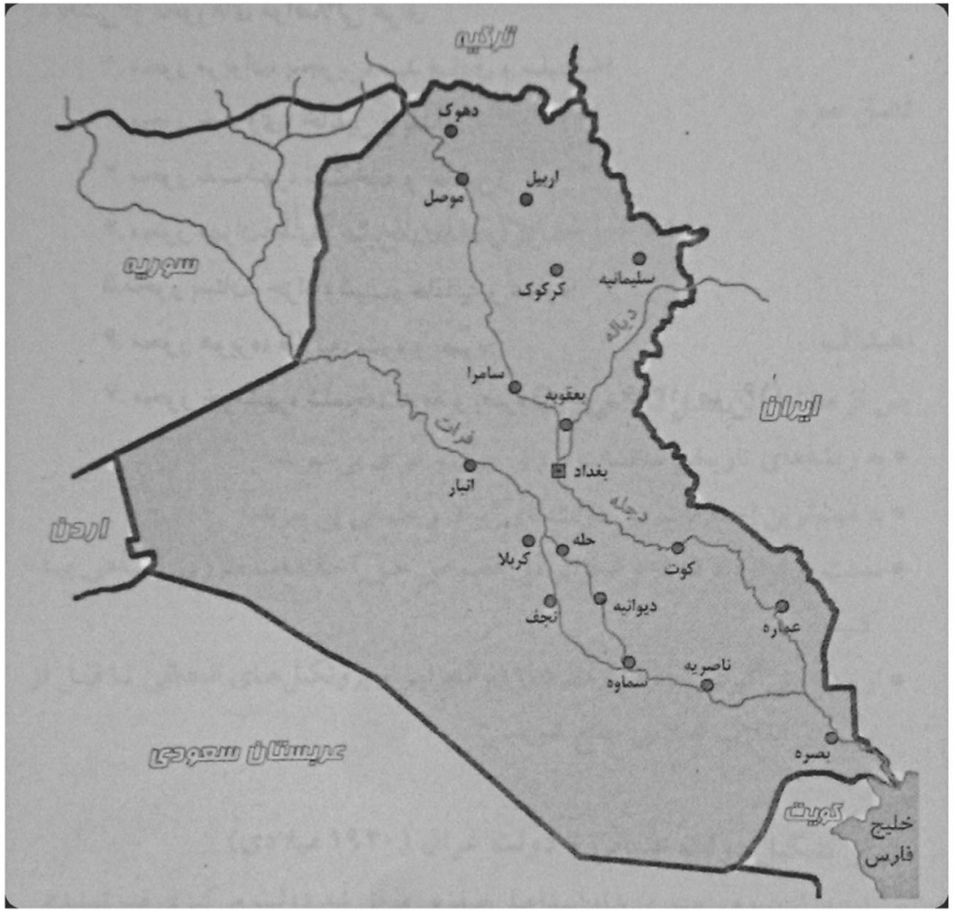

نقشه ۶ـ۲ موقعیت جغرافیایی عراق

و) سواحل و بنادر عراق

۱. سواحل: سواحل عراق در خلیج فارس از دهانه فاو (رأس‌البیشه) شروع می‌شود و تا بندر ام‌القصر به طول ۴۸ کیلومتر ادامه دارد.

۲. بنادر: عراق با داشتن بنادر عمده «بصره»، «ام‌القصر»، «فاو» و سکوهای نفتی «الامیه» و «البصره» بخش عمده‌ای از کالاهای خود را از طریق حمل‌ونقل دریایی جابه‌جا می‌کند.

ز) بخشی از محورهای مواصلاتی عراق

۱. محور مریوان، پنجوین، سید صادق و سلیمانیه؛

۲. محور خسروی، خانقین و بغداد؛

۳. محور نفت‌شهر، نفت‌خانه و خانقین؛

۴. محور مهران، بدره، عزیزیه، بغداد و کوت؛

۵.محور بستان، چزابه، شیب، حلفائیه و عماره؛

۶. محور هویزه، طلائیه، نشوه و بصره؛

۷. محور خرمشهر، شلمچه، تنومه و بصره (نوحی، ۱۳۶۶، ص ۱۶).

www.plus1.blogfa.com

فصل سوم

مناقشات مرزی ایران و عراق

اهداف

پس از مطالعه این فصل شما می‌توانید:

- به ریشه‌های تاریخی مناقشات مرزی ایران و عراق پی ببرید.
- به مهم‌ترین اختلافات بین دولت‌های ایران و عثمانی پی ببرید.
- نسبت به قرارداد ۱۹۷۵م الجزایر در خصوص حل اختلافات مرزی آگاهی پیدا کنید.
- از روند پی گیری مفاد قرارداد ۱۹۷۵م الجزایر و پروتکل‌های الحاقی تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی مطلع شوید.

۱. از تشکیل دولت عثمانی تا دولت عراق (۱۹۲۰ میلادی)

در اوایل قرن دهم هجری شاه اسماعیل صفوی موفق شد دولت مرکزی قدرتمندی را به نام صفویه در ایران تأسیس کند که موجب نارضایتی و ناراحتی همسایه غربی ایران یعنی امپراتوری عظیم عثمانی گردید که ادعای خلافت بر مسلمین را داشت.

در نتیجه جنگ‌های خونین ایران و عثمانی که در حقیقت، جنگ تضاد منافع دو ابر قدرت منطقه‌ای بود آغاز شد که تا پنج قرن بعد و انحلال امپراتوری عثمانی که حدود ۲۴ جنگ بین این دو دولت بود، واقع شد که اولین آن نبرد معروف چالدران در ۹۱۴ هجری قمری و آخرین آن در سال ۱۲۳۸ هجری قمری (در زمان

سلطنت فتحعلی شاه قاجار) رخ داد (جعفری ولدانی، ۱۳۷۱، ص ۱۵۸).

در این جنگ‌ها که در دوران سلسله‌های صفویه، زندیه، افشاریه و قاجاریه به وقوع پیوست هر گاه که ایران از نظر نظامی ضعیف می‌شد، عثمانی‌ها پیروز می‌شدند و قسمتی از ولایات قفقاز و آذربایجان و کردستان را تصرف می‌کردند و زمانی که سپاه ایران پیروز می‌شد عثمانی‌ها را به عقب می‌راندند و بر بین‌النهرین (عراق امروزی) و بخش‌های شرقی ترکیه امروزی تسلط می‌یافتند.

مهم‌ترین علل جنگ‌ها و انعقاد قراردادهای صلح و آتش‌بس و رفع اختلاف بین دولت ایران و عثمانی

۱. اختلاف سرحدی دو دولت و توسعه‌طلبی حکام عثمانی و چشم‌داشت آن‌ها به قسمت‌هایی از خاک ایران به خصوص به ولایت گرجستان، ارمنستان، آذربایجان، کردستان و عراق و متقابلاً علاقه ایرانیان به عراق به خاطر بقاع ائمه اطهار مورد احترام و اعتقاد پیشینیان؛

۲. اختلاف مذهبی ناشی از شیعه بودن ایرانیان و سنی بودن عثمانی‌ها که در تداوم اختلاف‌های دو کشور نقش اساسی ایفا می‌کرد؛

۳. بدرفتاری حکام و مأموران دولت عثمانی با زوار ایرانی که برای زیارت عتبات عالیات به بین‌النهرین (عراق) عزیمت می‌کردند؛

۴. تحریک و آتش‌افروزی کشورهای اروپایی برای برافروختن آتش جنگ بین ایران و عثمانی، به منظور تضعیف این دو ابر قدرت شرقی و تأمین امنیت و منافع خود؛

۵. اوضاع نابسامان داخلی ایران در زمان‌های مختلف ناشی از بی‌ثباتی حکومت‌های استبداد و بی‌لیاقتی زمامداران؛

۶. پناهنده شدن امیران و شاهزادگان ناراضی و یاغی ایران و عثمانی به کشورها و دربارهای یکدیگر؛

۷. وضعیت ایلات و عشایر سرحدی و مرزنشین و ییلاق و قشلاق کردن آن‌ها در ولایات مرزی دو کشور که برای استفاده از مراتع بین دو کشور تردد می‌کردند و

www.plus1.blogfa.com

بر حسب منافع خود، مکرراً ترک تابعیت و تجدید تابعیت می‌کردند و باعث بر هم خوردن روابط دو کشور می‌شدند.

آخرین جنگ بین ایران و عثمانی (قبل از فروپاشی آن در سال ۱۹۲۰ م)، در سال ۱۸۲۳ م (۱۲۳۸ ق) در زمان سلطنت فتحعلی شاه قاجار رخ داد که منجر به عقد قرارداد معروف (ارزروم ۱) گردید. این قرارداد نتوانست اختلافات هفت‌گانه مذکور را کاملاً فیصله دهد و موجبات رضایت طرفین را فراهم آورد (منصوری لاریجانی، ۱۳۸۸، ص ۲۱).

در سال ۱۲۵۳ ق (زمان سلطنت محمدشاه قاجار) در اثر لشکرکشی علیرضا پاشا والی بغداد به محمره (خرمشهر فعلی) و غارت این شهر و سپس کشتار شیعیان در کربلا و بی‌احترامی عثمانی به بقاع متبرکه که با اعتراض شدید دولت ایران مواجه شده بود امکان داشت که جنگ خونین دیگری بین دو دولت درگیرد که با وساطت دولت‌های روس و انگلیس حل و فصل شد.

محل مذاکرات شهر ارزروم بود و رئیس هیئت نمایندگی ایران را میرزاتقی خان فراهانی (امیر کبیر بعدی) برعهده داشت. این مذاکرات سه سال طول کشید و انگلیس و روس در آن به شدت اعمال نفوذ می‌کردند، ولی درایت و هوشمندی و آگاهی‌های سیاسی میرزاتقی خان فراهانی مانع از این گردیده بود که بتوانند حقوقی از ایران تضییع کنند. نهایتاً در سال ۱۸۴۷ میلادی پیش‌نویس عهدنامه معروف به ارزروم ۲ تهیه شد و به امضای نمایندگان دولت‌های چهارگانه رسید.

طبق این قرارداد نواحی واقع در شرق دشت ذهاب، شرق شط‌العرب (اروندرود) و بندر خرمشهر متعلق به ایران شناخته شد و دو دولت متقابلاً حق کشتیرانی آزاد یکدیگر را در شط‌العرب (اروندرود) به رسمیت شناختند و از کلیه دعاوی ارضی نسبت به یکدیگر صرفنظر کردند و دولت عثمانی متعهد شد از آزار و اذیت زوار شیعه ایرانی در عتبات خودداری کند (پارسادوست، ۱۳۶۹، ص ۸۲ـ۸۷).

عهدنامه مزبور قبل از مبادله رسمی به علت تغییراتی که دولت عثمانی در آن به تحریک و با واسطه‌گری انگلستان به طور یک‌جانبه در خصوص حقوق ایران در

شط‌العرب (اروندرود) به عمل آورد که موجب تضییع حق ایران می‌شد مورد اعتراض ایران قرار گرفت و به امضای محمد شاه قاجار نرسید و بدین ترتیب از طرف ایران فاقد اعتبار تلقی گردید و اختلافات ایران و عثمانی در زمینه مسائل مرزی کماکان ادامه یافت؛ اگر چه موجب جنگ جدیدی نشد.

هفتاد سال بعد یعنی در سال ۱۹۱۳ م در زمان سلطنت احمد شاه قاجار مجدداً مذاکرات بین ایران و عثمانی با میانجی‌گری روس و انگلیس برای رفع موارد اختلاف در قرارداد ارزروم ۲ در قسطنطنیه (پایتخت عثمانی؛ شهر استانبول فعلی) بین هیئت‌های نمایندگی طرفین شروع شد و سال بعد (۱۹۱۴) مذاکرات تکمیلی در تهران ادامه یافت که حاصل آن تنظیم یک پروتکل (متمم عهدنامه) بود که به پروتکل ۱۹۱۳ قسطنطنیه و صورت جلسات ۱۹۱۴ تهران موسوم است که مرزهای مشترک ایران و عثمانی را مشخص می‌کرد (همین مرزهای زمینی فعلی بین ایران و ترکیه، ایران و عراق) (Wilson and Persia, 1941, pp. 270-271).

در این قرارداد، حقوق ایران لحاظ نگردیده بود و به همین جهت پروتکل و صورت‌جلسات مذکور هم از طرف مجلس شورای ملی وقت ایران تصویب نگردید و از طرف دیگر به علت شروع جنگ جهانی اول (۱۹۱۴) و درگیری عثمانی در این جنگ پروتکل مزبور در مجلس مبعوثان عثمانی مطرح و تصویب نشد (Ministry of foreign affairs of Iran, 1969, p. 9).

به این ترتیب می‌توان گفت که در دوره قاجاریه تا پایان عمر امپراتوری عثمانی (۱۹۲۰ م) مرزهای خاکی و آبی دو کشور اگرچه بارها تعیین شدند اما همواره چون مورد رضایت ایران نبود (و حق هم همین بود) لذا هیچ‌گاه رسماً مصوب نشدند.

۲. از تشکیل کشور عراق تا قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر و در ادامه تا پیروزی انقلاب اسلامی

پس از جنگ جهانی اول (۱۹۱۴ـ۱۹۱۸) امپراتوری عثمانی که از دول مغلوب جنگ

www.plus1.blogfa.com

بود فروپاشید و کشورهای جدیدی به جغرافیای جهانی وارد شدند؛ از جمله آنها تشکیل عراق در بین‌النهرین بود (۱۹۲۰ م) که از سوی جامعه ملل (سازمانی شبیه سازمان ملل متحد فعلی) برای مدت ۱۲ سال تحت قیمومیت انگلستان درآمد تا پس از کسب توانایی‌های لازم و تجارب اداری و سیاسی و ... به استقلال کامل دست یابد. در نتیجه در سال ۱۹۳۲م عراق کنونی مستقل شد.

مرزهای عراق با دولت‌های هم‌جوارش که تماماً از نوع کشورهای به‌وجودآمده از امپراتوری عثمانی بودند (ترکیه، اردن، عربستان و کویت) توسط فرانسه و انگلیس تعیین گردید و در مورد مرزهای این کشور با ایران پروتکل ۱۹۱۳ قسطنطنیه و صورت‌جلسات مذاکرات ۱۹۱۴ تهران را مبنا قرار دادند که طبعاً چون ایران پروتکل مزبور را تصویب نکرده بود دعاوی مرزی ایران با کشور جدید عراق همان موارد اختلاف با عثمانی سابق بود که بخش عمده این اختلاف مربوط به مرز مشترک رودخانه‌ای اروند و حقوق کشتیرانی در آن بود.

عدم پذیرش و نارضایتی دولت ایران از مرزهای تعیین شده عراق با ایران سبب گردید که ایران از به رسمیت شناختن دولت عراق خودداری کند.

دولت انگلستان که مایل بود به عراق استقلال ظاهری بدهد و آن را جزو اقمار خود به سازمان ملل وارد نماید با دادن وعدهٔ حل مشکل مرز مشترک زمینی و رودخانه‌ای و احقاق حقوق ارضی، از ایران درخواست کرد تا دولت جدید عراق را به رسمیت بشناسد (League of Nations, 1935, p. 24).

با اتکا به وعده فوق، دولت ایران در ۱۹۲۹م رژیم عراق را به رسمیت شناخت اما به زودی معلوم شد که دولت عراق (در واقع دولت انگلستان) در وعده‌ای که به حل عادلانه مشکل داده، فقط منظورش به رسمیت شناختن عراق از سوی دولت ایران بوده است. بنابراین در سال ۱۳۱۰ش (۱۹۳۱م) ایران به صورت رسمی عدم اعتبار تعیین حدود مرزی ۱۹۱۳ را به دولت عراق اعلام کرد و به دنبال این جریان روابط دو کشور به تیرگی گرایید و در اروندرود و سرحدات خاکی تصادم‌هایی بین گشتی‌ها و ژاندارمری دو طرف روی داد.

در سال ۱۹۳۲ م انگلستان عراق را از قیومیت خود خارج ساخت و ظاهراً این کشور دارای استقلال کامل گردید اگر چه زمامداران این کشور تحت نفوذ مستقیم انگلستان قرار داشتند و این کشور بر عراق سیادت کامل داشت.

در این زمان و نیز سال‌های بعد، یادداشت‌های تندی بین ایران و عراق مبادله شد که طی آن عراق اصرار می‌ورزید که معاهده ارزروم ۱۸۴۷ و پروتکل ۱۹۱۳ و صورت مجلس مذاکرات ۱۹۱۴ در تعیین سرحدات دو کشور رسمیت دارد و اروندرود به طور کامل در مالکیت و حاکمیت عراق است ولی ایران قراردادی را که صد سال پیش بر او تحمیل گردیده و هیچ‌گونه قوت قانونی نیافته بود، قبول نکرد و آن را باطل شمرد (Joyce, 1941, p. 210).

به دنبال درگیری‌های مرزی، عراق در ۱۳۱۳ش (۱۹۳۴ م) از ایران به جامعه ملل شکایت کرد. چون اجلاس جامعه مزبور در یافتن راه حل مورد رضایت طرفین توفیق نیافت، به طرفین پیشنهاد کرد از طریق مذاکره مستقیم در حل موارد اختلاف تلاش کنند که این پیشنهاد از طرف دو دولت ایران و عراق پذیرفته شد.

در این مذاکرات که به منظور عقد عهدنامه جدیدی برای تعیین دقیق مرزهای زمینی و آبی دو کشور در تهران و بغداد آغاز شد، نتیجه‌ای حاصل نشد و مشکل همچنان به قوت خود باقی ماند.

با قدرت یافتن مجدد آلمان از سال ۱۹۳۵ م به بعد و پس از مذاکرات مفصل در تهران و بغداد، دو دولت ایران و عراق طرح عهدنامه‌ای را براساس عهدنامه ارزروم ۱۸۴۷ و پروتکل ۱۹۱۳ اسلامبول و صورت مجلس‌های تحدید حدود ۱۹۱۴ تهیه کردند، که اگر چه در آن به مالکیت ایران در اروندرود اعتراف نشده بود ولی اسمی نیز از حق حاکمیت مطلق عراق بر اروندرود نبرده بود، ولی ایران و عراق در اداره امور اروندرود و مسیر کشتیرانی حقوق مساوی یافتند که قرار شد در قرارداد دیگری و ظرف یک سال آینده جزئیات و نحوه اداره اروندرود، روشن و تصویب شود (مرزهای زمینی این عهدنامه همین مرزهای زمینی امروزی است).

این طرح در تیرماه ۱۳۱۶ش (۱۹۳۷م) به امضای وزرای خارجه ایران و عراق

www.plus1.blogfa.com

رسید و مورد قبول قرار گرفت و اسناد و مدارکی که از طرف وزارت امور خارجه انگلستان بعدها منتشر شد، حاکی از آن است که دربارهٔ مسئله اختلافات مرزی ایران و عراق عامل تصمیم‌گیرنده و تعیین‌کننده دولت انگلستان بوده است. طبق این مدارک، تنها راه حصول اطمینان از حفظ آرامش و ثبات در مرز ایران و عراق در رودخانه اروندرود تعیین خط تالوگ (خط‌القعر) به عنوان خط مرز مشترک بوده است.

مطالعه موارد عهدنامه سرحدی ۱۳۱۶ش و پروتکل ضمیمه آن به‌خوبی نشان می‌داد که حقوق حاکمیت ایران در اروندرود نادیده گرفته شده و تضییع گردیده است. به علاوه در این عهدنامه رسماً به عهدنامه ۱۹۳۰م عراق و انگلیس اشاره شده و در نتیجه آثار استعمار به‌خوبی در معاهده مرزی ۱۳۱۶ش (۱۹۳۷ م) مشهود است (پارسا دوست، ۱۳۶۹، ص ۲۰۶ـ۲۱۰).

چهار روز بعد از امضای عهدنامه بین ایران و عراق و حل ظاهری اختلافات فیمابین، پیمان دفاعی و عدم تعرض معروف به پیمان سعدآباد بین دولت‌های ایران، عراق، افغانستان و ترکیه در تهران به امضا رسید.

ولی عراقی‌ها حاضر نبودند حقوق ایران را رعایت کنند و بلافاصله پس از امضای قرارداد سعی کردند با طفره و تعلل از زیر بار تعهدات مربوط در معاهده و پروتکل ضمیمه آن، که مربوط به اداره اروندرود می‌شد شانه خالی کنند و اداره کشتیرانی و عواید حاصل از اروندرود را در دست خود نگه دارند.

در مورد مفاد عهدنامه ۱۳۱۶ ش می‌توان گفت این عهدنامه که بر مبنای پروتکل ۱۹۱۳ م قسطنطنیه و صورت مجالس ۱۹۱۴ م در مورد تعیین خطوط مرزی ایران و عثمانی تهیه گردیده بود، به جای اینکه مطابق مسلم‌ترین اصول حقوق بین‌المللی در مورد مرزهای آبی و رودخانه‌ای بین دو کشور، خط تالوگ به عنوان مرز مشترک در اروندرود تعیین شود، به‌جز قسمت کوچکی (در حدود پنج کیلومتر) در مقابل جزیره آبادان حاکمیت تمامی اروندرود به عراق واگذار شده بود.

در ۱۹۴۹م (۱۳۲۸ هـ. ش) با توجه به اینکه عراق حقوق مندرج در عهدنامه ۱۳۱۳ش را همچنان نادیده می‌گرفت دولت ایران پیش‌نویس یک عهدنامه جدید را

متعاقب این اعلام، روابط دو کشور به شدت تیره و بحرانی شد و دولت ایران رسماً عهدنامه ۱۳۱۶ ش را بدون ارزش و منتفی اعلام کرد، ولی آمادگی خود را برای آغاز مذاکره برای حل اختلافات و عقد قرارداد جدید اعلام کرد.

دولت عراق متقابلاً به یک سلسله اقدامات خصمانه از قبیل راندن اجباری هزاران نفر افراد ایرانی‌الاصل مقیم عراق و اعمال تضییقات فراوان برای زوار ایرانی اماکن مقدس و جنگ تبلیغاتی شدید و درگیری‌ها پراکنده مرزی مبادرت ورزید و دامنه بحران تا به آنجا کشیده شد که به تمرکز نیروهای نظامی دو کشور در طول مرزهای مشترک منجر گردید و قدرت‌نمایی ارتش ایران مانع از این شد که عراق بتواند از تردد کشتی‌ها در اروندرود با پرچم ایران جلوگیری کند. گسترش دامنه بحران تا ۱۳۵۳ ش (۱۹۷۵ م) ادامه یافت و ایران با حمایت از جنبش اکراد بارزانی که خواهان خود مختاری در عراق بودند دولت بعثی عراق را تحت فشار شدیدی قرار داد.

مفاد بیانیه ۱۹۷۵م الجزایر و حل اختلافات مرزی

۱. مرزهای زمینی خود را براساس پروتکل قسطنطنیه مورخ ۱۹۱۳ م و صورت‌جلسه‌های هیئت تعیین مرز مورخ ۱۹۱۴ م تعیین کنند (جعفری ولدانی، ۱۳۷۱، ص ۲۳۶).

۲. مرزهای آبی خود را براساس خط تالوگ تعیین کنند.

۳. با این کار دو کشور امنیت و اعتماد متقابل را در امتداد مرزهای مشترک خویش برقرار خواهند ساخت. طرفین بدین سان متعهد می‌شوند که در مرزهای خود یک کنترل دقیق و مؤثر به منظور قطع هرگونه نفوذ که جنبه خرابکارانه از هر سو داشته باشد اعمال کنند.

۴. دو طرف توافق کردند که مقررات فوق، عواملی تجزیه‌ناپذیر از یک راه حل کلی بوده و در نتیجه بدیهی است که نقض هر یک از مفاد فوق مغایر روح توافق الجزایر است.

شایان توجه است که یک نسخه از قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر به همراه نقشه‌های

www.plus1.blogfa.com

مرزی در سازمان ملل متحد نگهداری می‌شود.

توافق فوق بین شاه ایران و صدام‌حسین معاون وقت رئیس جمهوری عراق و با میانجی‌گری الجزایر صورت گرفت. در اجرای این تفاهم‌نامه، وزرای خارجه ایران و عراق و الجزایر چندین بار جهت تنظیم قرارداد ملاقات کردند و بالاخره در ژوئن ۱۹۷۵م اسنادی به شرح زیر بین دو دولت در بغداد توسط وزرای خارجه به امضا رسید:

عهدنامه مربوط به مرزهای دولتی و حسن همجواری که مشتمل بر یک مقدمه و ۸ ماده است که ماده ۶ آن به خصوص:

۱. در مورد رفع اختلافات به طرق مسالمت‌آمیز تأکید می‌کند و مقرر می‌دارد که اختلافات احتمالی دو طرف از طریق ارجاع به حکمیت و دیوان داوری حل و فصل شود؛

۲. پروتکل راجع به علامت‌گذاری مجدد مرز زمینی و شرح مرز زمینی؛

۳. پروتکل راجع به تعیین مرز رودخانه‌ای.

به علاوه چندین الحاقیه و موافقت‌نامه نیز مربوط به حل و فصل کلیه موارد اختلافات دو طرف، مانند:

۱. مسئله کلانتران مرزی؛

۲. تعلیف احشام؛

۳. استفاده از آب رودخانه‌های مرزی؛

۴. مقررات مربوط به کشتیرانی در اروندرود؛

۵. مسافرت اتباع ایران و عراق برای زیارت اماکن مقدس به امضا رسیده،

طرفین به اختلاف دیرینه خود ضمن تأیید و اذعان به اینکه مرز زمینی دو کشور براساس پروتکل ۱۹۱۳م قسطنطنیه و مرزهای آبی براساس تالوگ (خط میانه کانال اصلی قابل کشتیرانی در پایین‌ترین سطح قابل کشتیرانی) تحدید حدود گردیده است و این مرز زمینی و رودخانه‌ای الی‌الابد، قطعی، دائمی و لایتغیر است، خاتمه دادند (پارسادوست، ۱۳۶۹، ص ۴۱۰).

متعاقب تصویب معاهدات مذکور در مجالس شورای هر دو کشور این

معاهدات رسمی، مصوب و لازم‌الاجرا گردید.

شایان توجه است که در طول هشت سال دفاع مقدس در شرایطی که تمام قدرت‌ها به کمک رژیم بعث عراق آمدند، با تکیه بر قدرت لایزال الهی، هدایت و رهبری حکیمانه امام خمینی (ره) و پشتوانه مردم انقلابی، جمهوری اسلامی توانست بدون واگذاری یک وجب از خاک مقدس کشور در مقابل آنان ایستادگی کند.

www.plus1.blogfa.com

فصل چهارم

بررسی وضعیت محیط داخلی و بین‌المللی ایران و عراق و مقایسه تطبیقی آن

اهداف

پس از مطالعه این فصل شما می‌توانید:

- در ابعاد مختلف نسبت به وضعیت کشور جمهوری اسلامی ایران در آستانه جنگ شناخت اجمالی پیدا کنید.
- با آخرین وضعیت دفاعی نیروهای مسلح آشنا شوید.
- در ابعاد مختلف نسبت بـه وضعیت رژیـم بعثی عـراق در آستانه جنگ شناخت اجمالی پیدا کنید.
- با رفتار و نقش نظام‌های بین‌المللی در وقوع جنگ بین ایران و عراق آشنا شوید.

۱. وضعیت نظام جمهوری اسلامی ایران در آستانه جنگ

الف) وضعیت سیاسی ـ امنیتی

از روزهای آغازین پیروزی انقلاب اسلامی، کـشور جمهـوری اسـلامی ایـران دچـار بروز برخی از اختلافات در بین گروه‌های سیاسی و افرادی شد که در رأس حکومت بودند. در همین شـرایط بعضی درگیری‌هـا در سـطح بعـضی از اسـتان‌هـا و شـهرها مشاهده شد و در برخی از نقاط، کشور دچار مشکلات امنیتی گردید.

احزاب و گروه‌های سیاسی به صورت فراگیر در سطح همه کشور فعالیت‌های

سیاسی خود را به شدت ادامه می‌دادند. علاوه بر فعال شدن برخی از احـزاب قـدیمی مانند جبهه ملی، نهضت آزادی، گروه فدائیان اسلام، حزب ملت ایران و حزب توده احزاب جدیدی مانند حزب جمهوری اسلامی، جنبش مسلمانان مبارز، حزب خلق مسلمان و سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی تشکیل شد و فعالیت می‌کرد.

همچنین تلاش زیادی برای توسعه نگرانـی و نـاآرامی در بعـضی از شـهرهای بلوچ‌نشین استان سیـستان و بلوچـستان نیـز صـورت گرفـت. امـام خمینـی (ره) بـرای بررسی مسائل آن منطقه و رسیدگی به وضع مردم، حجت الاسلام سیدعلی خامنه‌ای را برای رسیدگی به کمبودها و محرومیت‌های مردم بلوچ در ۹ فروردین ۱۳۵۸ به آن استان اعزام نمود. ایشان در حکم خود مرقوم فرمودنـد: «در طول پنجاه سال رژیـم سفاک پهلوی، همیشه برادران و خواهران منطقه بلوچستان و سیستان مـورد ظلـم و جور بودند. لذا جنابعالی بـه آن منطقـه رفتـه بـه خواسـتهای اهـالی محتـرم آن منـاطق رسـیدگی نماییـد و انتظـارات مـردم دلیـر آن دیـار را بـرای اینجانـب و اولیـای امـور گزارش دهید.» (صحیفه امام ۱۳۷۸، جلد ۶، ص۴۲۹).

علاوه بر ناآرامی‌های فوق در استان‌های مختلـف از سـوی عوامـل وابـسته بـه رژیم بعث عراق و یا گروه‌های چپ، گروه فرقان نیز که بعضاً به صورت مخفیانه قبل از پیـروزی انقـلاب اسـلامی تـشکیل شـده بـود، دسـت بـه کـار تـرور برخـی از شخصیت‌های مهم انقلاب اسلامی شـد. از جملـه آیت‌الله مرتـضی مطهـری، رئـیس شورای انقلاب و از یاران نزدیک امام خمینی در شب ۱۲ اردیبهشت مـاه سـال ۱۳۵۸ از سوی این گروه درست چند روز پس از ترور اولین رئـیس سـتاد مـشترک ارتـش جمهوری اسلامی (سپهبد قرنی)، جلـوی منـزل خـود در قلهـک تهـران مـورد حملـه مسلحانه قرار گرفت و به شهادت رسیدند.

همچنین حاج مهدی عراقی از یاران امـام خمینـی (ره) و فرزنـدش حـسام نیـز توسط گـروه فرقـان و آیت‌الله سـید محمـدعلی قاضـی طباطبـائی از علمـای برجـسته آذربایجـان و امـام‌جمعـه تبریـز کـه نقـش مـؤثری در پیـشبرد نهـضت اسـلامی در آذربایجان داشت، به شهادت رسیدند.

www.plus1.blogfa.com

با پیروزی انقلاب اسلامی، برخی از اقدامات ذیل برای تضعیف جریان انقلاب و جلوگیری از تشکیل نظام با ثبات جدید در ایران صورت گرفت:

۱. ترور علمای تأثیرگذار و روحانیون پرنفوذ طرفدار امام خمینی در سراسر کشور؛

۲. فعالیت و تبلیغات گسترده به منظور انحلال ارتش و جلوگیری از تشکیل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی؛

۳. توسعه اختلافات قومی و تلاش برای واگرایی اقوام ایرانی از یکدیگر؛

۴. سعی در عدم تشکیل یک حکومت مردمی مقتدر مبتنی بر تفکر اسلامی و نیز مشکل‌آفرینی در جهت ایجاد بسترهای قانونی و تشکیل نهادهای مؤثر.

ب) وضعیت اقتصادی

ایران در زمان مسئولیت دولت موقت، دچار آشفتگی‌های ناشی از تغییر رژیم بود. در همان دو ماهه اول پس از سقوط نظام شاهنشاهی، کشور درگیر همه‌پرسی به منظور تعیین شکل و ماهیت نظام جدید و همچنین استقرار نهادهای جمهوری اسلامی و نیز تثبیت نظام برآمده از انقلاب اسلامی بود (علایی، ۱۳۸۸، ص ۷ـ۸).

در بدو شروع جنگ، گرچه درآمدهای نفتی ایران وضع مناسبی داشت ولی تولید نفت ایران نسبت به دو سال قبل از آغاز جنگ کاهش یافت و تعاملات اقتصادی ایران نسبت به دوره رژیم گذشته تا حدود زیادی محدود و از نظر اقتصادی توسط آمریکا و برخی از کشورهای اروپای غربی تحریم شد و قیمت نفت نیز به شدت کاهش یافت.

ج) وضعیت اجتماعی و فرهنگی

در دوران پرشور انقلاب در سال ۱۳۵۷، یکی از شعارهای اساسی مردم ایران با عنوان «استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی» علاوه بر درخواست آزادی بیگانه‌ستیزی و نفرت از دخالت قدرت‌های بزرگ، بازگشت به هویت ملی اسلامی خود بود (کاظمی، ۱۳۷۷، ص ۳۹). مردم با اطاعت از رهبری و مشارکت فعال در زمینه‌های

اجتماعی و کمک به یکدیگر، وضعیت مناسبی را برای مسئولان کشور به وجود آوردند تا بتوانند با وحدت و یکپارچگی، مشکلات خود را حل کنند.

د) وضعیت نظامی

با فروپاشی نظام شاهنشاهی و تشکیل نظام جمهوری اسلامی در ایران، مبانی، ساختارها و مؤلفه‌های قدرت نظامی در کشور دچار تغییر و دگرگونی عمیق شد.

با پیروزی انقلاب اسلامی، به دلیل روشن نبودن وضعیت کاری و خدمتی، بسیاری از اعضای ارتش به پادگان‌های خود نرفتند. برای مردم هم مهم‌ترین مسئله اطمینان از بی‌طرف باقیماندن ارتش و پیوستن کامل آن‌ها به حرکت انقلابی ملت بود.

در چنین شرایطی در پادگان‌ها و پایگاه‌های نظامی، عملاً نظام فرماندهی، سلسله مراتب و انضباط وجود نداشت. برای مدیریت پادگان‌ها، از سوی ارتشی‌های وفادارتر به انقلاب، شوراهای اسلامی در هر پادگان و مرکز نظامی تشکیل شد و آن‌ها افرادی را به عنوان فرمانده در هر رده مشخص می‌کردند.[1]

پس از پیروزی انقلاب، تمام امرای ارتش به دلیل وابستگی به نظام شاهنشاهی، بازنشسته یا با روش‌های دیگر از ارتش جدا شدند و استعداد نیروی انسانی ارتش کاهش یافت (طباطبایی، ۱۳۸۷، ص ۲۶۷).

همچنین دولت موقت اجازه داد که اعضای ثابت ارتش به یگان‌های شهرهای خود منتقل گردند. بنابراین افراد از حوزه تخصصی خود جدا و به واحدهایی بدون توجه به تخصص خویش، ملحق شدند. براین اساس به ساختار و سازمان ارتش یک لطمه اساسی وارد شد.

پس می‌توان گفت ظرف دو سال قبل از آغاز جنگ، توان نظامی ایران نه تنها توسعه نیافت و تقویت نشد بلکه عملاً به طور مرتب از نظر تجهیزاتی و پشتیبانی

۱. سخنرانی امیرسرلشکر حسنی سعدی معاون هماهنگ‌کننده ستاد کل نیروهای مسلح در مرکز اسناد دفاع مقدس در سال ۱۳۸۸.

تضعیف شد و تحلیل رفت.

اگر چهار مؤلفه «ساختار و سازمان»، «نیروی انسانی»، «تجهیزات» و «آموزش» را پیش‌نیاز آمادگی رزمی بدانیم، مشخص می‌شود که گرچه ارتش دارای تجهیزات، امکانات و جنگ‌افزارهای فراوان و نسبتاً پیشرفته‌ای بود، اما انسجام و نظام فرماندهی خود را تا حد زیادی از دست داده بود و دارای یک ساختار مستقل از آمریکا نیز نبود. تسلیحات و تجهیزات نظامی ایران در آستانه جنگ، در نیروهای زمینی، هوایی و دریایی پیشرفته‌تر از تجهیزات و جنگ‌افزارهای ارتش عراق بود، ولی با این حال نیاز به بازسازی روحی، فکری و همچنین کسب آمادگی‌های بیشتری داشت. در آستانه جنگ، آمار تعداد اعضای نیروهای مسلح به دلیل کاهش دوره خدمت سربازی و ترخیص هزاران نفر از اعضای ارتش به ۲۵۰ هزار نفر کاهش یافت.

وضعیت سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران عواملی همچون بحران‌های منطقه‌ای در استان‌های کردستان، خوزستان، سیستان و بلوچستان و ترکمن‌صحرا و ظهور روزافزون جریان‌ها و سازمان‌های سیاسی، نظامی، تحرکات و تهدیدات داخلی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران به منظور حفظ و حراست از انقلاب اسلامی و دستاوردهای آن تشکیل گردید. بر این اساس، مأموریت اصلی سپاه مقابله با بحران‌های داخلی (ایجاد امنیت پایدار در مناطق بحرانی مثل کردستان و سیستان و بلوچستان) و سپس خارجی بود و ساختار و سازمان سپاه نیز در همین راستا شکل گرفت.

۲. وضعیت رژیم بعثی عراق در آستانه جنگ

الف) وضعیت سیاسی

در دوران حزب بعث، رئیس جمهور در عراق همه کاره بود و به عنوان رئیس دولت،

www.plus1.blogfa.com

نخست‌وزیر، فرمانده کل نیروهای مسلح و رئیس شورای فرماندهی انقلاب عراق، حق تصمیم‌گیری‌های ویژه و اختیارات مطلق داشت.

ظهور صدام و اجبار حسن‌البکر به استعفا و کناره‌گیری، قدرت رئیس جمهور در عراق را افزایش داد و مجلس را به عنوان ابزاری مؤید تصمیمات صدام‌حسین به صورت تمام‌عیار در خدمت وی قرار داد.

ساختار ارتش بعثی عراق به گونه‌ای بود که صدام خود با فرماندهان لشکرها و سپاه‌ها در تماس بود و سلسله مراتب عمودی گسترده وجود نداشت. او بسیار تمایل داشت تا خود را رهبر جهان عرب بنامد. او فردی خشن، دیکتاتور، ضد شیعه، ضد ایرانیان و دارای تعصب شدید عربی بود. این روحیه و ویژگی‌های صدام در تمام ارکان رژیم عراق، خود را نشان می‌داد.

با دیکتاتوری حاکمان عراق در دوران حزب بعث، این کشور به یک ثبات نسبی و پایدار دست یافت و به سرعت خود را از نظر نظامی تقویت کرد. از زمان روی کار آمدن حزب بعث در عراق، این کشور به عنوان یکی از دولت‌های تحت نفوذ شوروی سابق در منطقه خاورمیانه و جزو بلوک‌بندی قدرت شرق محسوب می‌گردید و همواره نگران توسعه قدرت ایران بود.

امام خمینی (ره) درباره حزب بعث می‌فرمایند: «ما حزب بعث را جنایتکارانی می‌دانیم که در حال صلح و جنگ در جنایت‌اند. در طول حکومتشان در عراق در حال جنگ نبودند لکن جنایت آن‌ها بر اسلام و مسلمین، بر ملت عراق، بر مراجع عظام عراق و بر علمای اسلام هر روز واقع می‌شد و بعد آن هم آن دیوانگی را که در فطرت آن‌ها بود و طغیانگری را که خمیره ذاتی صدام است، آن دیوانگی را عمل کرد و عقلای اسلام و عقلای جهان دست به دست هم دادند که این سنگ را از چاه بیرون بیاورند لیکن کار این دیوانه آن طور است که نمی‌شود این سنگ را بیرون آورد مگر با اسلحه و قوت ایمان.» (صحیفه امام، ج ۱۶، ص ۸۹).

به هرحال تاریک‌ترین دوران مردم عراق، زمان حاکمیت حزب بعث بر این کشور است که جز ویرانی و جنگ، چیز دیگری نداشت.

www.plus1.blogfa.com

ب) وضعیت اقتصادی

عراق کشوری ثروتمند و سرشار از منابع انرژی است. اقتصاد آن بر پایه نفت استوار است و با بیش از ۱۲۰ میلیارد بشکه ذخایر نفتی دومین کشور نفتی خاورمیانه پس از عربستان محسوب می‌شود.

با ملی شدن صنعت نفت در عراق در اول ژوئن ۱۹۷۲، ظرف تنها چند سال، عواید نفتی عراق ۱۵ برابر شد (مجله تایم، ۱۹۸۰م، ص ۲۶). این ثروت بی‌کران بود که توانست قدرت حزب بعث را پایدار سازد و ارتش عراق را توسعه دهد و این کشور را برای جنگ با ایران آماده کند.

در ماه‌های آغاز جنگ، عراق با تولید نفتی به اندازه ظرفیت تولیدی ایران و با صادرات حدود ۲/۵ میلیون بشکه در روز، درآمد سرانه نفتی بالاتری نسبت به ایران در اختیار داشت. البته در سال ۱۳۵۷ش درآمد نفتی ایران به مراتب بیشتر از عراق بود ولی با پیروزی انقلاب اسلامی تولید و فروش نفت ایران کاهش چشمگیری یافت.

ج) وضعیت اجتماعی و فرهنگی

جمعیت عراق در آستانه جنگ حدود ۱۳ میلیون نفر بود. این کشور ترکیبی از سه قوم عرب، کرد و ترکمن است و در مجموع ۹۶ درصد مردم عراق مسلمان‌اند و در دوران حاکمیت حزب بعث بر عراق سعی می‌شد تا شیعیان در جنوب و کردها در شمال عراق از نظر سیاسی، اقتصادی و اجتماعی، عقب نگه داشته شوند. در این دوران به شهر تکریت توجه ویژه‌ای می‌شد و بغداد هم شاهد پیشرفت معقولی بود. رژیم عراق همیشه نگران حرکت‌های سیاسی شیعیان و کردها بود. بسیاری از کردهای عراق در دوران صدام، آواره شده، به خارج از کشور فرار کردند (السامرایی، ۱۳۸۸، ص ۲۱ و ۲۶).

اقلیت اعراب سنی، بیشتر منافع و منابع مالی و اقتصادی عراق را علاوه بر قدرت اداری و حاکمیت سیاسی در اختیار داشتند.

د) وضعیت نظامی

از زمان روی کار آمدن حزب بعث، عراق همواره در پی تقویت و توسعه توان نیروهای مسلح خود بود. از این تاریخ، به طور مرتب بر کمیت و کیفیت ارتش بعثی عراق افزوده شد. در این دوران، عراق با استفاده از پیمان دوستی ۱۵ ساله با شوروی، که در سال ۱۳۵۱ش (۱۹۷۲م) بین دو کشور به امضا رسیده بود، تمام نیازمندی‌های تسلیحاتی، آموزشی، تدارکاتی و سازماندهی ارتش بعثی را عمدتاً از شوروی تأمین می‌کرد.

این کشور توانست با برخی از دولت‌های اروپایی مانند فرانسه و ایتالیا نیز قراردادهایی به منظور تأمین جنگ‌افزارها و تجهیزات نظامی منعقد کند. بر مبنای دکترین شوروی، راهبرد قدرت نظامی عراق، بر اساس یک «استراتژی زمین‌پایه» طرح‌ریزی شده بود. بنابراین ستون فقرات ارتش عراق متکی بر نیروی زمینی و تشکیل سه سپاه بزرگ، برنامه‌ریزی شده بود.

هسته اصلی قدرت ضربت نیروی زمینی را یگان‌های زرهی و قدرت تحرک آن را واحدهای مکانیزه تشکیل می‌داد که با آتش پرحجم توپخانه پشتیبانی می‌شد. بنابراین ارتش عراق توانسته بود حدود ۵۴۵۰ تانک و نفربر، ۱۵۰۰ قبضه توپخانه صحرایی، ۱۲ لشکر زرهی، مکانیزه و پیاده، ۲ تیپ مستقل، ۲۰ تیپ گارد مرزی و ۱۰ تیپ آموزشی به نام احتیاط و ۳۳۶ فروند انواع هواپیما ازجمله ۲۵۰ فروند هواپیمای جنگی و ۳۳۰ فروند انواع بالگرد را تدارک ببیند.

در طی جنگ تجهیزات نیروی هوایی عراق به هواپیماهای فرانسوی افزایش یافت به گونه‌ای که در سال‌های پایانی جنگ ستون فقرات قدرت هوایی ارتش بعثی را میراژهای F1-2000 و انواع موشک‌های هوا به هوا و هوا به سطح مانند اگزوسه و بمب‌های لیزری، تشکیل می‌دادند (علایی، ۱۳۸۸، ص ۴۵).

۳. مقایسه تطبیقی وضعیت‌های دو کشور جمهوری اسلامی ایران و عراق

با توجه به مطالب مطرح‌شده در این فصل، می‌توان وضعیت ایران و عراق را قبل از

www.plus1.blogfa.com

آغاز جنگ، به شرح زیر جمع‌بندی کرد:

الف) ایران در طول یک سال و نیم قبل از آغاز جنگ، درگیر و مشغول ایجاد بسترهای قانونی برای تشکیل نظام جمهوری اسلامی پس از فروپاشی رژیم شاهنشاهی بود و در نتیجه دچار اختلاف نظرها و چالش‌های سیاسی به منظور روی کار آوردن دولت دائمی گردید. در حالی که در عراق حزب بعث با قدرت کامل مخالفان را سرکوب می‌کرد و زمام امور کشور را در اختیار داشت.

ب) ایران از سوی گروه‌هایی نظیر فرقان، منافقین و درگیری‌های مسلحانه در برخی از استان‌ها دچار تروریسم شده بود و همزمان نیز درگیر با هجوم سراسری رژیم بعث عراق شد، در حالی که رئیس جمهور عراق تصفیه در درون حزب بعث را آغاز و مخالفان درون کشور را به شدت سرکوب کرد تا پس از آغاز جنگ هیچ گونه نگرانی از اوضاع سیاسی داخلی کشور نداشته باشد.

ج) روابط خارجی ایران دچار تحول اساسی شد و بسیاری از کشورهای دوست تبدیل به دولت‌های متخاصم یا دولت‌های غیر دوست شدند. در حالی که رژیم بعثی یک پیمان دوستی و همکاری نظامی با اتحاد جماهیر شوروی داشت و با کشورهای عضو بلوک شرق مناسبات خوبی برقرار کرده بود. همچنین دولت عراق در حال نزدیک شدن به آمریکا و برخی از کشورهای اروپایی و فاصله گرفتن از سوریه به دلیل رقابت‌های حزبی بود.

د) امنیت داخلی ایران در اولویت برنامه‌های دولت قرار داشت و ایجاد یک دولت با ثبات و نهادهای قانونی مردمی نیز مهم‌ترین دغدغه مسئولان کشور بود. در حالی که عراق دارای ثبات سیاسی، ساختار یکپارچه و قدرت متمرکز، استبدادی، دیکتاتوری، با حاکمیت امنیتی و پلیسی در کشور و بدون نگرانی از یک تهدید خارجی بود.

ه) از نظر ساختاری، ایران قبل از آغاز جنگ، فاقد نهادهایی مانند شورای عالی امنیت ملی بود که بتواند به طور منظم مسائل مربوط به تهدیدات نظامی و امنیتی علیه کشور را بررسی و ارزیابی و بحران‌های امنیتی و دفاعی را مدیریت و

کنترل کند و تهاجم نظامی ارتش عراق زمانی آغاز شد که ایران آمادگی ورود به یک جنگ تمام‌عیار را نداشت.

و) با توجه به این که حداکثر جمعیت ایران را شیعیان تشکیل می‌دهند و از طرفی حزب بعث دارای اندیشه‌ای ضد شیعی و ضد ایرانی بود، لذا سعی می‌کرد جمهوری اسلامی ایران را تهدیدی جدی معرفی کند و به دنبال برتری‌جویی و تلاش برای توسعه قدرت عراق در جهان عرب بود.

در نهایت می‌توان گفت ایران در شرایط قبل از آغاز جنگ، از نظر نظامی در وضعیت نابسامان، از نظر سیاسی متشتت و دچار چند دستگی و اختلافات داخلی، از نظر اقتصادی در حال آشفتگی و از نظر بین‌المللی نیز در شرایط نسبتاً منزوی به‌سر می‌برد. اما رژیم عراق در آستانه جنگ تحمیلی، دارای ثبات سیاسی، ساختار یکپارچه و قدرت متمرکز، استبدادی، با حاکمیت امنیتی و پلیسی در کشور بود و از بابت تهدید خارجی نگرانی نداشت.

۴. نقش نظام بین‌الملل در وقوع جنگ

الف) کشورهای منطقه

چند ماه قبل از آغاز جنگ در ۱۳۵۹/۳/۱۴ صدام حسین رئیس جمهور عراق در شهر طائف عربستان با بعضی از سران کشورهای عربی ملاقات و اطلاعاتی از اوضاع اقتصادی، اجتماعی و نظامی ایران از آن‌ها دریافت کرد. با آغاز جنگ، عراق بلافاصله از پشتیبانی تقریباً همه کشورهای عربی خلیج فارس و نیز اردن و مصر برخوردار شد. عربستان سعودی و کویت توافق کردند تا تولید نفت خود را افزایش دهند و این اضافه تولید را برای عراق به فروش برسانند.

از سوی دیگر کویت با به اجرا گذاشتن مقررات جدیدی سعی کرد تا ایرانیان و شیعیان طرفدار انقلاب اسلامی را در آن کشور تحت فشار قرار دهد. اردن بندر عقبه را به منظور تدارک ارتش بعثی عراق در اختیار آن کشور قرار داد و جاده ارتباطی اردن به عراق، مهم‌ترین مسیر تدارکاتی ارتش عراق و نیز صادرات نفت

عراق از طریق تانکرهای نفتکش شد.

با ادامه جنگ، روابط کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس با دولت عراق گسترده‌تر شد و این کشورها کمک‌های مالی فراوانی به دولت عراق کردند و برخی از کشورهای عربی مانند الجزایر در جنگ بی‌طرف بودند. اکثر کشورهای عربی از عراق پشتیبانی می‌کردند. برای مثال مصر که کشور فقیری بود با اعزام صدها هزار نفر کارگر به عراق، امکان بسیج نیروی انسانی به جبهه‌ها را برای عراق فراهم آورد.

از سوی دیگر، حافظ اسد رئیس جمهور سوریه طی مصاحبه‌ای با روزنامه *السفیر* در ۱۳۵۹/۸/۱۷ جنگ عراق با ایران را محکوم و آن را برای انحراف افکار عمومی اعراب از مبارزه با اسرائیل و به نفع آمریکا ارزیابی کرد. این اقدام سوریه موجب شد تا عراق بلافاصله روابط سیاسی خود را با سوریه قطع کند. لیبی یکی دیگر از کشورهای عربی و افریقایی بود که از ابتدای جنگ در طرف ایران قرار گرفت و معتقد بود جنگ باید تا سقوط صدام ادامه یابد (دفتر سیاسی سپاه، ۱۳۶۰، ص ۸۱).

ب) کشورهای فرامنطقه‌ای

۱. ایالات متحده آمریکا. برخی از صاحب‌نظران معتقدند که تصمیم قطعی به آغاز جنگ از تیرماه ۱۳۵۹ که برژینسکی مشاور امنیتی رئیس جمهور آمریکا در مرز اردن با صدام حسین ملاقات کرد، اتخاذ گردید. بعضی سیاستمداران می‌گویند قدرت‌های جهانی با این جنگ موافق بودند، چون در جهت منافع آن‌ها بود. آمریکا اعتقاد داشت که درگیر کردن ایران با جنگ باعث می‌شود تا مسئولان کشور در سیاست‌های خود تجدید نظر کنند (رحمانی، ۱۳۸۳، ص ۶۶).

البته خود آمریکا مدعی بود که قبل از اشغال لانه جاسوسی، مقامات ایران را از حمله احتمالی عراق مطلع کرده است و حتی کشور عمان را از همکاری با عراق در استفاده از پایگاه‌های آن کشور برحذر داشته است ولی آنچه مشخص است این است که هیچ یک از قدرت‌های بزرگ جهانی از جمله آمریکا و شوروی مانع از حمله ارتش عراق به ایران نشدند و از ابزار شورای امنیت نیز برای توقف جنگ،

www.plus1.blogfa.com

استفاده نکردند. آمریکا رژیم عراق را به عنوان آغازگر جنگ محکوم نکرد و در برابر اقدامات غیر قانونی عراق در نقض معاهده الجزایر، سکوت اختیار کرد.

در هنگامی که جنگ اتفاق افتاد، نه تنها ایران از سوی آمریکا در وضعیت تحریم تسلیحاتی به سر می‌برد بلکه به دلیل گروگان‌گیری اعضای سفارت آمریکا در تهران، روابط سیاسی آمریکا با ایران قطع گردید و با حمله نظامی آمریکا به طبس، وضعیت بحرانی بر روابط دو کشور حاکم بود. آمریکا جنگ را فرصت مناسبی برای تضعیف و فشار به ایران، جهت بازگرداندن ایران به دامان ایالات متحده می‌دانست.

آمریکا در جریان جنگ عراق با ایران، از رژیم بعثی عراق حمایت می‌کرد. آمریکا در تلاش بود تا دو طرف درگیر در جنگ را در کنترل خود داشته باشد. البته آمریکا می‌خواست که عراق پیروز و فاتح میدان جنگ باشد ولی نمی‌خواست که عراق بر منطقه خلیج فارس مسلط شود.

۲. اتحاد جماهیر شوروی. در زمان آغاز جنگ، شوروی گسترده‌ترین روابط سیاسی و نظامی را با دولت بعثی عراق داشت و عراق را یکی از کشورهای بلوک شرق محسوب می‌کرد. گرچه روابط سیاسی شوروی با ایران نیز برقرار بود و سفارت‌خانه‌های دو کشور فعال بودند ولی روابط با ایران در شرایط شکننده‌ای قرار داشت. در اوایل انقلاب که حزب توده در ایران فعال بود و تمام فراری‌های حزب توده از خارج به ایران برگشته و سازماندهی گسترده‌ای انجام داده بودند، شوروی به تأثیرگذاری آن‌ها امیدوار شده بود. با آغاز جنگ، اتحاد جماهیر شوروی، وقفه‌ای ۸ ماهه را در ارسال سلاح خود به عراق صورت داد، زیرا حزب بعث عراق، قبل از آغاز جنگ، سرکوب حزب کمونیست آن کشور را آغاز کرده بود و گرایش زیادی به تأمین تجهیزات نظامی از کشورهای اروپایی نشان می‌داد. همزمان با قطع ارسال سلاح از سوی شوروی به عراق، این کشور به دولت‌های اروپای شرقی دستور داد تا سلاح ساخت شوروی خود را برای عراق ارسال کنند. بدین صورت تسلیحات، مهمات و قطعات یدکی مورد نیاز ارتش عراق از کشورهای اروپای

www.plus1.blogfa.com

شرقی تأمین می‌شد و از طریق بندر عقبه در اردن در اختیار ارتش عراق قرار می‌گرفت.

عمده‌ترین تأمین‌کنندگان سلاح برای ارتش عراق در دوران جنگ، کشورهای شوروی و فرانسه بودند. از سوی دیگر به دلیل اشغال افغانستان به دست ارتش سرخ، قبل از آغاز جنگ عراق با ایران، شوروی انتظار سکوت ایران در برابر این واقعه را داشت، ولی ایران به صورت جدی با حمله به افغانستان مخالفت کرد و این موضوع باعث شد تا شوروی به حمایت خود از عراق ادامه دهد تا بدین وسیله بتواند به ایران فشار وارد کند.

۳. رژیم صهیونیستی. بلافاصله پس از پیروزی انقلاب اسلامی، سفارت رژیم صهیونیستی در تهران تعطیل و با حضور یاسر عرفات، سفارت فلسطین در ایران افتتاح گردید. مردم در خیابان‌ها شعار امروز ایران، فردا فلسطین را سر می‌دادند. این نوع اقدامات، رژیم صهیونیستی را تبدیل به دشمن اصلی ایران کرد و توجه آن از کشورهای عربی به سوی جمهوری اسلامی جلب شد. در زمان آغاز جنگ، هیچ یک از دو کشور ایران و عراق با رژیم صهیونیستی روابط سیاسی نداشتند. رژیم صهیونیستی نسبت به هر دو کشور نگرانی داشت. ایران را خطر بزرگی برای خود محسوب می‌کرد و از نزدیکی مردم عراق با ایران نگران بود. جنگ عراق با ایران موجب شد تا مسئله فلسطین در سطح کشورهای عربی و در جهان اولویت خود را از دست بدهد.

ج) سازمان‌های بین المللی

طبق ماده ۵۱ منشور سازمان ملل متحد هر کشوری که مورد تجاوز قرار گیرد، باید از کلیه ابزار و ادوات نظامی برای دفاع از تمامیت ارضی خود استفاده کند. از سوی دیگر این کشور باید بلافاصله شورای امنیت سازمان ملل را در جریان قرار داده، فوری درخواست برگزاری جلسه کند. از آنجا که به هنگام آغاز جنگ، ایران فاقد وزیر امور خارجه بود و کشورهای غربی نیز در تخاصم شدید با ایران قرار داشتند، متأسفانه ایران اقدامات حقوقی لازم را انجام نداد و از شورای امنیت سازمان ملل

درخواستی برای تشکیل جلسه فوری نکرد.

در آن دوران سیاست خارجی ایران غیر فعال بود. آقای کورت والدهایم دبیرکل وقت سازمان ملل چند ساعت پس از حمله عراق و آغاز جنگ، با سفیران ایران و عراق در سازمان ملل تماس می‌گیرد. وی از سفیر جمهوری اسلامی می‌پرسد آیا ایران می‌خواهد جلسه شورای امنیت تشکیل شود که پاسخ سفیر منفی بوده است. وی سپس با وزارت خارجه تماس گرفته، همین سؤال را مطرح می‌کند که وزارت خارجه نیز همان پاسخ را می‌دهد. استدلال وزارت خارجه این بوده است که سازمان ملل تحت سلطه قدرت‌های بزرگ و آمریکاست و آن‌ها با هم همدست هستند.

متعاقب این موضع گیری، دبیرکل سازمان ملل در همان روز حمله عراق در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ به هر دو دولت ایران و عراق پیشنهاد کرد که مساعی جمیله خود را در جهت کمک به حل مسالمت‌آمیز برخورد میان دو کشور به کار بندند (روزنامه اطلاعات، ۱۳۸۶، ص ۱۲)، که چنین درخواستی با سکوت ایران مواجه می‌شود.

روز بعد دبیرکل سازمان ملل، براساس ماده ۹۹ منشور ملل متحد بیانیه‌ای صادر کرد و با ابراز نگرانی از خطر گسترش درگیری ایران و عراق برای صلح و امنیت بین‌المللی، درخواست کرد جلسه شورای امنیت تشکیل شود و از دولت ایران خواست که درخواست‌هایش را مطرح کند. شایان توجه است که شورای امنیت باید به درخواست دبیرکل تشکیل جلسه می‌داد، زیرا هیچ یک از اعضای شورای امنیت، ابتکاری برای صلح و تشکیل جلسه از خود بروز ندادند.

فصل پنجم

علل، اهداف و زمینه‌سازی رژیم بعث عراق در تهاجم علیه نظام جمهوری اسلامی ایران

اهداف

پس از مطالعه این فصل شما می‌توانید:

- در مورد علل تهاجم رژیم بعث عراق به جمهوری اسلامی ایران در زمینه‌های گوناگون به بحث بپردازید.
- اهداف تهاجم رژیم بعث عراق به جمهوری اسلامی ایران را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهید.
- درباره زمینه‌های تهاجم رژیم بعث عراق به جمهوری اسلامی ایران بحث کنید.

۱. علل تهاجم رژیم بعث عراق به جمهوری اسلامی ایران

الف) علل سیاسی

۱. جلوگیری از نفوذ و صدور انقلاب شیعی در عراق. انقلاب اسلامی با شعار صدور انقلاب و حاکمیت اسلام بر سراسر کره زمین به پیروزی رسیده بود. درنتیجه نخستین مراکزی که از نظر عقیدتی مورد توجه انقلاب اسلامی قرار می‌گرفت، کشورهای همسایه بودند. در میان همسایگان ایران، کشور عراق با داشتن ۶۲ درصد شیعه، خطر را بیش از دیگر کشورها احساس می‌کرد.

۲. براندازی نظام نوپای جمهوری اسلامی ایران. در کتاب منتشره ازسوی وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۶۱ در صفحات ۲۵ و ۸ از

www.plus1.blogfa.com

قول طه یاسین رمضان، معاون اول نخست وزیر عراق که در مقام فرماندهی ارتش خلقی عراق بوده آورده است: «این جنگ برای عهدنامه ۱۹۷۵ و یا چند صد کیلومتر خاک و یا نصف شط‌العرب (اروندرود) نیست... ما بر این نکته تأکید می‌کنیم که جنگ به پایان نخواهد رسید مگر اینکه رژیم حاکم بر ایران از بین برود.» (*تحلیلی بر جنگ تحمیلی رژیم عراق علیه جمهوری اسلامی ایران*، ۱۳۶۱).

۳. خروج از تنگنای ژئوپلیتیک عراق و دسترسی بیشتر به آب‌های آزاد. نوک پیکان حملات عراق متوجه منطقه خوزستان بود. اشغال این منطقه برای عراق چند فایده دربرداشت:

الف) عراق با اشغال خوزستان و بوشهر می‌توانست مرز دریایی خود را به میزان زیادی گسترش داده، از بن‌بست ژئوپولیتیک خارج شود و نفوذ خود را به‌راحتی در خلیج فارس وسعت بخشد.

ب) منطقه بسیار حاصلخیز خوزستان دارای معادن عظیم نفت و گاز بود و اشغال چنین سرزمینی، هم باعث نفوذ شدید عراق در بازار نفت می‌شد و هم تصرف جلگه پرآب و سرسبز خوزستان وسعت کشور عراق را افزایش می‌داد (درویشی سه‌تلانی، ۱۳۷۸).

ج) با توجه به اینکه مردم خوزستان، عمدتاً عرب زبان‌اند، صدام تصور می‌کرد اگر به ایران حمله کند، مردم عرب‌زبان به استقبال او می‌آیند و به حمایت از ارتش بعث عراق برمی‌خیزند.

۴. عقده حقارت تاریخی صدام درخصوص امضای قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر و اقدام برای جبران آن. صدام برای اقناع افکار عمومی عراق و جهان عرب که امضای قرارداد ۱۹۷۵ الجزیره را نشانه ضعف او در برابر قدرت ایران می‌دانستند، در اولین فرصت مناسب قرارداد را لغو کرد.

۵. همسو و موافق بودن کشورهای منطقه با تصمیم صدام در تهاجم به جمهوری اسلامی ایران. کشورهای منطقه با تصمیم صدام برای حمله به ایران به دلیل احساس خطر مشترک این کشورها از انقلاب اسلامی همسو بودند؛ زیرا انقلابی که توانسته بود رژیم پادشاهی ۲۵۰۰ ساله را سرنگون کند می‌توانست خطری جدی برای کشورهای

منطقه باشد زیرا این کشورها ویژگی‌های مشترکی با رژیم شاهنشاهی داشتند.

۶. تضاد عقیدتی. شعار پان‌عربیسم حزب بعث هیچ گونه هماهنگی با تفکر وحدت مسلمین امام خمینی (ره) نداشت. لذا یکی از اهداف صدام برای تجاوز به ایران اسلامی، رقابت عقیدتی با انقلاب اسلامی ایران بود. ایدئولوژی حزب بعث با طرح شعارهایی چون: وحدت جهان عرب، سوسیالیسم، ناسیونالیسم عربی و ... درپی متحد ساختن اعراب و جلب توجه آنان به رهبری حزب بعث عراق بود (همان، ص ۲۴).

۷. باور صدام به حمایت اعراب ایرانی خوزستان از تهاجم عراق.

۸. آرزوی صدام برای رهبری جهان عرب و به دست آوردن ژاندارمی در منطقه.

۹. ماهیت اخلاقی شخص صدام و جاه‌طلبی وی در امر کشورگشایی و برتری‌طلبی.

۱۰. ضعف سیاست خارجی ایران.

۱۱. عدم وحدت نظر و همدلی بین دولت، نهادهای سیاسی و مذهبی ایران.

۱۲. چراغ سبز آمریکا به عراق در مورد تهاجم به جمهوری اسلامی ایران.[1]

در این رهگذر منافع مختلفی نصیب آمریکا می‌شد از جمله فشار به ایران در جهت آزادی گروگان‌های سفارت آمریکا.

ب) علل نظامی

۱. کاهش نیروهای ارتش توسط دولت مرحوم مهندس بازرگان به طوری که در تاریخ ۵۸/۲/۹ اعلام داشت که ایران به ارتش ۵۰۰ هزار نفری نیازی ندارد و تعداد ارتشیان کاهش خواهد یافت (درودیان، ۱۳۸۱، ص ۱۴)؛

۲. لغو قراردادهای نظامی توسط دولت بازرگان از جمله زیردریایی‌ها و تانک‌های شیر ۱ و شیر۲ و هواپیماهای پیشرفته و ناوچه‌های موشک‌انداز مدرن؛

۳. کاهش مدت خدمت سربازی از ۲۴ ماه به ۱۲ماه و سپس برگشت آن به ۱۸ماه پس از ۴ ماه؛

---

۱. *روزنامه فیگارو* در تیرماه ۵۹ نوشت: «برژینسکی مشاور امنیت ملی کارتر، در مرز اردن با صدام حسین ملاقات می کند و می گوید: آمریکا با آرزوی عراق در مورد شط‌العرب (اروندرود) و احتمالاً برقراری یک جمهوری عربستان در این منطقه، مخالفتی نخواهد کرد و از او حمایت خواهد کرد.»

www.plus1.blogfa.com

۴. شعار انحلال ارتش از سوی گروه‌های ضدانقلاب و تأثیر روانی آن بر روی روحیه کارکنان ارتش؛

۵. قطع پشتیبانی‌های همه‌جانبه نظامی و تدارکاتی کشورهای غربی و شرقی از ارتش جمهوری اسلامی ایران و تحریم تسلیحاتی ایران؛

۶. برکناری یا فرار فرماندهان رده بالای ارتش و ایجاد ضعف مدیریت در ارتش؛

۷. رکود در برنامه‌های آموزشی و نقص سلاح و تجهیزات به علت عدم انجام نگهداری و تعمیرات دوره‌ای؛

۸. انتقالات و انتصابات غیرمنطقی و شتابزده فرماندهان و پرسنل فنی و متخصص در ارتش؛

۹. بی‌اعتمادی و بدبینی مسئولان نسبت به فرماندهان ارتش در اثر وقوع کودتای نقاب (پادگان شهید نوژه همدان)؛

۱۰. درگیر شدن قسمت قابل ملاحظه‌ای از یگان‌های ارتش در ناآرامی‌های داخلی از جمله کردستان و عدم حضور آنان در مناطق مرز مشترک با عراق به عنوان عامل بازدارنده؛

۱۱. آمادگی رزمی ارتش عراق و پیش‌بینی و برنامه‌ریزی برای شروع جنگ از یک سال قبل از تهاجم؛ یعنی در زمینه برنامه‌ریزی برای جنگ مشکلی وجود نداشت و طرح‌های لازم با تمام جزئیات از یک سال گذشته تهیه شده بود و به طور مستمر مرور می‌شد.[1] و در مقابل، آماده نبودن ارتش جمهوری اسلامی ایران برای شرکت در یک جنگ همه‌جانبه؛[2]

۱۲. فرصت‌طلبی صدام‌حسین جهت بهره‌برداری از ضعف مقطعی ارتش ایران. تصمیم‌گیرندگان تهاجم عراق به ایران در تجزیه وتحلیل خود از اوضاع ارتش ایران،

---

۱. سرلشکر سامرایی در صفحه ۵۳ کتاب *ویرانی دروازه شرقی* می‌نوسد: «در زمینه برنامه‌ریزی برای جنگ مشکلی وجود نداشت، طرحهای لازم با تمام جزئیات، از یک سال گذشته تهیه شده بود و به طور مستمر مرور می‌شد»

۲. سرلشکرعراقی وفیق سامرایی،در صفحه ۴۲و ۴۳ کتاب *ویرانی دروازه شرقی* چنین می گوید: «پس ازسرنگونی شاه، توانمندی رزمی ایران، به سرعت کاهش یافت وتا ۴۰درصد توانمندی سابقش افت کرد... . نیروهای ما و وضعیت عراق، از برتری کاملاً آشکاری برخوردار بودند...»

www.plus1.blogfa.com

ازهم‌پاشیدگی مقطعی بنیه دفاعی ایران را نقطه امیدی برای صدام می‌دانستند، کما اینکه طارق عزیز وزیر امور خارجه عراق سه ماه قبل از حمله، گفته بود: «امروز ارتش ایران از هم پاشیده شده است» (طارق عزیز، ۱۳۵۹، ص ۲۱)؛

۱۳. خروج ۱۲ هزار مستشار آمریکایی (قره‌باغی، ۱۳۶۴، ص ۹۱)، از ایران ظاهراً قدرت دفاعی ارتش را در زمینه‌های آموزشی و تعمیر و نگهداری تقلیل داده بود.

ج) علل اقتصادی

مشکلات اقتصادی ایران در سال ۵۹ کمتر از مشکلات سیاسی نبود، بحث تحریم اقتصادی و کاهش قیمت نفت موجب تضعیف بنیه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران گردیده بود. قسمتی از این مشکلات به شرح زیر بود:

۱. مشکل فروش نفت و توطئه دشمنان خارجی در بازارهای نفتی و ایجاد تزلزل در قیمت پایه‌ای نفت در سازمان اوپک؛

۲. بلوکه‌شدن دارایی‌های ایران در بانک‌های آمریکا و تحریم اقتصادی ایران؛

۳. حرکت کند چرخ‌های اقتصادی کشور به دلیل عدم امکان تهیه و خرید قطعات و لوازم یدکی کارخانجات؛

۴. عدم پیش‌بینی راه‌حل‌های اقتصادی متناسب با استراتژی عدم وابستگی به شرق و غرب؛

۵. معلق ماندن و بلاتکلیف بودن قراردادهای اقتصادی ایران با کشورهای غربی که عمدتاً در زمان رژیم گذشته منعقد شده بود؛

۶. کمک‌های اقتصادی و مالی کشورهای عربی به عراق سبب تقویت بنیه اقتصادی عراق و به تبع آن نیروهای مسلح گردیده بود.

۲. اهداف کلی رژیم بعث عراق در تهاجم علیه جمهوری اسلامی ایران

الف) سرنگون کردن نظام نوپای جمهوری اسلامی ایران (به علت هراس رژیم بعث عراق از رخنه و تأثیرگذاری پیام انقلاب اسلامی در عراق)؛

ب) تجزیه استان خوزستان و الحاق آن به عراق؛

ج) خروج از تنگنای ژئوپلتیک عراق با تصرف سواحل شمال خلیج فارس؛

د) حاکمیت مطلق بر آبراه اروندرود و لغو قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر؛

هـ) کسب رهبری جهان عرب؛

و) تصاحب جزایر سه‌گانه ایرانی (ابوموسی، تنب بزرگ و تنب کوچک).

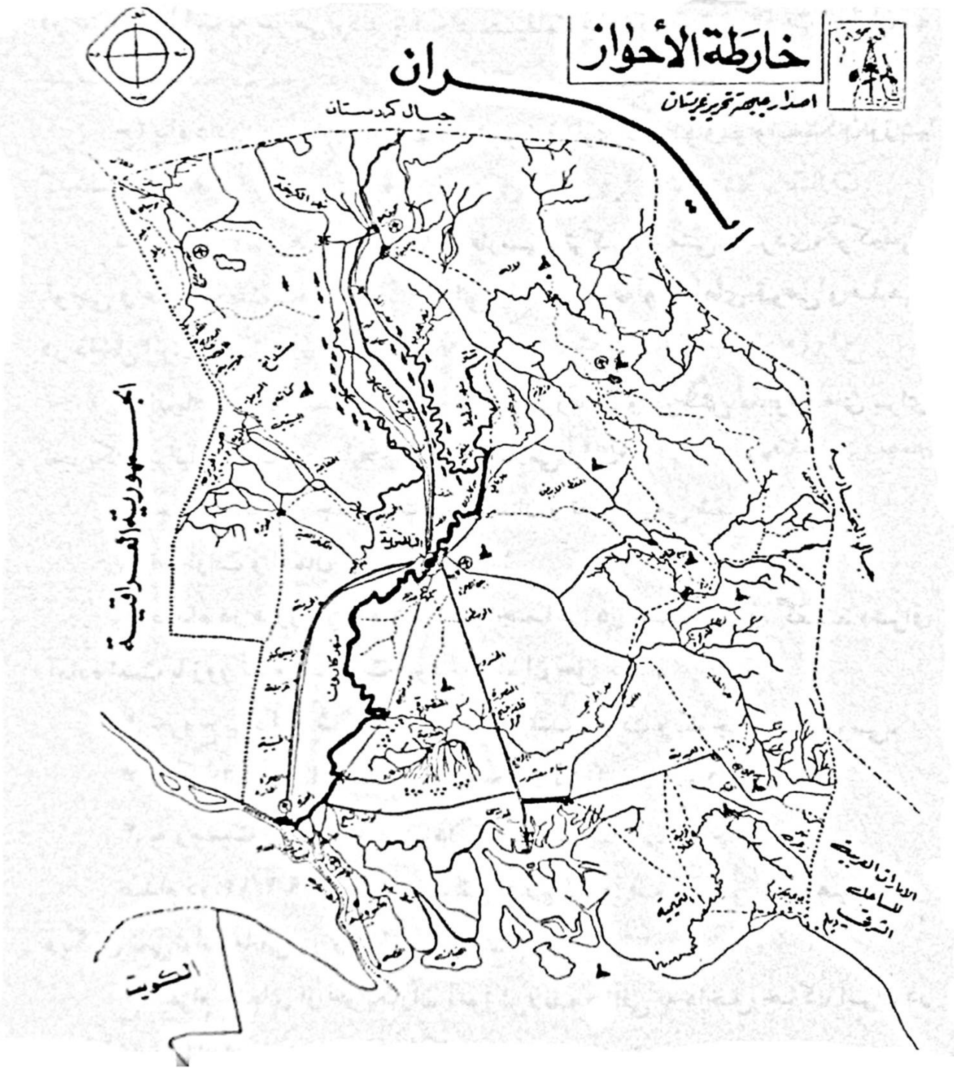

نقشه ۱ـ۵ اهداف عراق از حمله به جمهوری اسلامی ایران (طبق نقشه جعلی به دست آمده)

www.plus1.blogfa.com

۳. زمینه‌سازی رژیم بعث عراق جهت تهاجم به نظام جمهوری اسلامی ایران

الف) اخراج و مصادره اموال منقول و غیرمنقول حدود پنجاه هزار نفر از اتباع شیعه مذهب عراق به اتهام ایرانی‌الاصل بودن آن‌ها (پارسادوست، ۱۳۶۹، ص ۶۶)؛

ب) ایجاد مزاحمت و محاصره اقامتگاه علمای برجسته و روحانیون ایرانی که در عتبات عالیات به سر می‌بردند و ایجاد تضییقات عدیده جهت مسافرت ایرانیان به عتبات عالیات؛

ج) پناه دادن به بسیاری از ضد انقلابیون فراری به عراق و وابستگان رژیم گذشته ایران؛

د) تأسیس رادیوهایی به زبان‌های فارسی، ترکی، ارمنی، کردی، ترکمنی، بلوچی و عربی جهت تحریک اقوام ایرانی و ایجاد تفرقه و فتنه‌های قومی و مذهبی در داخل ایران؛

ه) ایجاد دفتر به اصطلاح آزادی‌بخش خوزستان و کوشش مذبوحانه‌ای برای تحریک ایرانیان عرب‌زبان علیه جمهوری اسلامی ایران؛

و) چاپ نقشه‌های جعلی استان خوزستان و تغییر اسامی شهرهای منطقه؛

ز) اظهارات و اعمال تهدیدآمیز مانند:

۱. صدام در فروردین ماه ۱۳۵۹ در اجتماعی در شمال عراق گفت: «عراق آماده است با زور تمام اختلافات خود را با ایران حل کند»

۲. خروج بی‌قید و شرط ایران از جزایر تنب بزرگ و کوچک و ابوموسی،

۳. بازگردانیدن دنباله شط‌العرب به حالت قبل از معاهده ۱۹۷۵،

۴. به رسمیت شناختن عربی بودن استان خوزستان (با نام جعلی).

صدام در ۱۳۵۹/۲/۱۲ طی سخنرانی اعلام کرد: «نه خمینی و نه هیچ کس دیگری نمی‌تواند مانعی در راه ارتش ما باشد»؛

ح) اعزام عده‌ای از خرابکاران آموزش‌دیده عراقی به داخل خاک ایران در لباس ایرانیان اخراجی به منظور خرابکاری در مراکز حیاتی؛

ط) احداث پاسگاه‌های جدید مرزی و تقویت پاسگاه‌های قدیمی مرزی؛

ی) فراخوانی نیروهای ذخیره ارتش عراق به‌جز افراد ایرانی‌الاصل؛

ک) حمله به پاسگاه‌های مرزی ایران و به اسارت بردن تعدادی از مردم روستاهای مرزی؛

ل) پرداخت مبلغ یکصد میلیون دلار به کشور اردن برای ایجاد تسهیلات عبور وسایل جنگی از طریق بندر عقبه؛

م) انتقال هواپیماهای نظامی و مسافربری از عراق به فرودگاه‌های عربستان و اردن به منظور حفظ سلامت آن‌ها؛

ن) انتقال کشتی‌های باری و تجاری عراق از اروندرود و بندر بصره به بنادر و مناطق دیگر؛

س) تخریب لوله‌های نفت ایران توسط عوامل خرابکار رژیم بعث؛

ع) رزمایش یگان‌های ارتش عراق در مناطق و سرزمین‌های مشابه با ایران؛

ف) استقرار یگان‌های نظامی و ایجاد مواضع در سرتاسر مرز عراق با جمهوری اسلامی ایران یک ماه قبل از شروع تهاجم سراسری.

www.plus1.blogfa.com

فصل ششم

هجوم سراسری و اشغال مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران

اهداف

پس از مطالعه این فصل شما می‌توانید:

- با اهداف عملیاتی و محورهای پیشروی رژیم بعث عراق در تهاجم زمینی به جمهوری اسلامی ایران با استفاده از نقشه و شرح آن آشنا شوید.
- به مناطق اشغال‌شده جمهوری اسلامی ایران به دست رژیم بعث عراق با استفاده از نقشه و شرح آن شناخت پیدا کنید.

مقدمه

با فراهم شدن زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، نظامی، اجتماعی و فرهنگی، حمله نظامی به جمهوری اسلامی ایران در دستور کار سران رژیم بعث عراق و استکبار جهانی به سرکردگی آمریکا قرار گرفت.[1]

صدام‌حسین که پیش از این در برابر اسناد مسلم تاریخی ایران مجبور به پذیرش حاکمیت ایران بر آبراه مشترک مرزی اروندرود براساس خط تالوگ شده

۱. در جهت وضعیت نظامی، صدام‌حسین در ۳۱ تیر ۱۳۵۹ در مصاحبه با رسانه‌های خبری که در روزنامه *السیاسة* عراق تیتر زده شد، اعلام کرد: «اکنون ما نیروی نظامی کامل فراهم کرده‌ایم و توان بازپس‌گیری ۳ جزیره اشغال شده توسط ایران را داریم». همچنین در ۱۲مرداد ۱۳۵۹ در کنفرانس سران عرب در طائف عربستان گفت: «حمله نظامی به ایران برای ارتش قهرمان عراق یک تفریح نظامی است.»

بود به دلیل برخورداری از خوی جاه‌طلبی خود درصدد برآمد تا قرارداد الجزایر را که با امضای شخص او صورت گرفته بود نادیده بگیرد و همچنین به منظور تحقق آرزوهای قدیمی‌اش در زمینه ثبت شدن نامش در تاریخ از طریق یک اقدام بزرگ نظامی مایل بود با ایران وارد جنگ شود.

به علاوه به قدرت رسیدن نظام اسلامی در ایران، در دو بعد منطقه‌ای و جهانی موجب نگرانی کشورهای منطقه و عموم کشورهای غربی به ویژه ایالات متحده آمریکا، انگلیس و فرانسه شده بود و حزب بعث توسعه‌طلب عراق اطمینان داشت فرصت طلایی برای بازگرداندن حاکمیت و سلطه بر شط‌العرب (اروندرود) و برطرف کردن مشکل ژئوپلیتیکی کشور عراق با دسترسی به قسمتی از سواحل شمال غربی خلیج فارس و آزاد کردن عرب‌زبان‌های استان خوزستان از تابعیت ایران فرا رسیده است (السامرایی، ۱۳۸۸، ص ۵۸).

بر همین اساس ارتش بعثی عراق علاوه بر تهاجم هوایی، یگان‌های نیروی زمینی خود را در سه سپاه سازماندهی و در مناطق شمالی، میانی و جنوبی برای اشغال اهداف پیش‌بینی‌شده مستقر کرد.

۱. تهاجم گسترده هوایی عراق

در ساعت ۱۲:۰۰ به وقت بغداد روز ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ نیروی هوایی ارتش عراق با ۱۹۲ فروند هواپیمای جنگنده بمب‌افکن برای انهدام پایگاه‌های هوایی، فرودگاه‌ها و مراکز حساس و حیاتی ایران حمله هوایی گسترده‌ای را آغاز کرد.

هدف از این عملیات هوایی بمباران پایگاه‌های هوایی تهران، تبریز، دزفول، همدان، بوشهر، شیراز، اصفهان و فرودگاه‌های کرمانشاه، سنندج و ارومیه بود. ولی با فرا رسیدن شب معلوم شد که نتیجه حمله هوایی کاملاً ناموفق بوده، همهٔ آسیبی که به ایران وارد شده بود صرفاً انهدام یک هواپیمای جنگی و یک هواپیمای مسافربری بود، درحالی که عراق یک فروند هواپیمای بمب‌افکن سنگین ساخت شوروی از نوع توپولوف شانزده را از دست داد.

www.plus1.blogfa.com

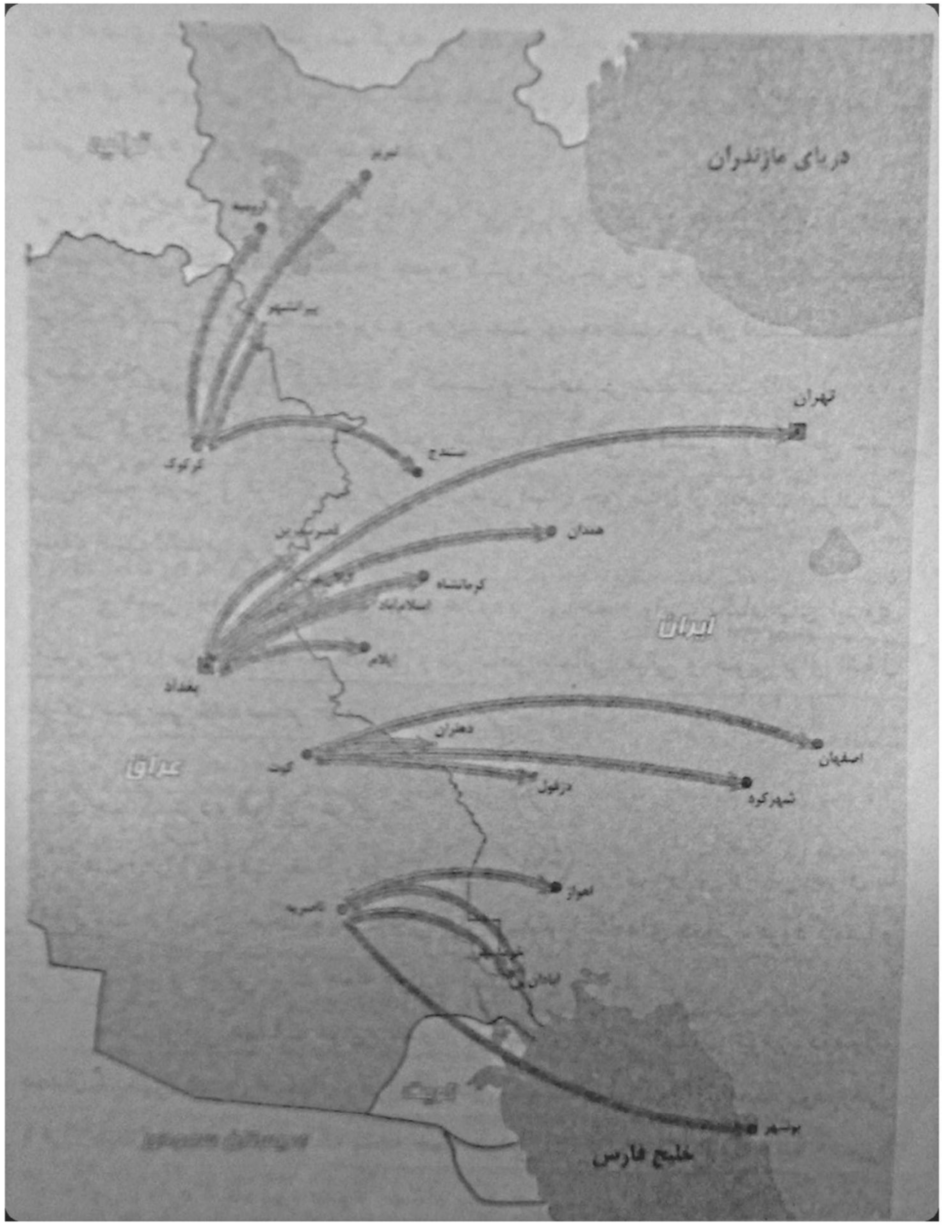

نقشه ۱ـ۶ تهاجم هوایی ارتش رژیم بعث عراق به جمهوری اسلامی ایران

۲. محورهای پیشروی و اهداف عملیاتی ارتش بعث عراق در تهاجم زمینی

الف) منطقه شمال غرب

سپاه یکم مجاور مرزهای آذربایجان غربی و کردستان از دالامپرداغ (محل تلاقی مرزهای ایران، ترکیه و عراق) تا باویسی (حدود ۲۰کیلومتری شمال قصر شیرین) با لشکرهای ۷ پیاده کوهستانی و لشکر ۱۱پیاده (منهای تیپ ۴۹پیاده) و تعدادی از تیپ‌های احتیاط و گارد مرزی به منظور تأمین هدف‌های ذیل مأموریت داشتند:

۱. معابر و محورهای وصولی مناطق مرزی زیر را کنترل کنند:

الف) محور موصل ـ رواندوز ـ حاج عمران ـ پیرانشهر، ب) محور اربیل ـ قلعه دیزه ـ سردشت، ج) محور سید صادق ـ پنجوین ـ باشماق ـ مریوان

۲. از گروه‌های شورشی و تروریستی که در سرتاسر این منطقه از اوایل سال ۱۳۵۸ برای جداسازی بخش‌هایی از سرزمین ایران با نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران درگیر نبرد بودند، پشتیبانی نظامی و مالی کنند.

۳. امنیت نقاط حساس و حیاتی کردستان عراق را در مقابل تهدیدات حزب دموکرات کردستان عراق و سایر گروه‌های مسلحانه منطقه برقرار و حفظ کنند.

ب) منطقه میانی

سپاه دوم از باویسی (شمال قصرشیرین) تا چنگوله (جنوب مهران) حدود ۴۰۰ کیلومتر. قرارگاه سپاه دوم از بغداد به قزل رباط (جنوب جلولا) با تغییر مکان و با در اختیار گرفتن لشکرهای پیاده کوهستانی و زرهی و تیپ‌های مستقل، احتیاط و گارد مرزی مأموریت داشت با استفاده از محورهای موجود اهداف پیش‌بینی‌شده را اشغال کند.

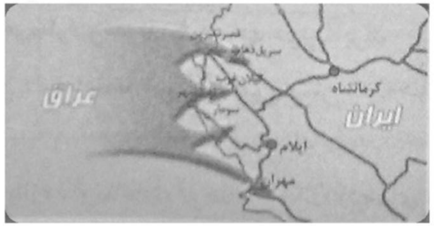

نقشه ۲ـ۶ محورهای پیشروی ارتش بعث عراق به منطقه میانی

۱. محورهای پیشروی ارتش بعث عراق به منطقه میانی

الف) میدان ـ باویسی ـ تیله کوه ـ تپه رش ـ سرپل ذهاب؛

ب) خانقین ـ خسروی ـ قصر شیرین ـ سرپل ذهاب؛

ج) خانقین ـ خسروی ـ قصر شیرین ـ گیلان غرب؛

د) نفت‌خانه ـ نفت‌شهر؛

هـ) مندلی ـ سومار؛

و) بدره ـ زرباطیه ـ مهران.

۲. اهداف تهاجم ارتش بعث عراق به منطقه میانی

الف) تصرف شهرهای مرزی (قصرشیرین ـ نفت شهر ـ سومار و مهران) و سپس شهرهای سر پل ذهاب و گیلان غرب به منظور بهره‌گیری تبلیغاتی و آوارگی مردم برای ایجاد مشکل برای دولت جمهوری اسلامی ایران؛

ب) تصرف عوارض حساس ارتفاعات زاگرس به منظور اطمینان از یک پدافند مطمئن و ایجاد یک فضای امن برای شهرهای خود در این منطقه.

ج) منطقه جنوب غربی

سپاه سوم از چنگوله تا فاو حدود ۳۸۵ کیلومتر. قرارگاه سپاه سوم از ناصریه به منطقه حارثه در حومه بصره با تغییر مکان و با در اختیار گرفتن لشکرهای مکانیزه، زرهی، تیپ‌های مستقل و نیروی مخصوص، مکانیزه، گارد ریاست جمهوری، و تعدادی تیپ‌های احتیاط و گارد مرزی مأموریت داشت با استفاده از محورهای موجود، استان خوزستان را که در نقشه‌های عراق، استان عربستان نامگذاری شده بود، اشغال کند.

۱. محورهای هجوم ارتش عراق به جنوب غربی ایران

الف) علی غربی ـ ارتفاعات حمرین ـ عین‌خوش ـ تپه‌های علی گره‌زد ـ پل نادری ـ شهر دزفول؛

ب) فکه ـ تپه برغازه ـ ارتفاعات ابوصلیبی خات (تپه‌های رادار) ـ شهرشوش؛

ج) سوبله ـ تنگ چزابه ـ بستان ـ تپه‌های الله‌اکبر ـ شهر سوسنگرد؛

www.plus1.blogfa.com

د) نشوه ـ طلایه ـ شهر سوسنگرد؛

هـ) تنومه ـ کوشک ـ شهر اهواز؛

و) شلمچه ـ شهر خرمشهر؛

ز) شلمچه ـ مارد ـ شرق کارون ـ شهرآبادان.

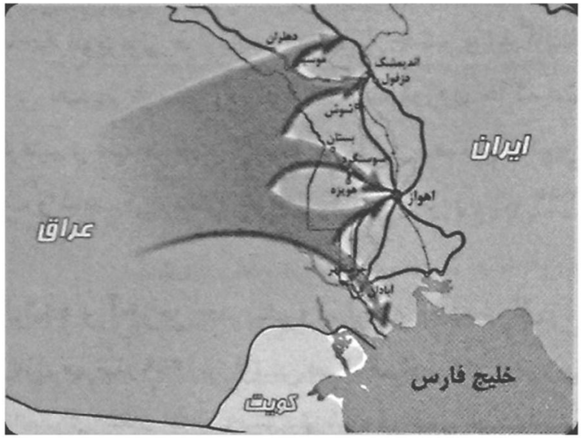

نقشه ۳ـ۶ محورهای هجوم ارتش عراق به جنوب غربی ایران

۲. اهداف تهاجم ارتش بعث عراق به منطقه جنوبی

الف) کنترل کامل اروندرود با تصرف خرمشهر و آبادان؛

ب) دسترسی به سواحل شمال غربی خلیج فارس با تصرف بنادر امام و ماهشهر؛

ج) تصرف منابع مهم نفت و گاز با هدف تضعیف و نابودی اقتصاد ایران؛

د) تصرف استان خوزستان و آزاد کردن مردم عرب‌زبان این استان.

با حرکت و جابه‌جایی گسترده و استقرار نیروهای ارتش بعثی عراق در خطوط مرزی در ۱۷سپتامبر ۱۹۸۰م (۲۶شهریور ۱۳۵۹ش) شب‌هنگام نمایندگان مجمع ملی عراق برای تشکیل جلسه‌ای فوق‌العاده دعوت شدند و صدام‌حسین فرمانده کل قوا طی سخنرانی مفصلی، لغو قرارداد ۱۹۷۵م الجزایر را که خود امضا کرده بود، اعلام کرد. وی در این جلسه توضیح داد که چون زمامداران ایران با مداخله آشکار در

امور داخلی عراق با پشتیبانی و مسلح کردن شورشیان کُرد، قصد براندازی نظام ما را دارند لذا همان طوری که شاه از استرداد اراضی عراق خودداری کرد و ما ناگزیر شدیم همان سرزمین‌ها را (منظور صدام مناطق زین‌الکش و میمک است که در ۱۷و۱۹ شهریور ۱۳۵۹ اشغال کردند) به زور آزاد کنیم، بنابراین در مقابل شما اعلام می‌کنم که قرارداد ۱۹۷۵ م از طرف ما ملغی است.

او در مصاحبه تلویزیونی قرارداد را در مقابل چشم بینندگان تلویزیون پاره کرد و گفت ما این تصمیم تاریخی را برای به دست آوردن حاکمیت بر اراضی و آب‌های خود گرفتیم و علیه هرکس که بخواهد با این تصمیم مشروع ما مخالفت کند با تمام قدرت و شایستگی، مقابله خواهیم کرد (پارسادوست، ۱۳۶۹، ص ۵۲۵).

۳. مناطق اشغال‌شده و آخرین حد پیشروی ارتش بعث عراق

در سپیده دم روز اول مهرماه ۱۳۵۹ش ارتش بعث عراق با تهاجم زمینی و عبور از خطوط مرزی ایران برای اشغال اهداف پیش‌بینی‌شده در عمق خاک جمهوری اسلامی ایران نفوذ کرد. نتایج اشغال در هر یک از استان‌های مجاور مرز به شرح زیر است:

الف) استان‌های آذربایجان غربی و کردستان

نیروهای سپاه یکم ارتش بعث عراق در وصول به اهداف خود با مشکلی مواجه نشدند و موفق شدند با حمایت از گروه‌های شورشی و ضد انقلاب ایران از رهایی نیروهای مسلح ایران درگیر نبرد، جلوگیری کنند.

ب) استان‌های ایلام و کرمانشاه

در استان ایلام بخشی از نیروهای سپاه دوم موفق شدند روز دوم مهرماه شهر مهران را اشغال کنند. در روز سوم با مقاومت رزمندگان اسلام نیروهای عراقی از ورود به شهر صالح‌آباد بازماندند و بدین ترتیب نیروهای متجاوز در استان ایلام از ادامه پیشروی بازمانده، زمین‌گیر شدند. شهر موسیان در ساعت ۱۵:۰۰ روز ۱۲مهرماه توسط نیروهایی از سپاه سوم اشغال شد ولی متجاوز برای اشغال شهر دهلران اقدام جدی به عمل نیاورد.

www.plus1.blogfa.com

در استان کرمانشاه شهرهای مرزی سومار و نفت‌شهر در روز دوم و قصر شیرین در روز چهارم مهرماه به دست دشمن اشغال شد. متجاوزان از روز سوم تا پنجم مهرماه تلاش گسترده‌ای برای تصرف شهرهای سرپل ذهاب در سه راه گردنه پاتاق و گیلان غرب در سر راه گردنه قلاجه به عمل آوردند، ولی در اثر مقاومت نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در کنار نیروهای مردمی و بومی موفق به تصرف این دو شهر نشدند.

ج) استان خوزستان

نیروهایی از سپاه سوم در روزهای پنجم و ششم مهرماه به حوالی پل سرخه نادری و شوش در غرب رودخانه کرخه رسیدند و متوقف شدند.

نیروهایی از سپاه سوم ارتش بعث عراق در مسیر چزابه، تپه‌های سوسنگرد و الله‌اکبر موفق شدند در روز چهارم مهرماه شهر بستان را تصرف و در روز پنجم با عقب راندن نیروهای خودی از تپه‌های الله‌اکبر تا حوالی ۳ کیلومتری روستای هوفل در شمال غربی سوسنگرد پیشروی کنند و نیروی دیگری در مسیر نشوه، طلائیه و سوسنگرد موفق شد بدون برخورد به مقاومت مؤثر به حوالی سوسنگرد برسد.

در روز چهارم مهرماه نیرویی از دشمن از طریق محور تنومه، کوشک و اهواز موفق شد در مسیر پیشروی، پادگان حمید را اشغال کند و در روز پنجم مهر به دب حردان (حدود ۲۰کیلومتری غرب اهواز) برسد.

نیروهای عراقی بعد از این که در سایر جبهه‌ها متوقف شدند و از ادامه پیشروی باز ماندند برای تهدید اهواز مجدداً سوسنگرد را در روز ۲۴ آبان ماه محاصره کردند و وارد شهر شدند ولی در ۲۶ آبان‌ماه با عکس‌العمل نیروهای ایرانی مواجه شدند و به مناطق غرب سوسنگرد عقب‌نشینی کردند.

در خرمشهر بعد از ۳۴ روز نبرد، نیروهای عراقی توانستند خرمشهر را اشغال کنند و سپس اقدامات اساسی برای اشغال آبادان به عمل آوردند و بالاخره نیروهای عراقی در شب نهم آبان‌ماه با توسعه سر پل شرق کارون، سواحل شمالی رودخانه بهمن‌شیر را به طول ۱۸ کیلومتر اشغال کردند و با احداث پل در منطقه ذوالفقاری از

www.plus1.blogfa.com

رودخانه عبور و از طریق نخلستان‌ها وارد آبادان شدند، ولی عکس‌العمل نیروهای خودی بخصوص نیروهای مردمی و بومی منطقه در روز نهم آبان ماه موجب شد که نیروهای نفوذیافته عراقی با قبول تعدادی کشته، زخمی و اسیر تا چهار کیلومتری شمالی رودخانه بهمن شیر عقب‌نشینی کنند.

سپاه سوم که مأموریت داشت استان خوزستان را تصرف کند بعد از ۵۶ روز تلاش فقط توانست دو شهر از ۲۶ شهر این استان و حدود ۱۲ هزار کیلومتر مربع از ۶۴۲۳۶ کیلومتر مربع از مساحت استان خوزستان (کمتر از) در غرب رودخانه‌های کرخه و کارون را اشغال کند و از دسترسی به ذخایر زیرزمینی محروم ماند و زمین‌گیر شد (السامرایی، ۱۳۸۸، ص ۵۰).

ویژگی‌های اولین مرحله جنگ از ۳۱ شهریور تا ۴ آبان ۱۳۵۹ (اشغال خرمشهر)

۱. ناکامی نیروهای هوایی در ایجاد یک وضعیت هوایی مناسب به نفع نیروهای عراقی؛

۲. ناکامی در تصرف اهداف مهم نظامی و عملیاتی روی زمین و دفاع شدید نیروهای ایرانی از شهرهای دزفول، اهواز، آبادان و خرمشهر؛

۳. گسترش وسیع و باسرعت سازمان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران و نیروهای بسیجی؛

۴. تغییر رویه نیروهای خودی که از مرحله عقب‌نشینی به مرحله هجوم و دفاع نیرومند رسیدند و با عملیات چریکی، ابتکار عملیات را در اختیار گرفتند. وزیر دفاع ایران «مصطفی چمران» شخصاً فرماندهی و اداره این گونه عملیات را بر عهده داشت؛

۵. روحانیون رده بالای جمهوری اسلامی ایران به دلایل معنوی و به صورت داوطلبانه در جنگ شرکت می‌کردند؛

۶. نیروهای خودی قدرت به‌کارگیری ماهرانه و گسترده سلاح توپخانه را پیدا کردند. افسران دیده‌بان ایرانی به صورت شایسته‌ای اقدام به هدایت و کنترل آتش می‌کردند و همین مسئله سبب شد تا نیروهای خودی، دشمن را در مناطق فاقد پوشش و استحکام، زیر فشار آتش شدید قرار دهند و منهدم کنند.

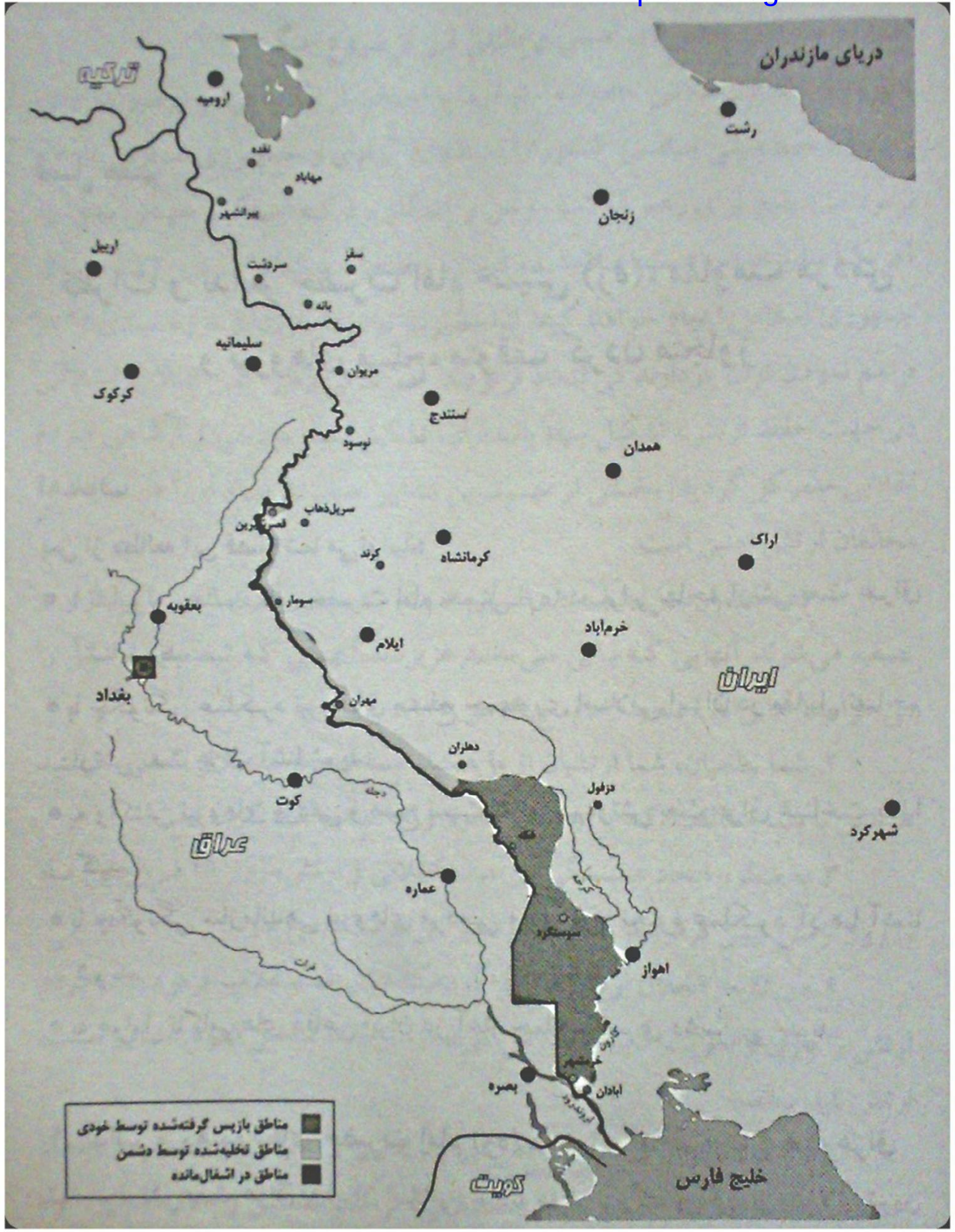

نقشه ۴ـ۶ مناطق اشغال شده ایران توسط ارتش بعث عراق

www.plus1.blogfa.com

فصل هفتم

نظرات و تدابیر حضرت امام خمینی (ره)، مقاومت مردمی و نیروهای مسلح، متوقف کردن متجاوز

اهداف

پس از مطالعه این فصل شما می‌توانید:

- با تدابیر و رهنمودهای حضرت امام خمینی (ره) در برابر تهاجم ارتش بعث عراق آشنا شوید.
- با چگونگی عملکرد نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهاجم ارتش بعث عراق آشنا شوید.
- به واکنش نیروهای مردمی و بسیج نسبت به تهاجم ارتش بعث عراق شناخت پیدا کنید.
- با چگونگی سازماندهی نیروهای مردمی و بسیج و نحوه عملکرد آن‌ها آشنا شوید.
- به عوامل ناکامی‌های دفاعی ایران در آغاز حمله سراسری دشمن پی ببرید.

۱. تدابیر و رهنمودهای حضرت امام (ره) در برابر تهاجم ارتش بعث عراق

تهاجم ارتش بعث عراق به ایران اسلامی حادثه بسیار بزرگ و یکی از طولانی‌ترین جنگ‌های معاصر در منطقه خلیج فارس است. در این روند تدابیر، سیاست‌ها و خط‌مشی‌های حضرت امام (ره) در دو مرحله بیان شده است:

الف) مرحله اول: چالش‌های امنیتی و نظامی قبل از شروع جنگ

با پیروزی انقلاب اسلامی حضرت امام (ره) با اجتناب از سلطه هر دو ابرقدرت غرب و شرق، خط‌مشی سیاسی کشور را استقلال، آزادی و جمهوری اسلامی اعلام فرمودند. به‌یقین برای رهبر انقلاب روشن و آشکار بود که استکبار جهانی به‌ویژه آمریکا پذیرای سیاست اعلام‌شده نیست و قطعاً مشکلاتی برای رژیم نوپای جمهوری اسلامی ایجاد خواهد کرد. لذا حضرت امام (ره) تدابیر ارزشمندی را در فراهم نمودن توان بازدارندگی اتخاذ فرمودند. اهم تلاش رهبر کبیر انقلاب اسلامی در جهت حفظ ارتش، تشکیل سپاه پاسداران، تشکیل بسیج مردمی و آگاهی مردم انقلابی متمرکز گردید. بخشی از مهم‌ترین تدابیر حضرت امام (ره) در مقابله با مخالفان ارتش چنین است:

۱. تضعیف ارتش، تضعیف اسلام است. تضعیف نکنید البته پاکسازی و تصفیه می‌شوند آنهایی که باقی می‌مانند عزیزند. آنهایی که تضعیف ارتش را می‌خواهند خائن‌اند (صحیفه امام، ج ۶، ص ۲۷۵).

۲. شما نظامیان، شما ارتشیان از ما هستید. شما حافظ استقلال کشور هستید هرکس با شما مخالفت کند با استقلال کشور و اسلام مخالفت کرده است.

۳. به منظور ایجاد همبستگی بین مردم انقلابی و ارتش، روز ۲۹ فروردین ماه را روز ارتش تبیین فرمودند که هم‌اکنون نیز این فرمان تداوم دارد.

۴. در شایعه انحلال ارتش توسط گروهک‌های ضدانقلاب فرمودند: «مردم ارتش را یاری و تقویت کنید. آنکه می‌گوید ارتش باید منحل شود، منافق است. ارتش باید بماند.»

۵. در دوم اردیبهشت ماه ۱۳۵۸ برای پاسداری و صیانت از انقلاب و ایجاد امنیت و حفظ دستاوردهای انقلاب اسلامی، فرمان تشکیل و سازماندهی سپاه پاسداران را صادر کردند.

۶. در پنجم آذرماه ۱۳۵۸ تشکیل ارتش بیست میلیونی توسط نیروهای بسیج مردمی را اعلام کردند و با فراخوانی مردم برای حفظ نظام و انقلاب، جذب،

www.plus1.blogfa.com

آموزش، سازماندهی و به‌کارگیری آن‌ها را به سپاه پاسداران محول و تأکید کردند:
«اسلام رزمنده می‌خواهد، جنگجو می‌خواهد، در مقابل آنهایی که هجوم می‌کنند به مملکت ما، اسلام مجاهد می‌خواهد درست کند، نمی‌خواهد یک نفر آدم عیاش درست کند» (صحیفه امام، ج ۹، ص ۴۵۵).

۷. حضرت امام (ره) تهدید عراق و تمامی تحولات امنیتی در داخل را یک سیکل به هم پیوسته داخل و خارج در چارچوب سیاست‌های آمریکا علیه انقلاب‌اسلامی و نظام جمهوری اسلامی تعریف کردند و این امر نقش بسیار مؤثری در اعتماد به نفس و تسلط روحی و روانی مردم برای مقابله با تجاوز عراق داشت. حضرت امام در تاریخ ۱۳۵۹/۶/۲۱ نقش آمریکا در تحریک رژیم بعثی عراق را در آماده شدن برای حمله به ایران متذکر شدند و در تاریخ ۱۳۵۹/۶/۲۷ تصریح کردند که آمریکا عراق را وادار نموده است خون جوانان ما را بریزد و دست آمریکا از آستین دولت عراق بیرون آمده است (صحیفه امام، ج ۱۳، ص ۸۱).

ب) مرحله دوم: بعد از تهاجم رژیم بعث عراق

حضرت امام (ره) با تفسیر ماهیت معنوی جنگ با تأکید بر مفهوم جنگ، جنگ اسلام و کفر و «صدام عامل آمریکا» به هم پیوستگی جنگ و انقلاب را مشخص و ماهیت تجاوز به ایران را روشن ساختند و مقاومت همه‌جانبه با تأکید بر نیروهای بسیج مردمی برای مقابله با مهاجمان عراقی را اعلام کردند.

۱. در ۱۳۵۹/۶/۳۱ فرمودند: «این صدام‌حسین‌است که به واسطه تحریک آمریکا به ما حمله کرده است.» (بنی‌لوحی و پیری، ۱۳۷۹، ص ۴۱).

۲. ساختار و سازمان دفاعی برای مقاومت را با تشکیل شورای عالی دفاع و صدور فرامین جدید به منظور هماهنگی نیروهای مسلح و نیروهای مردمی ابلاغ فرمودند.

۳. حضرت امام (ره) در یک عملیات روانی علیه صدام و رژیم بعث به ملت ایران اطمینان می‌دهند که یک دزدی آمده است سنگی انداخته و فرار کرده و در قبال اسلام گرایی صدام نیز می‌فرمایند: «صدام‌حسین به حسب حکم شرعی کافر

است» و جرم ملت ایران را مخالفت با آمریکا تعیین می‌کند.

۴. موضع گیری رهبر انقلاب در برابر تهاجم سراسری ارتش عراق در اوضاع نابسامان سیاسی و اقتصادی کشور مبتنی بر عنصر ایمان و توکل به خدا بود. ایشان در این خصوص می‌فرمایند:
«من از ملت ایران خواهانم که در هر مسئله‌ای که پیش می‌آید قوی باشند، قدرتمند باشند، متکی به خدای تبارک و تعالی باشند و از هیچ چیز باک نداشته باشند ما از آن قدرت‌های بزرگ نترسیدیم این صدام که قدرتی ندارد، عراق چیزی نیست» (صحیفه امام، ج۱۳، ص ۲۳۲).

۵. سخنان ملکوتی امام راحل (ره) که از قلب مطمئن و جان آرام او سرچشمه می‌گرفت روحیه مردم و مسئولان و نیروهای مسلح را تقویت و اتکال آن‌ها را به خدا بیشتر کرد و انگیزه دفاع و مبارزه با دشمن را در آنان به ویژه جوانان بالا برد تا جایی که فرمودند: «هر وقتی که مقتضی بشود من پیامی به ملت خواهم داد و به صدام‌حسین و امثال او ثابت خواهم کرد که اینها، این اذناب آمریکا قابل ذکر نیستند» (همان، ص ۲۲۱).

۶. امام راحل (ره) با تحقیر دشمن مردم را به مبارزه و حتی شکست دشمن امیدوار کردند و این صحنه‌های اعجازآفرین ولایت فقیه در نظام جمهوری اسلامی است که در بحرانی‌ترین شرایط با در دست گرفتن سکان، کشتی نظام را از تزلزل نجات می‌دهد و ثابت می‌کند که جوهر اقتدار نظام و امنیت کشور ولایت فقیه است (منصوری لاریجانی، ۱۳۸۸، ص ۱۲۹).

۷. حضرت امام (ره) تکلیف ملت ایران و نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران را در واکنش به تجاوز رژیم بعثی این گونه تبیین می‌کنند:
«جنگ، جنگ است و عزت و شرف میهن و دین ما در گرو همین مبارزات است. جوانمردی ارتش و سایر قوای مسلحه مثل سپاه پاسداران و دیگران ما را به یاد جوانمردی‌های صدر اسلام انداخت» (صحیفه امام، ج ۱۳، ص ۱۰۰).
تکلیف ما این است که از اسلام صیانت کنیم و حفظ کنیم اسلام را. کشته بشویم تکلیف را عمل کرده‌ایم، بکشیم هم تکلیف را عمل کرده‌ایم. این همان

www.plus1.blogfa.com

منطقی است که ما در اول هم، که با این رژیم فاسد پهلوی مخالفت می‌کردیم، منطق ما همین بود. منطق این نبود که ما حتماً باید پیش ببریم. منطق این بود که برای اسلام مشکلات پیدا شده است. احکام اسلام دارد از بین می‌رود. مظاهر اسلام دارد از بین می‌رود و ما مکلفیم که هرچه قدرت داریم با آن‌ها مقابله کنیم کشته هم شدیم اهمیتی ندارد. شما هیچ وقت از هیچ چیز هراس نداشته باشید. شما برای حفظ اسلام دارید جنگ می‌کنید و برای نابودی اسلام. الان اسلام به تمام در مقابل کفر واقع شده است و شما باید از اسلام پاسداری کنید و حمایت کنید و دفاع کنید. دفاع یک امر واجبی است بر همه کس و بر هرکس که هر مقدار قدرت دارد باید دفاع بکند از اسلام» (صحیفه امام، ج۱۳، ص ۲۵).

بی‌ثباتی اولیه حاصل از پیامدهای تهاجم عراق با دعوت مردم به آرامش نه‌تنها به رفع نگرانی از تهدید موجودیت نظام انجامید بلکه رزمندگان اسلام موفق شدند متجاوزان را از رسیدن به اهداف از پیش تبیین‌شده محروم کنند.

۲. واکنش نیروهای مسلح جمهوری‌اسلامی ایران در مقابل تهاجم ارتش بعثی عراق

در حالی که ارتش بعثی عراق از اوایل سال ۱۳۵۹ش فعالیت‌های گسترده‌ای را برای تهاجم به ایران اسلامی تدارک می‌دید صدام‌حسین با احضار هشتاد هزار نیروی ذخیره و احتیاط در فروردین‌ماه ۱۳۵۹، با مرمت جاده‌های مرزی و احداث جاده‌های جدید به طرف مرزهای ایران، جابه‌جایی یگان‌های نظامی از اقصی نقاط کشور به طرف مرزها و تجاوزات مرزی متعدد اقدام کرد و کلیه این اقدامات را که نشان‌دهنده قرائن و شواهد تهاجم به ایران بود نیروهای مردمی، ژاندارمری و عوامل اطلاعاتی به فرمانده کل قوا (بنی‌صدر) گزارش می‌کردند.

ولی به دلایل غیرمنطقی رئیس جمهور وقت ایران هرگز باور نداشت ارتش بعثی عراق به ایران اسلامی حمله کند، لذا نه‌تنها اقدام اساسی در به‌کارگیری قدرت ملی برای ایجاد موانع و استحکامات در محورهای پیشروی برای افزایش قدرت

دفاعی به عمل نیاورد بلکه از نیروهای سپاه پاسداران که کارآمدی آن‌ها در مبارزه با افراد مسلح غیرقانونی و ضد انقلاب در استان‌های شمال غرب و شرق و نیروهای منافقین که به اتفاق یگان‌های ارتش تجاربی کسب کرده بودند برای تقویت قدرت نظامی کشور استفاده نکرد.

در نتیجه تعدادی از محورهای پیشروی فاقد نیروی دفاعی بودند و تعداد دیگری از یگان‌ها از نیروی کافی برخوردار نبودند، لذا در ابتدا امکان پیشروی برای تعدادی از یگان‌های ارتش بعثی عراق در سرزمین‌های صاف و بدون عارضه استان خوزستان فراهم گردید. مهم‌ترین حوادث نبرد در چهار مقطع زمانی که هر مقطع از ویژگی خاصی برخوردار است، بیان می‌گردد:

الف) مقطع اول از شروع جنگ تا ششم مهرماه ۱۳۵۹ (صدور قطعنامه شورای امنیت مبنی بر آتش‌بس)

پس از حمله سراسری رژیم بعث عراق و عدم دستیابی به اهداف خود، اولین قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل صادر شد که این قطعنامه را صدام پذیرفت. چون سران ارتش بعثی عراق پی‌بردند که در برآوردهای خود دچار اشتباه شده‌اند. صدام به توانمندی قدرت نظامی عراق، فقدان توان دفاعی ایران و استقبال مردم بومی و عرب‌زبان خوزستان از ارتش عراق امیدوار بود که در این چند روز هرگز تحقق پیدا نکرد. ایران این قطعنامه را نپذیرفت و بر لزوم عقب‌نشینی متجاوزان بدون آتش‌بس تأکید کرد و پذیرش آن برای عراق دشوار بود زیرا تصور می‌شد که جنگ به داخل سرزمین عراق کشیده شود.

با توجه به تهاجم ارتش رژیم بعث عراق، واکنش نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران به قرار زیر بود:

۱. در پاسخ به تهاجم نیروی هوایی ارتش بعث عراق، نیروی هوایی جمهوری اسلامی ایران در تاریخ ۱ مهر ۱۳۵۹ با ۱۴۰ فروند هواپیمای بمب‌افکن، اقدام به بمباران پایگاه‌های هوایی «الحریه» در کرکوک و پایگاه‌های «بصره»، «ناصریه» و «البکر» در شرق، «الدجیل» در شمال بغداد و «الکوت» کردند. با بمباران پایگاه

الحریه، تا چند روز پرواز هواپیماهای عراقی از این پایگاه امکان‌پذیر نبود. در ادامه هجوم هوایی ارتش عراق بلافاصله تهاجم سراسری او به مرزهای زمینی جمهوری اسلامی ایران در همین تاریخ آغاز شد.[1]

۲. نیروی دریایی جمهوری اسلامی ایران با صدور اعلامیه‌ای در روز اول مهرماه کلیه مرزهای آبی کشور را منطقه جنگی اعلام و اجازه حمل کالا از طریق مرزهای آبی کشور به طرف عراق را لغو کرد.

۳. استقرار رزمندگان اسلام و مقابله با دشمن بعثی در مناطق عملیاتی(ارتش، سپاه پاسداران، نیروهای بسیج، ژاندارمری، نیروهای بومی محلی و...).

۴. جلوگیری از نزدیک شدن مهاجمان عراقی به شهر صالح‌آباد و زمین‌گیر شدن یگان‌های ارتش بعثی عراق در ارتفاعات کانی سخت و سد کنجان‌چم در سوم مهرماه در ایلام و سایر مناطق در استان ایلام.

۵. عقب راندن متجاوزان از شهرهای سرپل ذهاب و گیلان غرب تا ارتفاعات دستک، قراویز، بازی‌دراز و تنگه حاجیان در پنجم و ششم مهرماه در استان کرمانشاه.

۶. متوقف کردن پیشروی دشمن در سرزمین‌های منطقه میانی (صحنه عملیات کرمانشاه – ایلام).

۷. سد پیشروی نیروهای دشمن در حومه شمالی و غربی خرمشهر و جلوگیری از ورود مهاجمان به داخل شهر و مقاومت جانانه مردم غیور خرمشهر در مقابله با نیروهای حزب بعث عراق همراه با نیروهای ارتش، سپاه و نیروهای مردم و بسیج.

۸. جلوگیری از عبور نیروهای عراقی از رودخانه کرخه در منطقه پل سرخه نادری.

ب) مقطع دوم از ششم مهرماه تا چهارم آبان‌ماه ۱۳۵۹ (سقوط خرمشهر)

ایستادگی و مقاومت رزمندگان اسلام در غرب و شرق خرمشهر موجب شد که

۱. علی‌اکبر موسوی قویدل یکی از فرماندهان هشت سال دفاع مقدس و در حال حاضر مشاور عالی و عضو شورای راهبردی پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس است.

www.plus1.blogfa.com

متجاوز برای تضعیف روحیه مدافعان شهر و کاهش امکانات پشتیبانی از آن‌ها و تسریع در اشغال آن در ۱۳۵۹/۷/۱۹ با عبور از رودخانه کارون در منطقه مارد در ۲۰ کیلومتری شمال آبادان منطقه‌ای در شرق رودخانه به مساحت ۱۵۰ کیلومتر مربع را اشغال و با قطع جاده‌های آبادان-اهواز و آبادان-ماهشهر، آبادان را از طریق راه زمینی محاصره کند تا با ایجاد محدودیت پشتیبانی از نیروهای رزمنده در خرمشهر، آبادان در معرض سقوط قرار گیرد.

با شروع نبرد در خیابان‌ها و کوچه‌ها در ۲۴ مهرماه خرمشهر به خونین‌شهر تغییر نام داده شد و سرانجام بعد از ۳۴ روز نبرد، خونین‌شهر سقوط کرد ولی رزمندگان اسلام و به‌خصوص نیروهای مردمی و بسیجی با مقاومت و پایداری و نثار خون خود دستاوردهای ارزشمندی را به ارمغان آوردند و موجبات شکست دشمن را در استان خوزستان فراهم کردند.

مقاومت مردمی در خرمشهر آهنگ پیشروی نیروهای عراقی را در سایر مناطق خوزستان مختل و سران ارتش بعثی عراق را در ادامه حملات خود در غرب رودخانه‌های کرخه و کارون دچار تردید کرد، لذا فرصت مناسب برای وصول نیروها و سازماندهی در آبادان و غرب دزفول ـ شوش فراهم گردید.

حماسه مقاومت در خرمشهر، رؤیای تصرف شش روزه استان خوزستان و تحمیل اراده به نظام مقدس جمهوری اسلامی را برای نیروهای حزب بعث به کابوس تبدیل کرد. مقاومت در خرمشهر صحنه آزمون حساسی برای جوانان امروز و نسل آینده ایران زمین است که با الگوگیری از ائمه و با شعور انقلابی و پیروی از ولایت فقیه می‌توان با حداقل امکانات با دشمن تا دندان مسلح مقابله کرد.

ج) مقطع سوم از چهارم آبان تا نهم آبان‌ماه ۱۳۵۹ (ادامه تهاجم دشمن برای تصرف آبادان و دزفول)

متجاوز پس از اشغال خرمشهر در حداقل فاصله زمانی ممکن تلاش خود را برای تصرف آبادان و دزفول در جبهه‌های جنوبی و شمالی استان خوزستان به طور

www.plus1.blogfa.com

همزمان متمرکز کرد تا پس از تصرف اهواز، زمینه اشغال خوزستان را فراهم سازد.

دشمن پس از اشغال شهر خرمشهر در شب هفتم آبان ماه پس از استقرار در کنار رودخانه بهمن‌شیر و با احداث پل در منطقه ذوالفقاری از طریق نخلستان‌ها به سمت شهر آبادان و با هدف تصرف این شهر دست به یک تهاجم وسیع زد که با ایثارگری‌ها و فداکاری‌های نیروهای مردمی و بومی و نیروهای سپاه و ارتش مواجه و پس از یک نبرد سنگین به بیرون شهر رانده شد.

دشمن در جبهه شمالی (غرب دزفول- شوش) در روز نهم آبان ماه با عبور از رودخانه کرخه به منظور تصرف شهر دزفول، حمله خود را آغاز کرد که در اثر مقاومت رزمندگان اسلام، نیروهای عراقی با تحمل تعداد زیادی کشته و زخمی پس از ناکامی متوقف شدند.

د) مقطع چهارم از نهم تا بیست‌وششم آبانماه ۱۳۵۹ (آزادسازی سوسنگرد)

سران ارتش عراق برای جبران دو شکست متوالی و بهره‌برداری تبلیغاتی آخرین تلاش خود را در جبهه میانی برای تصرف شهر سوسنگرد متمرکز کردند.

دشمن در ۲۴ آبان‌ماه شهر سوسنگرد را به طور کامل محاصره کرد و در ۲۵ آبان‌ماه نبرد خیابانی و تن به تن سپاه پاسداران، نیروهای بسیج مردمی، مردم بومی محلی و ژاندارمری با دشمن در داخل شهر آغاز شد و بالاخره در ساعت ۶:۳۰ روز ۲۶ آبان‌ماه در اجرای فرمان امام راحل رزمندگان اسلام با شکستن حلقه محاصره دشمن از شرق وارد شهر شدند و با کمک نیروهای رزمنده در شهر، متجاوزان را منهدم کردند و به غرب سوسنگرد فراری دادند. شهر آزاد شد و بدین ترتیب پیشروی متجاوز در سرتاسر جبهه‌های استان خوزستان متوقف گردید.

۳. واکنش نیروهای مردمی و نیروهای بسیج به تهاجم ارتش بعث عراق

ایثار و فداکاری رزمندگان اسلام در صحنه‌های نبرد و دفاع مؤثر و کارساز و همچنین مقاومت مردم بومی محلی در شهرها جهت مقابله با ارتش بعث عراق در هنگام تهاجم

بسیار حائز اهمیت است به گونه‌ای که دشمن را در دستیابی به اهدافش ناامید کرد.

ارتش بعثی عراق پس از ۵۶ روز جنگ در استان خوزستان که منجر به توقف کامل آن‌ها گردید دستاورد قابل توجهی نداشت و این نشان‌دهنده آن است که ارتش بعثی عراق به‌جز تصرف ناتمام خرمشهر، چندین شهر کوچک مرزی و پانزده هزار کیلومتر مربع از سرزمین‌های حوالی مرزها به هیچ کدام از اهداف خود دست نیافت.

به طور یقین اشغال استان خوزستان هدف راهبردی سران کشور عراق و آمریکا بود، در حالی که از استان خوزستان به مساحت ۶۴۲۳۶ کیلومتر مربع کمتر از یک‌پنجم آن و از ۲۶ شهر این استان فقط دو شهر خرمشهر و بستان اشغال شد و دشمن به شهرهای بزرگ و کوچک و همچنین ذخایر زیرزمینی این استان که عمدتاً در شرق رودخانه‌های کارون و کرخه هستند دسترسی پیدا نکرد و رؤیای تصرف اهداف بزرگ و کوتاه‌مدت به سهولت به افسانه‌ها پیوست.

«اهداف نظامی عراق در جنوب، اشغال شهرهای دزفول، اهواز و بنادر آبادان، امام، ماهشهر و تسلط بر استان خوزستان بود که بحمدالله این آرزو را به گور برده» (السامرایی، ۱۳۸۸، ص ۷۲).

فصل هشتم

اقدامات سیاسی و نظامی جمهوری اسلامی ایران از متوقف کردن دشمن تا پایان سال اول جنگ

اهداف

پس از مطالعه این فصل شما می‌توانید:

- از اوضاع سیاسی، امنیتی و نظامی جمهوری اسلامی ایران آگاه شوید.
- با ویژگی‌های شخصیتی و رفتاری و خصوصیات فرماندهی بنی‌صدر آشنا شوید.
- نسبت به عملیات‌های رزمندگان اسلام تا پایان سال اول جنگ شناخت کلی پیدا کنید.

مقدمه

تحلیل‌گران مسائل جنگ تحمیلی، برهه زمانی متوقف کردن دشمن متجاوز در سراسر مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران با کشور عراق را از آغاز جنگ تحمیلی تا نیمه دوم آبان‌ماه ۱۳۵۹ (۲۶آبان‌ماه، روزناکام کردن عراق در تصرف سوسنگرد) در نظر گرفته‌اند و معتقدند که آن زمان، پایان پیشروی نیروهای متجاوز و رفتن ارتش عراق در لاک دفاعی بوده است (موسوی قویدل، ۱۳۸۵، ص ۴۸).

۱. اوضاع سیاسی، امنیتی و نظامی جمهوری اسلامی ایران

الف) اوضاع سیاسی و امنیتی

۱. فعالیت‌های منافقین و ضد انقلاب. بعد از متوقف کردن تهاجم دشمن،

www.plus1.blogfa.com

کماکان مشکلات سیاسی و امنیتی جمهوری اسلامی ادامه داشت و تعارضات سیاسی داخلی بین احزاب و گروه‌های سیاسی مختلف سبب ایجاد بحران‌های داخلی و هرج و مرج در فضای امنیتی کشور گردید.

در این مقطع مبارزهٔ مسلحانه سازمان مجاهدین (منافقین) خلق علیه نظام جمهوری اسلامی ایران با ترور برخی از شخصیت‌های برجسته سیاسی و مذهبی کشور در حوادث ششم تیر (ترور حجت‌الاسلام خامنه‌ای در مسجد ابوذر تهران)، هفتم تیرماه ۶۰ (انفجار دفتر مرکزی حزب جمهوری اسلامی در چهارراه سرچشمه تهران و شهادت ۷۲ تن ازجمله آیت‌الله بهشتی)، هشتم شهریورماه ۱۳۶۰ (انفجار دفتر نخست‌وزیری و شهادت شهیدان رجائی رئیس جمهور و باهنر نخست‌وزیر) و ... شکل گرفت.

در آن شرایط بسیار سخت، سیاست‌های استکبارستیزانه نظام جمهوری اسلامی ایران نیز مزید بر علت شده بود، به نحوی که هیچ کشور خارجی در سطح منطقه و جهان به صورت جدی از ایران حمایت نمی‌کرد.

۲. چگونگی عزل و فرار بنی‌صدر. کشمکش‌های ابوالحسن بنی‌صدر (رئیس جمهور)، نهضت آزادی و لیبرال‌ها با نیروهای انقلابی و پیرو خط امام (ره) و حمایت بنی‌صدر از منافقین سبب شد تا مردم به ماهیت دیکتاتوری او پی‌ببرند و او را فرد صالحی برای اداره کشور ندانند. از طرفی بنی‌صدر به رهنمودها و نصیحت‌های حضرت امام (ره) توجهی نداشت، لذا طرفداری وی از نیروهای معاند نظام سبب شد که مجلس، به عدم کفایت او در مدیریت کشور رأی دهد و امام نیز این موضوع را پذیرفتند.

پس از برکناری بنی‌صدر از فرماندهی کل قوا، گروه‌های مخالف نظام که با وی هم‌پیمان شده بودند، موقعیت را برای تشدید بحران‌های داخلی مناسب دیدند و بدان امید که رئیس جمهور همچنان از حمایت مردمی برخوردار است، دست به تشنج‌آفرینی زدند. در این راستا، ابتدا جبهه ملی در ۱۳۶۰/۳/۲۵ در مخالفت با لایحه قصاص، مردم را دعوت به راهپیمایی کرد. لیکن با اشاره حضرت امام خمینی (ره) مردم انقلابی به خیابان‌ها ریختند و تلاش جبهه ملی را خنثی کردند.

پنج روز بعد (۱۳۶۰/۳/۳۰) سازمان مجاهدین خلق (منافقین) که از همان

روزهای اول انقلاب اقدام به جمع‌آوری سلاح و تشکیل تیم‌های مخفی کرده بود تحت عنوان حمایت از رئیس جمهور، یک راهپیمایی غیرقانونی و خشونت‌بار به راه انداخت. در جریان آن اقدام مسلحانه، عده‌ای از پیروان خط امام (ره) به خاک و خون کشیده شدند، لیکن آن اقدام نه تنها به تحقق اهداف سازمان مذکور نینجامید، بلکه واکنش شدید مردم را نیز به دنبال داشت.

بنی‌صدر و رجوی که به اتکای یکدیگر، به مخالفت با نظام پرداخته بودند سرانجام، به پاریس گریختند؛ و طرفداران آن‌ها نیز به خانه‌های تیمی خزیدند. لیکن هنوز مرکزیت نظامی سازمان در داخل کشور استقرار داشت. به‌دنبال انهدام پی‌درپی خانه‌های تیمی و تشکیلات سازمان مذکور، و همچنین کشته شدن بسیاری از سران منافقین تقریباً ساختار منافقین در داخل کشور از هم پاشید (حمیدی‌نیا، ۱۳۸۵، ص ۱۴).

ب) اوضاع نظامی

۱. ویژگی‌ها و خصوصیات فرماندهی بنی‌صدر. بنی‌صدر با مسائل نظامی خیلی آشنا نبود و تنها به دلیل مسئولیت ریاست جمهوری و علاقهٔ امام خمینی به باز بودن دست وی در ادارهٔ کشور، فرماندهی کل نیروهای مسلح به او تفویض شده بود. بنابراین توقع داشتن یک تفکر نظامی مستقل و حرفه‌ای از او، انتظار درستی نبود. بنی‌صدر متکی به ستاد مشترک و نیروهای ارتش، فرماندهی جنگ را دنبال می‌کرد و به توان نیروهای داوطلب مردمی زیاد اعتقادی نداشت و آنان را فاقد تخصص و تجربه می‌دانست و تصور می‌کرد که قدرت ارتش ایران برای جنگیدن با نیروهای دشمن، کافی است.

بر همین اساس اهمیت زیادی به تجهیز و توسعه قدرت نیروهای مردمی و بسیجیان داوطلب نمی‌داد. او به حضور جدی سپاه در جنگ نیز خوش‌بین نبود و از قدرت گرفتن سپاه در جنگ، راضی به نظر نمی‌رسید. او سپاه را نیروی جوانی می‌دانست که فرصت زیادی لازم بود تا به یک نیروی رزمی با قابلیت جنگی بالا، تبدیل شود. شیوهٔ مدیریت بنی‌صدر در جنگ، موجب از بین رفتن بخشی از

www.plus1.blogfa.com

تجهیزات ارتش و نیز عدم توسعهٔ توان نظامی ایران شد.

طرز تفکر او باعث شد که توانمندی‌های ارتش در نامناسب‌ترین شکل علیه دشمن به کار گرفته شود. شیوه وی موجب شده بود تا قسمت اعظم و ظرفیت نامتناهی توانمندی‌های ملی در جنگ بلااستفاده بماند و ابتکارات مردم نتواند به‌راحتی در جنگ به کار رود. گرچه بنی‌صدر با نیروهای داوطلب مردمی که با شهید چمران کار می‌کردند، مشکلی نداشت ولی در مجموع عدم سازگاری وی با سپاه پاسداران کار جنگ را مشکل کرده بود.

بنی‌صدر در مقام فرمانده کل قوا بیشتر بر اداره جنگ با استفاده از نیروهای ارتش اصرار می‌ورزید، در حالی که مخالفین وی به حضور بیشتر نیروهای مردمی و سپاه پاسداران در کنار ارتش اعتقاد داشتند (فوزی، ۱۳۸۴، ص ۳۳۶).

۲. بازسازی ساختار و سازمان نیروهای مسلح. مهم‌ترین استراتژی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، توقف ارتش بعث عراق و ممانعت از پیشروی آن و حفظ شهرهای مرزی، به‌خصوص شهرهای مهم بود. مقامات و فرماندهان نظامی عراق احتمالاً تصور می‌کردند که نیروهای ایران بر اثر انقلاب، کاملاً از هم گسیخته شده‌اند. طراحان نظامی عراق کاملاً از نقاط ضعف ارتش ایران مطلع بودند. متوقف کردن ارتش عراق، به ایران فرصت داد تا تعداد زیادی از نیروهای ذخیره را فراخواند و به منطقه جنگی بفرستد. همچنین به ارتش و نیروهای انقلابی ایران، زمان لازم را برای حضور در خطوط مقدم، ایجاد خطوط دفاعی و سنگر گرفتن در آن داد. ارتش در هنگام حمله عراق (در منطقه جنوب)، به‌تدریج به تقویت و اعزام یگان‌های جدید پرداخت.

۳. فعال شدن سپاه در جهت ایجاد سازمان رزم. سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به دلیل ضرورت حضور و مقابله با دشمنان بعثی و همچنین درک درستِ از شرایط پیش‌آمده و برای کمک به ارتش جمهوری اسلامی ایران وارد عرصه جنگ و دفاع مقدس شد که در ابتدا با مخالفت شدید بنی‌صدر که سمت فرماندهی کل قوا را به عهده داشت، مواجه شد و سپس اقدام به توسعه ساختار و سازمان نظامی خود کرد.

سپاه پاسداران نیز با استفاده از نیروهای مسلح و مردمی و بسیج به ساماندهی و

www.plus1.blogfa.com

گسترش سازمان رزم خود مبادرت ورزید و مقاومت‌های مردمی را به‌خصوص در جبهه جنوب و غرب سازماندهی و فرماندهی کرد (صفوی و اردستانی، ۱۳۸۸، ص ۱۸۱).

۲. اجرای عملیات‌های زمینی، هوایی و دریایی

الف) عملیات‌های زمینی

حضور گسترده و همه‌جانبه مردم در صحنه‌های جنگ و پشتیبانی بی‌دریغ آنان از نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران باعث جلوگیری از پیشروی نیروهای دشمن به طور گسترده گردید. در این راستا در مناطق جنوب و غرب عملیات‌های متعدد و متنوع زمینی، هوایی و دریایی انجام شد که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱. عملیات تنگ حاجیان (گیلان غرب) (۵۹/۱۰/۱۴). در دی ماه ۵۹ قرارگاه عملیات غرب ارتش و سپاه پاسداران یک طرح عملیاتی در جبهه کرمانشاه تهیه کردند که تاریخ اجرای آن هماهنگ با عملیات کرخه کور (عملیات نصر) در خوزستان روز ۱۴ دی ماه ۱۳۵۹ تعیین گردید.

این عملیات در شرایطی به پایان رسید که فقط گردان تانک ارتش و یک گردان پیاده از سپاه پاسداران در مرکز منطقه نبرد حدود ۳ کیلومتر پیشروی کرده و تلفات سنگینی متحمل شده بودند و بقیه نیروها در شمال و جنوب پیشروی چندانی نکردند. سرانجام تلاش نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در قسمت شمالی منطقه نبرد نیز به نتیجه مطلوب نزدیک شد.

۲. عملیات بازی‌دراز در منطقه سرپل ذهاب (مرحله اول) (۶۰/۲/۲). اهمیت ارتفاعات بازی‌دراز در آن است که این بلندی‌ها به محورهای شمالی گیلان غرب و سرپل ذهاب و همچنین به غرب منطقه نبرد تا شرق شهر قصر شیرین تسلط کامل دارند و در دست داشتن آنها امتیازات تاکتیکی زیادی ایجاد می‌کند. در این عملیات نیروهای عمل‌کننده ترکیبی از نیروهای ارتش و سپاه بودند.

در این عملیات، رزمندگان اسلام در ساعت ۰۵۰۰ صبح روز دوم اردیبهشت ماه پیشروی خود را برای آزاد کردن ارتفاعات بازی‌دراز آغاز کردند.

تا پایان روز پنجم نبرد، نیروهای مسلح جمهوری اسلامی توانستند عمده مأموریت خود را در ارتفاعات بازی‌دراز انجام دهند و تهدیدات دشمن را در منطقه حساس سرپل ذهاب خنثی کنند.

سرانجام تلاش رزمندگان جمهوری اسلامی در ۵ روز نبرد مداوم در آغاز روز هفتم اردیبهشت به نتیجه نهایی رسید و در ساعت ۰۷۳۰ آن روز، موفق شدند قله ۱۱۵۰ را تصرف کنند و تعدادی از افراد دشمن را به اسارت درآورند.

۳. عملیات نصر (کرخه کور) منطقه عمومی هویزه (۵۹/۱۰/۱۵). عملیات نصر در دو مرحله اجرا شد: در مرحله اول که در روز ۱۵ دی‌ماه انجام گرفت، نیروهای خودی، دشمن را در شمال رودخانه کرخه کور منهدم کردند و تلفات و خسارات قابل توجهی به دشمن وارد ساختند. در مرحله دوم که ساعت ۰۹۵۰ روز ۱۶ دی‌ماه شروع شد، نیروهای خودی با پاتک شدید و پرحجم دشمن مواجه شدند و سرانجام پس از ۸ روز نبرد نتوانستند به اهداف خود دسترسی پیدا کنند و درنهایت مجدداً به محل استقرار اولیه مراجعت کردند.

۴. عملیات (توکل) شرق رودخانه کارون (۵۹/۱۰/۲۰). به علت حساسیت فوق‌العاده محاصره آبادان و احتمال پیشروی دشمن، نیروهای خودی تصمیم گرفتند که دشمن را سرکوب کنند و به غرب رودخانه کارون، عقب برانند.

حمله در اولین دقایق آغاز روز ۲۰ دیماه شروع شد و تا حوالی ظهر همان روز ادامه یافت، ولی به علت توان رزمی برتر دشمن و آگاهی دشمن از اجرای حمله نیروهای خودی، موفقیتی به دست نیامد و نیروهای خودی که متشکل از ارتش، ژاندارمری، تکاوران دریایی و گروه عملیات نامنظم بودند، با تحمل تلفات نسبتاً سنگین به مواضع قبلی خود، عقب‌نشینی کردند.

۵. عملیات تپه‌چشمه در غرب پل نادری (۶۰/۱/۱۵). در منتهی‌الیه ارتفاعات غرب پل نادری تپه‌ای به نام تپه‌چشمه وجود داشت که از یک موقعیت عالی دیدبانی برخوردار بود.

در ساعت ۳ بامداد روز ۶۰/۱/۱۵ لشکر ۲۱ حمزه طی یک عملیات شبانه این تپه را تصرف کرد. لشکر ۱۰ زرهی عراق در ساعت ۰۸۰۰ صبح روز ۱۵ فروردین‌ماه

www.plus1.blogfa.com

به منظور بازپس‌گیری این عارضه حساس، مبادرت به پاتک کرد و موفق به بازپس‌گیری تپه مزبور گردید. به این ترتیب اولین عملیات محدود لشکر ۲۱ پیاده که با هدف توسعه منطقه غرب نادری انجام گرفت، نتیجه پیروزمندانه‌ای در برنداشت.

۶. عملیات دارخوین (عملیات فرمانده کل قوا؛ خمینی روح خدا) (۶۰/۳/۲۱). براساس تجربیات حاصل از دو عملیات ناموفق در منطقه شمال آبادان، تصمیم گرفته شد یک عملیات محدود در منطقه دارخوین اجرا شود که هدف آن تصرف و نگهداری خاکریزهای یکم و دوم دشمن در جنوب آبادی محمدیه (در جنوب دارخوین) بود.

در این عملیات، یگان‌هایی از سپاه پاسداران دارخوین، ارتش و ژاندارمری مأموریت تهاجم به مواضع دشمن را به عهده داشتند.

هجوم رزمندگان اسلام در ساعت چهار و پانزده دقیقه روز ۲۱ خردادماه به مواضع دشمن شروع شد و تا ساعت ۱۱۰۰ همان روز ، خاکریزهای یکم و دوم دشمن تصرف شد و حدود ۲۰۰ نفر از افراد دشمن اسیر شدند و نهایتاً در ساعت ۱۲۰۰ روز ۲۲ خردادماه ۶۰ ضمن آزادسازی حدود ۹ کیلومتر مربع از مناطق اشغالی وضعیت به حالت عادی درآمد.

ب) عملیات‌های هوایی

فعالیت‌های نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران در دوران متوقف کردن دشمن متجاوز تا پایان نخستین سال دفاع مقدس را می‌توان به شرح ذیل دسته‌بندی و عنوان کرد (کیانی، ۱۳۸۸، ص ۱۳۷ـ ۱۴۴):

۱. فعالیت‌های شناسایی

الف) اجرای مأموریت‌های شناسایی هوایی بصری و فیلم‌برداری به‌منظور کسب اطلاعات از مناطق عملیاتی، وضعیت نیروهای متجاوز و اماکن و تأسیسات حیاتی و حساس واقع در عمق خاک دشمن؛

ب) کشف و شناسایی هواپیماهای متجاوز به حریم هوایی میهن اسلامی توسط یگان‌های پدافند هوایی.

۲. فعالیت‌های عملیاتی. این فعالیت‌ها شامل اجرای آتش پشتیبانی هوایی

نزدیک برای رزمندگان جبهه‌های عملیاتی، انهدام پادگان‌های نظامی، مراکز حیاتی، صنعتی، نفتی، بنادر استراتژیک، نیروگاه‌های برق و پل‌های استراتژیک عراق بود که با انجام عملیات‌های زیر صورت گرفت:

الف) عملیات تأمین هوایی خلیج فارس و دریای عمان،

ب) عملیات مروارید.

در جریان عملیات مروارید (هفتم آذر ۱۳۵۹) خلبانان جنگنده بمب‌افکن نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران سه فروند ناوچه موشک‌انداز «اوزا»، یک فروند کشتی نفربر هزار تنی و سه فروند ناوچه تندروی "P-6" را مورد اصابت قرار دادند و همچنین ۵ فروند از هواپیمای جنگنده شامل میگ ۲۳، میگ ۲۱ و سوخوی ۲۲ رژیم بعث عراق را در آب‌های نیلگون خلیج فارس سرنگون ساختند.

۳. عملیات هوایی «الولید». در دوران دفاع مقدس، یکی از حملات درخشان و جالب توجه نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران به کشور عراق، بمباران پایگاه هوایی الولید (موسوم به اچ ۳) در غرب آن کشور و نزدیک مرزهای سوریه و اردن بود. نیروی هوایی عراق، پایگاه الولید را (به علت بعد مسافت تا مرزهای ایران) مأمن تعداد زیادی از انواع هواپیماهای خود قرار داده بود. با وجود این، در پانزدهم فروردین‌ماه ۱۳۶۰ هشت فروند از هواپیماهای شکاری بمب‌افکن اف ۴ که با ۱۳ فروند از هواپیماهای شکاری، سوخت‌رسان و گشتی نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران پشتیبانی و همراهی می‌شدند، با اجرای یک طرح بسیار دقیق و انجام دوبار سوخت‌گیری هوایی، خود را به پایگاه مزبور رساندند و آن را بمباران کردند. در اثر آن عملیات حماسی و شجاعانه ۴۸ فروند از پیشرفته‌ترین هواپیماهای دشمن و آشیانه‌های آنها منهدم گردید. همچنین در این عملیات پالایشگاه کرکوک با ۴ فروند شکاری بمب‌افکن بمباران شد.

ج) عملیات‌های دریایی

۱. سلسله عملیات انهدام سکوهای نفتی البکر و الامیه عراق. پایانه‌های مدرن

www.plus1.blogfa.com

صادرات نفت البکر و الامیه[1] عراق در خلیج فارس علاوه بر توانایی صدور نفت به نفتکش‌های تناژ بالا، به‌عنوان یک پایگاه جهت هدایت نیروها و همچنین، پناهگاهی به منظور اختفای شناورهای موشک‌انداز و استقرار توپخانه دوربرد عراق که سعی در ناامن نمودن معابر بندر امام داشتند، مورد استفاده قرار می‌گرفتند. بنابراین، در همان روزهای نخست جنگ تحمیلی، نیروی دریایی تصمیم به انهدام سکوهای مذکور گرفت و با انجام سلسله عملیات‌های اشکان، شهید صفری و مروارید (که از نهم آبان‌ماه الی هفتم آذرماه ۱۳۵۹ ادامه داشت) موفق به نابودی آن‌ها شد.

۲. عملیات مروارید. اگرچه تأسیسات انتقال نفت سکوهای البکر و الامیه در اثر انجام عملیات‌های اشکان و شهید صفری کاملاً منهدم شده بودند، لیکن، هنوز هم به عنوان مقر کنترل تحرکات دریایی و پناهگاه ناوچه‌های عراقی مورد استفاده قرار می‌گرفتند. بنابراین، ناوچه‌های موشک‌انداز پیکان و جوشن نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران در روزهای ۶ و ۷ آذرماه ۱۳۵۹شمسی، طرح عملیاتی مروارید را به منظور انهدام شناورهای عراقی و نیروهای مستقر در سکوهای مذکور، به مرحله اجرا گذاشتند. در جریان عملیات مروارید ۱۰ فروند از انواع شناورها و دو فروند هواپیمای دشمن نابود شد (همان، ص ۱۶۳ـ۱۶۷).

---

۱. سکوهای نفتی البکر و الامیه برای کشور عراق از چنان اهمیتی برخوردار بودند که نیروی دریایی آن کشور به منظور حفاظت از سکوهای مذکور، بیشترین توان خود را در روز هفتم آذر ماه ۱۳۵۹ شمسی در برابر نیروی دریایی جمهوری اسلامی ایران از دست داد.

فصل نهم

آزادسازی مناطق اشغالی جمهوری اسلامی ایران

اهداف

پس از مطالعه این فصل شما می‌توانید:

- به علت تغییر در فرماندهی عالی هدایت جنگ پی ببرید.
- در خصوص عملیات‌های تشریح شده به بحث و گفتگو بپردازید.
- نتایج و دستاوردهای عملیات‌های آزادسازی را ارزیابی کنید.
- نظر حضرت امام خمینی (ره) را نسبت به عملیات‌های آزادسازی بدانید.
- کیفیت و کمیت عملیات‌ها را تجزیه و تحلیل کنید.
- نسبت به دلایل پیروزی نیروهای مسلح شناخت پیدا کنید.

۱. تغییر در فرماندهی عالی جنگ

بلافاصله پس از برکناری بنی‌صدر از فرماندهی نیروهای مسلح در ۱۳۶۰/۳/۲۱، تیمسار ولی‌الله فلاحی جانشین رئیس ستاد مشترک ارتش از سوی امام خمینی (ره) اجازه یافت تا تعیین تکلیف جانشین فرماندهی نیروهای مسلح، با استفاده از اختیارات مقام رهبری مأموریت‌ها و وظایف محوله را در ستاد مشترک ارتش انجام دهد (صحیفه امام، ج ۱۴، ص ۴۲۱).

با فرار بنی‌صدر از کشور با کمک و همکاری برخی از افراد نیروی هوایی، تغییراتی در سطوح عالی ارتش در دستور کار قرار گرفت. بر این اساس کلیهٔ فرماندهان پایگاه‌ها و تعدادی از مسئولان ستاد نیروی هوایی در ۱۳۶۰/۵/۱۶ تعویض

www.plus1.blogfa.com

گردیدند (نمکی، ۱۳۸۷، ص ۱۷۲).

همچنین سرهنگ علی صیاد شیرازی که از سوی بنی‌صدر کنار گذاشته شده بود در ۱۳۶۰/۵/۱۲ به سمت فرماندهی قرارگاه غرب نیروی زمینی ارتش برگزیده شد.

۲. همکاری و هماهنگی مؤثر ارتش و سپاه

پس از عزل بنی‌صدر از فرماندهی کل قوا، زمینه برای همکاری و هماهنگی بیشتر ارتش و سپاه فراهم گردید. نیروی زمینی ارتش با انجام چهار عملیات ناکام در چهار ماه اول جنگ به این نتیجه رسید که با کمک سپاه و حضور نیروهای داوطلب مردمی و بسیجی می‌توان عملیات‌های موفقی را اجرا کرد.

پس از برطرف شدن مهم‌ترین مانع همکاری بین ارتش و سپاه، همدلی بیشتری برای استفاده از ظرفیت‌های یکدیگر برای مقابله با ارتش عراق پیدا شد. از این زمان بود که جلسات مشترکی برای انجام عملیات شکست حصر آبادان بین ارتش و سپاه برگزار گردید که در نهایت منجر به طرح‌ریزی و اجرای عملیات مشترک ازجمله عملیات ثامن‌الائمه (ع) گردید.

۳. آزادسازی مناطق اشغالی (کلیاتی از عملیات‌های مشترک سپاه و ارتش)

الف) عملیات ثامن‌الائمه

عملیات ثامن‌الائمه به منظور رفع حصر آبادان در ساعت ۱ بامداد تاریخ ۵ مهرماه سال ۱۳۶۰ به اجرا درآمد.

این عملیات، با همکاری مشترک سپاه و ارتش و حضور نیروهای داوطلب مردمی با رمز «نصر من‌الله و فتحٌ قریب» به اجرا درآمد.

در ساعت ۷ صبح روز سوم عملیات برابر با ۱۳۶۰/۷/۷ با انهدام پل حفار، نیروهای خودی، منطقه شرق کارون را تصرف و به عقبه دشمن دسترسی پیدا کردند و عملیات ثامن‌الائمه خاتمه یافت. با پایان یافتن عملیات، شهر آبادان پس از ۳۴۹

روز از محاصره ارتش بعثی خارج شد. در این عملیات کلیه اهداف پیش‌بینی‌شده در طرح از جمله شکست حصر آبادان، آزادسازی نیروهای خودی از خط پدافندی طولانی و نیز باز شدن «جاده اهواز ـ آبادان و جاده آبادان ـ ماهشهر» تأمین گردید.

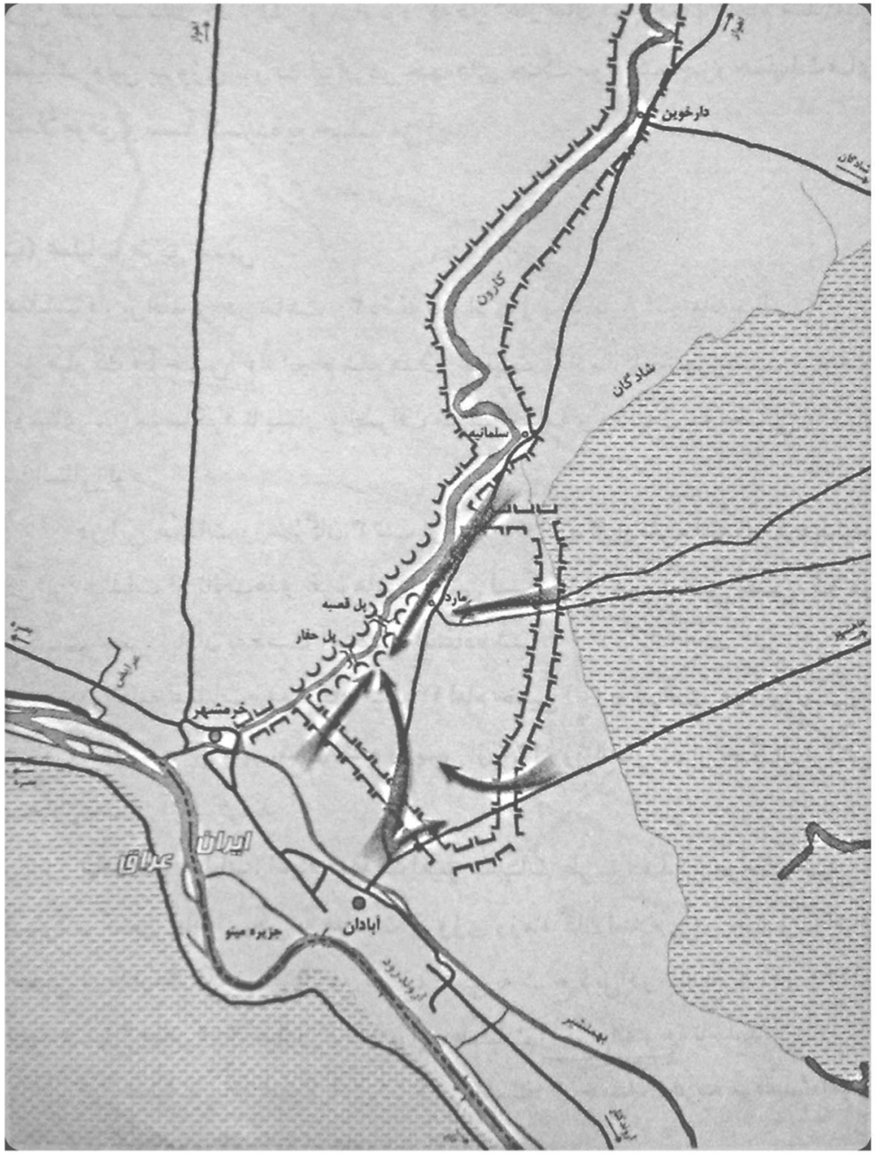

نقشه ۱ـ۹ منطقه عملیاتی ثامن‌الائمه

با خبر پیروزی رزمندگان اسلام در شکست حصر آبادان، امام خمینی طی پیامی در پاسخ به نامه فرماندهان ارتش و سپاه، ضمن تبریک به رزمندگان و فرماندهان این عملیات و تقدیر از آنان، آن را «پیروزی بزرگ» نامیدند. این عملیات اولین عملیات مشترک ارتش و سپاه بود که در آغاز سال دوم جنگ انجام شد. این عملیات اولین پیروزی بزرگ ایران در جبهه‌های جنگ بود که جزو عملیات‌های کاملاً موفق و نسبتاً گسترده به حساب می‌آید.

ب) عملیات طریق‌القدس

عملیات طریق‌القدس در ساعت ۳۰ دقیقهٔ بامداد روز یکشنبه ۸ آذر ماه سال ۱۳۶۰ با رمز مبارک «یا حسین(ع)» انجام شد. هدف عملیات آزادسازی شهر بستان و هفتاد روستای بین سوسنگرد تا بستان و اطراف منطقهٔ چزابه و رسیدن به بخشی از مرز بین‌المللی بود.

در این عملیات رزمندگان ۳ تیپ از سپاه با ۳ تیپ از ارتش، ادغام گردیدند.

در این عملیات از تانک‌ها و نفربرهای غنیمتی لشکر ۳ زرهی ارتش بعثی که در شکست حصر آبادان به دست آمده بود استفاده شد.

در ادامه عملیات رزمندگان تیپ ۱۴ امام حسین (ع) به سرعت خود را به شهر بستان رساندند و این شهر اشغال شده را پس از ۴۲۷ روز اسارت، از چنگال ارتش متجاوز دشمن آزاد کردند.

پیامدهای عملیات. انجام موفقیت‌آمیز عملیات طریق‌القدس موجب شد تا مسئولان کشور پیام تبریکی به مناسبت پیروزی رزمندگان اسلام برای حضرت امام خمینی (ره) ارسال کنند. ایشان در پاسخ، پیامی به شرح ذیل در تاریخ ۸ آذر ۱۳۶۰، مصادف با ۲ صفر ۱۴۰۲صادر کردند و این عملیات را «فتح‌الفتوح» نامیدند.

این عملیات پیامدهای زیادی نیز دربرداشت؛ از جمله، تجربه موفقیت‌آمیز مشارکت گسترده مردم را نشان داد.

www.plus1.blogfa.com

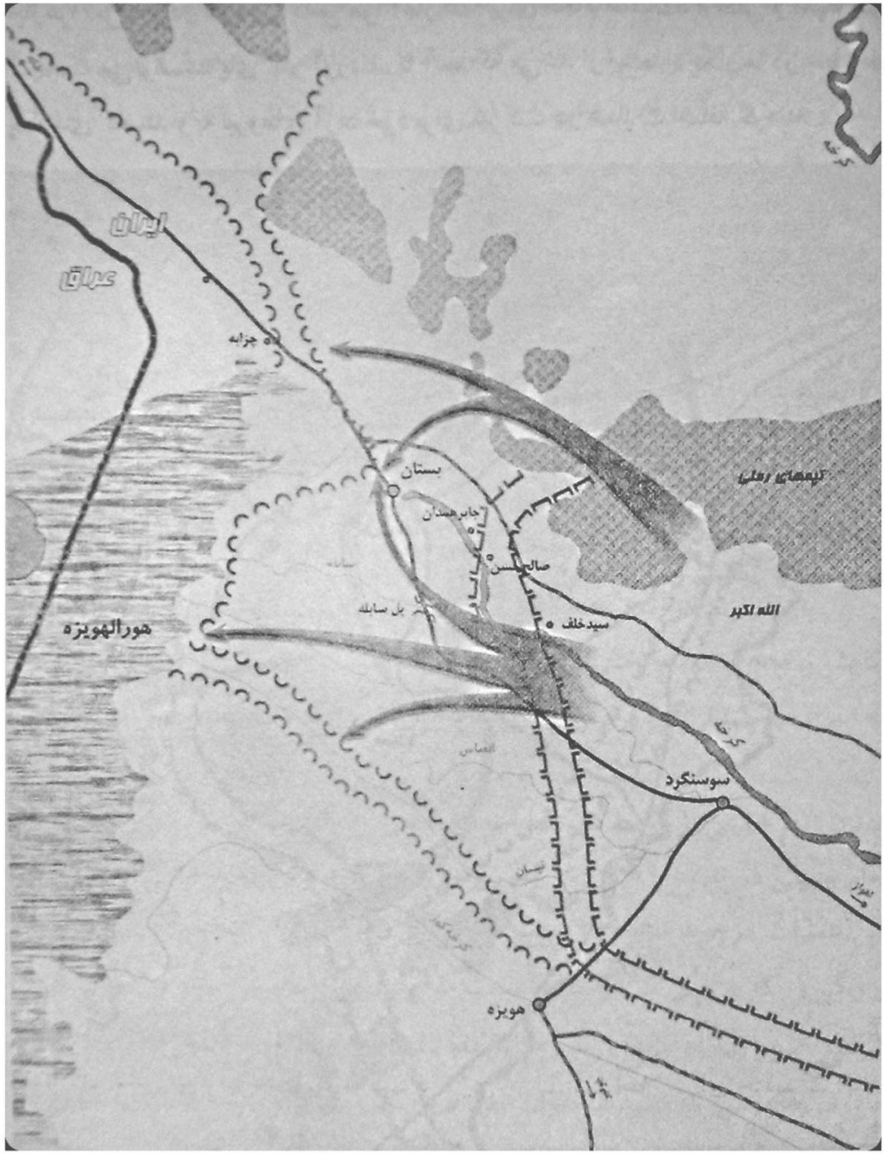

نقشه ۲ـ۹ منطقه عملیاتی طریق‌القدس

ج) عملیات فتح‌المبین

عملیات فتح‌المبین در ساعت ۳۰ دقیقه بامداد روز دوم فروردین ماه سال ۱۳۶۱ با رمز

www.plus1.blogfa.com

«یازهرا (س)» و در تاریکی کامل هوا آغاز شد. برای انجام عملیات، ارتش و سپاه هر آنچه که می‌توانستند پای کار آوردند. تا آنجا که می‌شد از استعداد یگان‌ها در خطوط پدافندی کاستند و به نیروهای آزاد خود برای شرکت در عملیات اضافه کردند

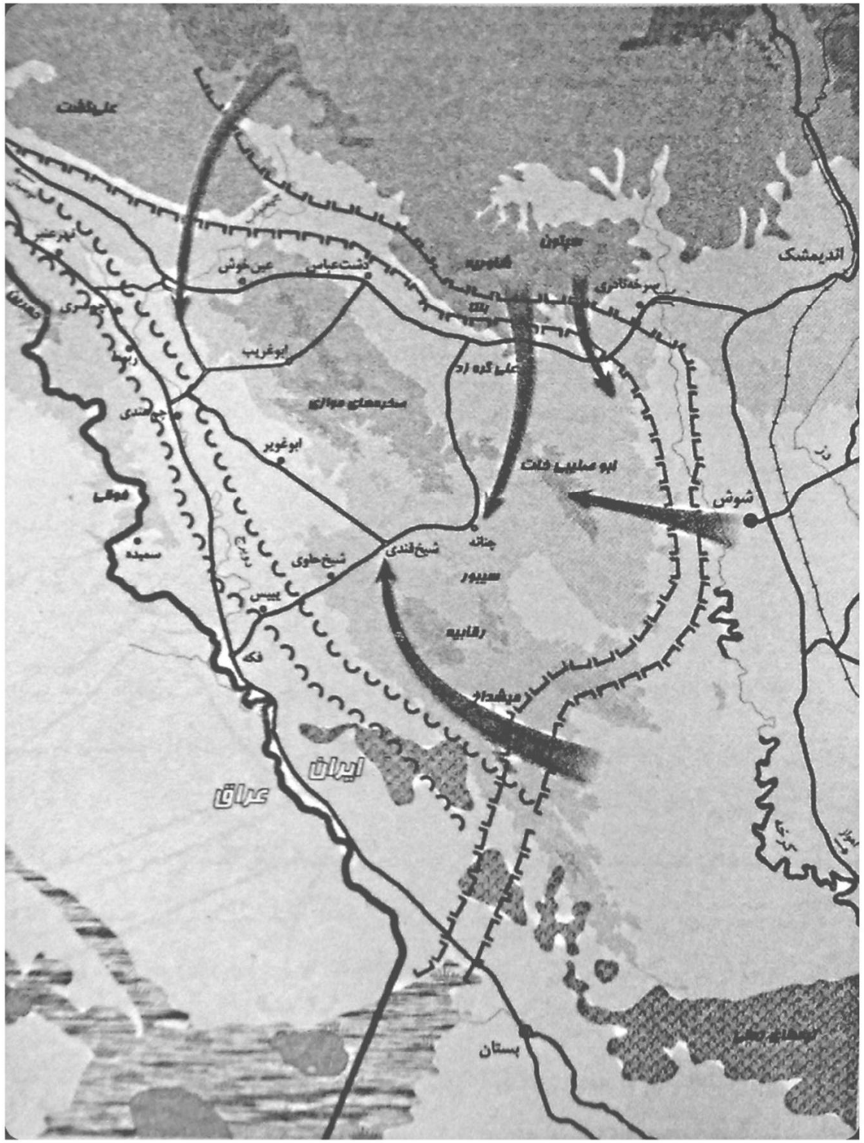

نقشه ۳ـ۹ منطقه عملیاتی فتح‌المبین

در این عملیات که در جبهه‌ای به طول ۸۰ و عرض ۳۰ کیلومتر انجام شد، در حدود ۲۴۰۰ کیلومتر مربع از خاک کشور شامل ارتفاعات عین‌خوش، علی گره‌زد، تینه، ابوغریب، تنگه رقابیه، دشت عباس و تپه‌های ابوصلیبی خات و پایگاه‌های راداری ۴ و ۵ نیروی هوایی ارتش، از تصرف دشمن آزاد گشت.

همچنین شهرهای شوش، اندیمشک و دزفول و نیز جاده مواصلاتی اندیمشک ـ اهواز از برد آتش توپخانه صحرایی و موشک‌های فراگ خارج شدند.

در عملیات فتح‌المبین حدود ۱۰ هزار نفر از نظامیان عراقی کشته و مجروح شدند و استعدادی در حدود ۲ لشکر عراقی منهدم گردید.

در جریان این عملیات در مجموع ۱۱ فروند هواپیما، ۳ فروند بالگرد، ۳۶۱ دستگاه انواع تانک و نفربر و صدها دستگاه خودروی نظامی ارتش عراق منهدم گردید (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۶، ص ۳۵).

با به اسارت درآمدن حدود ۱۷ هزار نفر از نظامیان بعثی، توانایی رزمی ارتش بعثی کاهش یافت و با انهدام بخشی از قوای دشمن و به غنیمت گرفته شدن تعداد زیادی سلاح به همراه مهمات فراوان، فرصت برای انجام عملیات بزرگ بیت‌المقدس فراهم آمد.

تقدیر امام خمینی از رزمندگان عملیات فتح‌المبین

امام خمینی در تاریخ ۱۳۶۱/۱/۲ پیام زیر را منتشر کردند و بر فرماندهان و رزمندگان این عملیات درود فرستادند: «... مبارک باد بر شما عزیزان افتخارآفرین، پیروزی بزرگی را که با یاری ملائکةالله و نصرت ملکوت اعلی نصیب اسلام و کشور عزیز ایران، کشور بقیةالله الاعظم ـ اروحناله‌الفدا ـ نمودید. رحمت واسعهٔ خداوند بر آن مادران و پدرانی که شما شجاعان نبرد در میدان کارزار و مجاهدان با نفس در شبهای نورانی را در دامن پاکشان تربیت نمودند.»

آفرین بر شما که میهن خود را بر بال ملائکةالله نشاندید و در میان ملل جهان سرافراز نمودید. مبارک باد بر ملت، چنین جوانان رزمنده‌ای و بر شما چنین ملت قدردانی که به مجرد فتح و پیروزی توسط رزمندگان به دعا و شادی برخاستند.

اینجانب از دور دست و بازوی قدرتمند شما را که دست خداوند بالای آن است می‌بوسم و بر این بوسه افتخار می‌کنم (صحیفه امام، ج ۱۶، ۱۴۳).

د) عملیات بیت‌المقدس

عملیات بیت‌المقدس یکی از گسترده‌ترین و باارزش‌ترین عملیات‌های دوران دفاع مقدس و یکی از دوازده عملیات بزرگ و مؤثر ایران در طول ۸ سال دفاع مقدس است. هر مرحله از عملیات بیت‌المقدس در مقایسه با عملیات‌هایی مثل ثامن‌الائمه و طریق‌القدس، خود یک عملیات بزرگ به حساب می‌آید.

منطقه عملیات بیت‌المقدس بین شهرهای اهواز و خرمشهر تا منطقه مرزی بین ایران و عراق از سه جهت در محاصره موانع طبیعی مثل رودخانه‌های کرخه نور در شمال منطقه و کارون در شرق جبهه و هورالهویزه در غرب منطقه بود و از سوی دیگر محدود به مرز بین‌المللی.

استعداد ارتش عراق

دشمن در این منطقه در حدود ۴۱ گردان زرهی و نیز ۳۸ گردان مکانیزه داشت که هر گردان ۳۴ دستگاه تانک یا نفربر و نیز ۴۰ گردان پیاده و ۳۰ گردان توپخانه صحرایی در اختیار داشت. بنابراین حدود ۲۷۰۰ دستگاه تانک و نفربر و نزدیک به ۴۰۰۰۰ نفر نیروی پیاده و ۵۰۰ قبضه توپ از سوی دشمن در این منطقه گسترش یافته بود.

ارتش عراق مهم‌ترین تدابیر دفاعی را برای خرمشهر در نظر گرفته بود و با تمام توان و قوا، از این شهر حفاظت می‌کرد. ارتش عراق یک پدافند ۱۸۰ درجه‌ای را از سمت شرق و شمال شهر با رده‌های دفاعی متعدد پیش‌بینی کرده بود.

با مطمئن شدن عراق از برنامه ایران برای آزادسازی خرمشهر، از دو هفته قبل از آغاز عملیات بیت‌المقدس، شروع به میله‌کوبی و نصب موانع عمودی در میدان گمرک برای مقابله با عملیات هلی‌برن ایران نمود و به صورت تعجیلی آنها را بر پا کرد (بهداروند، ۱۳۸۸، ص ۲۹۷).

سازمان و استعداد خودی

در عملیات بیت‌المقدس قرارگاه مرکزی کربلا، هدایت عملیات را با سه قرارگاه اصلی و یک قرارگاه پشتیبانی بر عهده گرفت.

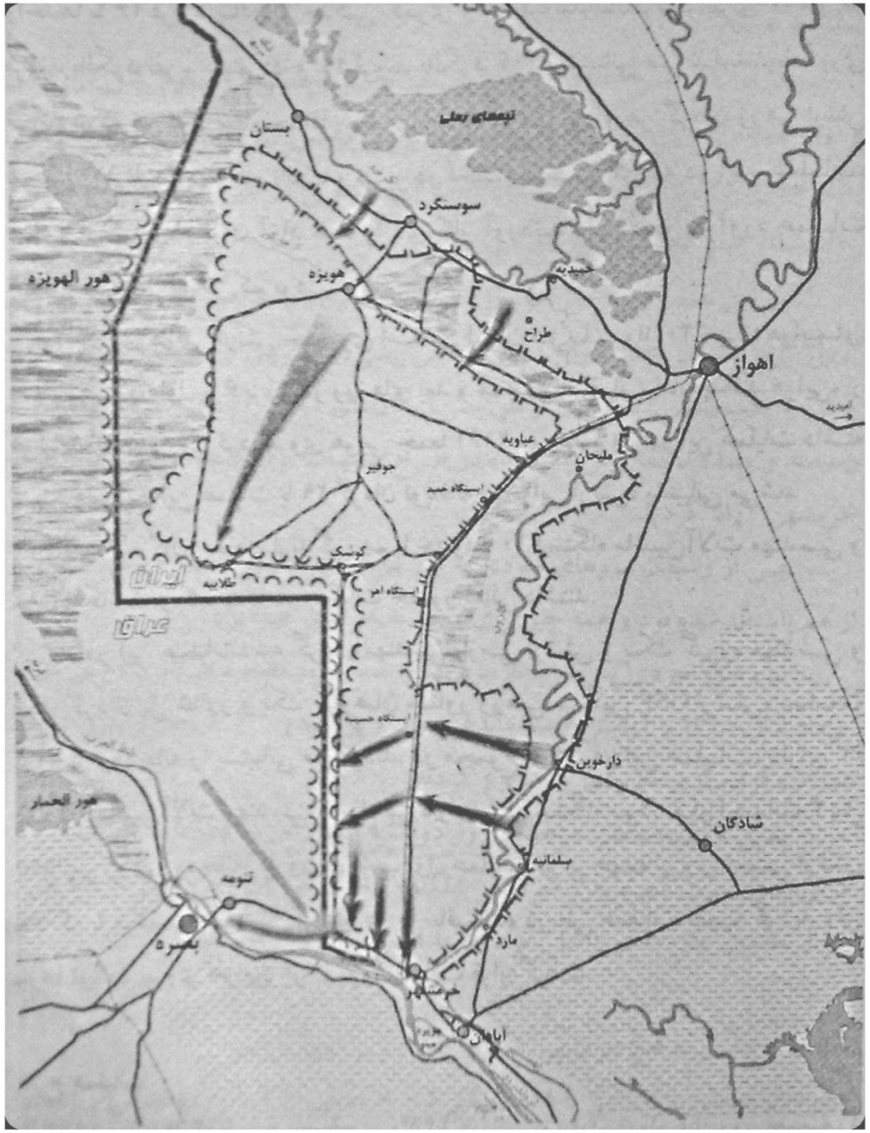

نقشه ۴ـ۹ منطقه عملیاتی بیت‌المقدس

www.plus1.blogfa.com

www.plus1.blogfa.com

در این عملیات در مجموع ۱۴ تیپ پیاده و یک تیپ زرهی از سپاه با ۱۲۰ گردان که هر کدام از تیپ‌ها استعداد یک لشکر را داشتند و ۳ لشکر و ۵ تیپ از ارتش شامل ۲۴ گردان زرهی و مکانیزه و ۳۶ گردان پیاده شرکت کردند. این واحدها با ۲۶ فروند بالگرد جنگی کبری و ۳۲ فروند بالگرد ترابری ۲۱۴ و ۱۶ فروند بالگرد نفربر شینوک و ۲۲ فروند بالگرد ۲۰۶ پشتیبانی می‌شدند. یادآوری می‌شود که هر تیپ سپاه حداقل بالغ بر ۸ تا ۹ گردان بود و هر گردان زرهی ارتش هم بین ۱۷ تا ۲۰ دستگاه تانک و نفربر در اختیار داشت. گرچه در این عملیات، سپاه و ارتش تمام توان آزاد خود را پای کار آوردند ولی طبق برآورد عملیات هنوز پنج شش لشکر کم بود.

نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران نیز با پرواز ۲۰ نوبت هواپیمای جنگی در روز اول و ۶ پرواز در روزهای بعد و همچنین استقرار سامانه پدافند هوایی، از عملیات پشتیبانی می‌کرد. نیروی هوایی جمعاً ۲۱۶۱ سورتی پرواز در این عملیات داشته است. همچنین این عملیات با ۲۹ گردان توپخانه صحرایی ارتش، پشتیبانی می‌شد.

رزمندگان جهاد سازندگی هم با حدود ۱۰۰ دستگاه ماشین‌آلات مهندسی و سایر امکانات و کمک‌ها در عملیات حضور فعالی داشتند.

در این عملیات، سه گردان مهندسی رزمی ارتش و یک گروه مهندسی و یک گردان پل شناور و یک گروهان شناور زرهی سنگین GSP ارتش، عملیات عبور از رودخانه را پشتیبانی می‌کردند. در مجموع ارتش در این عملیات، دارای ۶۳ دستگاه ماشین‌آلات مهندسی و سپاه نیز دارای ۶۰ دستگاه بود. کار احداث ۳ پل PMP بر روی رودخانه کارون در شب اول عملیات نیز بر عهده نیروی زمینی ارتش بود که با موفقیت صورت گرفت. دو پل باقیمانده در طی عملیات نصب گردید ولی بارها توسط نیروی هوایی عراق مورد اصابت قرار گرفت.

شرح عملیات

عملیات بیت‌المقدس در ساعت ۱۲:۳۰ شب و در اوایل بامداد روز جمعه ۱۰

اردیبهشت ماه سال ۱۳۶۱ با رمز یا علی ابن ابی‌طالب (ع) آغاز شد. از آنجا که این ایام مصادف با ماه رجب و همزمان با فرارسیدن روز مبارک ولادت امام علی (ع) بود، رزمندگان اسلام به نام ایشان به عنوان رمز عملیات، برای موفقیت هرچه بیشتر تمسک جستند.

بر اساس طرح مانور پیش‌بینی‌شده، می‌بایستی دو سوم کل نیروهای برآوردشده برای این عملیات، از رودخانه آرام و عریض کارون عبور می‌کردند. این یک خطرپذیری بزرگ برای تصمیم‌گیرندگان بود ولی در عین حال یک نوآوری و یک ابتکار عمل مهم و تعیین‌کننده نیز بود.

در این عملیات پس از عبور از رودخانه کارون، جاده اهواز ـ خرمشهر به طور کامل آزاد شد. در تعقیب واحدهای ارتش بعثی، درگیری در منطقه جفیر ادامه یافت. با عقب‌نشینی لشکرهای ارتش بعثی، یگان‌های دو قرارگاه فتح و قدس به هم رسیدند و عمده منطقه پیش‌بینی‌شده در طرح عملیات بیت‌المقدس به‌جز منطقه خرمشهر، آزاد گردید.

پس از رسیدن نیروهای خودی به مرز بین‌المللی دشمن از نظر روحی آشفته و از هم پاشیده شده بود و همه چیز برای ورود به خرمشهر مهیا بود.

نیروهای خودی پس از یک نبرد بسیار سنگین، بالاخره در بامداد روز سوم خرداد سال ۱۳۶۱ با آرایش و سازماندهی فوق و با حدود ۱۲ گردان رزمی پیاده، عملیات آزادسازی خرمشهر را شروع کردند.

بدین ترتیب ساعت ۱۰ صبح روز دوشنبه سوم خرداد، رزمندگان اسلام از طریق شمال غرب شهر، وارد خرمشهر شدند و تا غروب آن روز، بیش از ۱۲ هزار نفر از نظامیان بعثی را در داخل خرمشهر به اسارت خود درآوردند.

نگاه امام خمینی به فتح خرمشهر

بنیانگذار جمهوری اسلامی با شنیدن خبر فتح خرمشهر در همان روز پیامی را صادر فرمودند که ضمن نشان دادن اهمیت آزادسازی خرمشهر، دیدگاه خود را نسبت به

www.plus1.blogfa.com

دفاع اسلامی، رزمندگان سلحشور و پیروزی بر دشمن بیان کردند. در این پیام، امام با یقین به آنکه پیروزی فقط از جانب خداوند است «وما النصر الا من عندالله» از فرزندان اسلام و قوای سلحشور مسلح که دست قدرت حق از آستین آنان بیرون آمد و کشور بقیةالله‌الاعظم را از چنگ گرگان آدم‌خوار که آلت‌هایی در دست ابرقدرتان خصوصاً آمریکای جهان‌خوارند، بیرون آورد و ندای الله‌اکبر را در خرمشهر عزیز طنین‌انداز کرد و پرچم پر افتخار لا اله الا الله را بر فراز آن شهر خرّم - که با دست پلید جنایتکاران غرب به خون کشیده شده و خونین شهر نام گرفت - بیفراشت، تشکر کردند.

نتایج و دستاوردهای عملیات بیت‌المقدس

بیشترین دستاوردهای دوران جنگ در عملیات بیت‌المقدس حاصل شد. در جریان این عملیات، شهرهای خرمشهر، هویزه، پادگان حمید و منطقه وسیعی از خاک ایران، به وسعت تقریبی ۵۴۰۰ کیلومتر مربع آزاد شد.

حدود ۱۹ هزار و ۷۰۰ نفر از نظامیان عراقی به اسارت درآمدند و حدود ۱۶ هزار نفر از نظامیان ارتش بعثی کشته و زخمی شدند.

فراوانی غنایم به اندازه‌ای بود که فقط تخلیه مهمات برجای مانده از سوی ارتش بعثی در داخل سنگرهایش حدود دو ماه به طول انجامید. این مهمات غنیمتی تا ۳ سال، علیه قوای دشمن در نبردهای بعدی به کار می‌رفت. همچنین حدود ۲۰ فروند هواپیما و ۲ فروند بالگرد نظامی دشمن ساقط و ۴۱۸ دستگاه تانک و نفربر ارتش بعثی نیز منهدم گردید.

۴. دلایل پیروزی نیروهای مسلح

الف) رهبری و مدیریت مدبرانه حضرت امام خمینی (ره)؛

ب) برنامه‌ریزی صحیح و علمی در سطح کشور و عملیات‌ها؛

ج) ایمان و انگیزه رزمندگان اسلام؛

د) ابتکار عمل و نوآوری؛

هـ) ترکیب تدبر و عقلانیت با روحیه شهادت‌طلبی؛

و) افزایش همکاری و همدلی بین ارتش و سپاه؛

ز) انسجام و وحدت ملی در کشور پس از فرار بنی‌صدر؛

ح) استفاده بهینه از ظرفیت‌ها و منابع ملی؛

ط) شناسایی و کسب اطلاعات دقیق از دشمن؛

ی) استفاده گسترده‌تر از ظرفیت داوطلبان بسیجی و مردمی؛

ک) به‌کارگیری تجربه عملیات‌های قبلی.

فصل دهم

راهبرد تعقیب و تنبیه متجاوز

اهداف

پس از مطالعه این فصل شما می‌توانید:

- نسبت به علل و چرایی ادامه جنگ پس از آزادسازی خرمشهر شناخت پیدا کنید.
- نظر حضرت امام خمینی (ره) را نسبت به ورود در خاک عراق جویا شوید.
- سیاست جمهوری اسلامی ایران برای ادامه جنگ را ارزیابی کنید.
- نحوه عملکرد رزمندگان اسلام را در عملیات‌های والفجر ۸ و کربلای ۵ مورد تجزیه و تحلیل قرار دهید.
- نسبت به روش‌های اعمال غافلگیری در عملیات والفجر ۸ توسط رزمندگان اسلام شناخت پیدا کنید.

۱. چرایی ادامه جنگ پس از آزادسازی خرمشهر

با گذشت سه روز پس از فتح خرمشهر، فرماندهان ارتش و سپاه از حضرت امام خمینی (ره) برای چگونگی ادامه جنگ، کسب تکلیف کردند.

آقای هاشمی رفسنجانی می‌گوید: «امام موافق نبودند که نیروهای ما وارد خاک عراق شوند و در عین حال متوقف کردن جنگ را هم قبول نداشتند و می‌گفتند: اگر شما وارد عراق شوید چند اشکال پیدا می‌شود» (سفیری، ۱۳۷۸، ص ۹۰).

دیدگاه حضرت امام خمینی (ره) بر این بود که جنگ بدون ورود به خاک

www.plus1.blogfa.com

عراق، ادامه یابد تا کشور به اهداف خود و تأمین منافع ملی نایل آید و دلایل ذیل را برای دیدگاه خود بر شمردند:

الف) مردم عراق تصرف سرزمین خود را تحمل نمی‌کنند و آن‌هایی که الآن با ما هستند در آن صورت به ما به عنوان متجاوز نگاه می‌کنند. پس نباید مردم عراق را در مقابل خود قرار دهیم.

ب) الآن از لحاظ بین‌المللی موضع برحق داریم و متجاوز در خاک ماست، اگر وارد خاک عراق شویم کشورهای جهان، ایران را متهم به اشغالگری می‌کنند.

ج) اگر وارد خاک عراق شویم، مردم بی‌گناه عراق آسیب می‌بینند و اذیت می‌شوند.

د) پس از ورود به خاک عراق، کشورهای عربی در حمایت صدام، صریح می‌شوند و بعضی‌ها که با ما هستند پشت سر صدام قرار می‌گیرند و کار ما دشوار می‌شود.

نظامی‌ها با منطق خودشان گفتند: «اگر دشمن بفهمد که ما وارد خاکش نمی‌شویم، احساس امنیت می‌کند. یعنی لازم نیست در مرزهایش نیرو بچیند. نیروهایش را متمرکز می‌کند و در مقاطع مشخصی از نقاط معین به ما حمله می‌کند. منطق نظامی می‌گوید نباید چنین امنیتی به دشمن بدهیم. باید به گونه‌ای باشد که عراق فکر کند تا بغداد هم می‌رویم.

امام (ره) قبول کردند و گفتند حرف شما درست است» (رحمانی، ۱۳۸۳، ص ۷۵). امام (ره) در اندیشه پایان جنگ نبود بلکه اجتناب اولیه ایشان از ورود به خاک عراق، برای متجاوز خوانده نشدن ما بود.

امام خمینی (ره) خود در این باره طی سخنانی در ۱۳۶۱/۳/۲۲ می‌فرمایند: **«ما هیچ وقت طالب جنگ از اول نبودیم. اگر چنانچه عراق به ما حمله نکرده بود ما دفاع نمی‌کردیم. اما ما دفاع کردیم، ما جنگ نکردیم تا حالا. در عین حالی که رزمندگان ما و فرماندهان ارتش و سپاه به ما گفتند اجازه بدهید ما وارد بشویم در آنجا و با آن‌ها چه بکنیم (ما گفتیم فقط دفاع کنید) خوب، ما هم، ما می‌خواهیم دفاع بکنیم، دفاع که یک مسئله عقلی است... دفاع یک مسئله طبیعی است. ما همیشه دفاع کرده‌ایم تا حال، هیچ وقت جنگ نکرده‌ایم» (صحیفه امام، ج ۱۶، ص ۳۱۸).**

www.plus1.blogfa.com

۲. دلایل ادامه جنگ پس از فتح خرمشهر

الف) عدم پذیرش معاهده ۱۹۷۵ و ادامه حضور ارتش عراق در بخشی از سرزمین‌های ایران

اگرچه با پایان یافتن عملیات بیت‌المقدس، ایران توانسته بود تجاوز ارتش عراق را دفع کند و سرزمین‌های خود را آزاد سازد و قوای دشمن را تا مرز عقب براند ولی هنوز بخش‌هایی از کشور از جمله مناطق مرزی غرب مانند ارتفاعات مسلط بر شهرهای سومار، قصرشیرین، گیلان غرب و مهران، ارتفاعات میمک و نفت‌شهر و بخشی از مرز شلمچه تا اروند رود به وسعت حدود ۱۰۰۰ کیلومتر مربع، همچنان در دست ارتش عراق باقی مانده بود.

ب) برتری نظامی ایران نسبت به ارتش عراق

پیروزی‌های نظامی مستمر ایران در جبهه‌های جنگ و انجام چهار عملیات پی در پی و موفق موجب شد تا جمهوری اسلامی احساس کند که توانایی نظامی لازم را برای غلبه نهایی بر ارتش عراق و شکست صدام حسین دارد. بنابراین می‌تواند با ادامه عملیات نظامی به اهداف بلندتری در جنگ دست یابد یعنی ایران احساس می‌کرد جنگ به جایی رسیده است که می‌تواند از موضع بالا و برتر حرف بزند، بنابراین باید شور جهاد را حفظ کند (هاشمی رفسنجانی، مصاحبه‌های ۱۳۶۱و ۱۳۸۰، ص ۲۴۲ـ۲۴۵).

ج) عدم ارائه هیچ گونه پیشنهاد صلح عادلانه از سوی رژیم بعثی عراق یا مراجع بین‌المللی

اگرچه تلاش‌هایی برای انجام صلح از سوی برخی از سازمان‌های بین‌المللی و بعضی از دولت‌ها صورت گرفت ولی هیچ یک از این اقدامات نتوانست ایران را قانع کند که بدون نگرانی از آغاز دوباره جنگ، تنها با آتش‌بس می‌تواند به صلحی پایدار دست یابد. این امر، موجب نگرانی ایران از نرسیدن به صلح با پذیرش آتش بس و ایجاد شرایط « نه جنگ و نه صلح » برای مدتی نامعلوم می‌گشت. مذاکره می‌توانست سال‌ها به طول انجامد زیرا طولانی شدن مذاکره به نفع عراق و به ضرر ایران بود.

د) عدم اعتماد به تعهدات صدام و حزب بعث عراق

با فرض توقف جنگ، چنانچه ایران در مذاکرات با عراق به نتیجه نمی‌رسید، با توجه به روحیات صدام و وجود یک ارتش سازمان‌یافته در عراق ممکن بود دوباره ارتش عراق حملات خود را آغاز کند و این بار فضاهای بیشتری از کشور را به اشغال خود درآورد. باید توجه داشت که عمده نیروهای ایرانی، بسیجی بودند و طبیعتاً با توقف جنگ به سر کار و زندگی خود باز می‌گشتند و ایران قادر نبود تا حجم گسترده‌ای از نیروهای ثابت را در جبهه‌های جنگ در برابر ارتش عراق برای مدت طولانی حفظ کند. از سوی دیگر صدام به نقض قول، شهرت داشت و نمی‌شد روی او حساب باز کرد. بنابراین کسی نمی‌توانست تضمین بدهد که صدام پس از آتش‌بس، دوباره جنگ را آغاز نکند.

ه) شرایط نامساعد دفاعی در منطقه مرزهای جنوبی کشور

مرز کشور در جنوب استان خوزستان در یک منطقه دشت وسیع قرار داشت که از نظر نظامی عبور از آن‌ها برای واحدهای زرهی ارتش عراق به سادگی میسر بود. از آنجا که عمده قدرت نظامی ایران متکی بر نیروهای پیاده بود، بنابراین نیاز به رسیدن به یک مانع طبیعی مثل اروندرود جهت پدافند مطمئن ضروری می‌نمود. ایران در تلاش بود تا به یک عارضه قابل دفاع در جغرافیای منطقه جنگی دسترسی پیدا کند به گونه‌ای که از تهاجم دوباره ارتش عراق ایمن گردد.

و) انتظار مردم برای سرکوبی کامل دشمن

در آن زمان در بین مردم به خصوص خانواده‌های آسیب‌دیدگان از جنگ این احساس به وجود آمده بود که نه تنها بایستی قوای متجاوز را از خاک ایران بیرون کرد بلکه بایستی دولتی را که به خود اجازه آغاز جنگ را داده است مجازات کرد و شرایطی را فراهم آورد که حکومت عراق هیچ گاه به فکر حمله به ایران نیفتد. اظهارات بسیاری از مردم، بر چنین درخواستی تأکید می‌ورزید (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۶، ص ۱۲۳).

نگاه امام خمینی (ره) نسبت به نظرات مردم را از پیام ایشان به مناسبت روز پاسدار در ۱۳۶۱/۳/۶ می‌توان فهمید، آنجا که می‌فرمایند: «در ایران اسلامی، مردم تصمیم‌گیرندگان نهایی تمامی مسائل‌اند.» (صحیفه امام، ج ۱۶، ص ۲۶۶).

۳. راهبرد جمهوری اسلامی ایران پس از آزادسازی خرمشهر

الف) دفع کامل تهاجم سرزمینی

جمهوری اسلامی ایران در دو سال اول جنگ، «جلوگیری از پیشروی ارتش متجاوز بعثی، دفع تجاوز دشمن و آزادسازی سرزمین‌های اشغالی و حفظ تمامیت ارضی کشور» را هدف قرار داده بود. بر این اساس در مرحله اول، تلاش رزمندگان اسلام برای جلوگیری از گسترش پیشروی دشمن در خاک ایران و سپس طرح‌ریزی سلسله عملیات‌هایی به منظور بیرون کردن قوای دشمن از خاک ایران، تمرکز یافته بود. مردم نیز با مشاهده حمله دشمن به مناطق مسکونی در شهرها، شعار «جنگ جنگ تا پیروزی» را در حمایت از فرزندانشان در جبهه‌های جنگ سر می‌دادند.

ب) محدود نگه داشتن دامنه جنگ

جمهوری اسلامی ایران در سال‌های اولیه جنگ در تلاش بود تا دامنه جنگ از حوزه مرزهای جغرافیایی دو کشور فراتر نرود و آن را محدود نگه دارد و لیکن دشمن با حمله به مناطق شهری، مراکز اقتصادی و نفتکش‌ها آن را توسعه داد.

ج) توسعه توان دفاعی کشور برای پشیمان کردن دشمن از حمله به ایران

جمهوری اسلامی ایران از آغاز جنگ سعی کرد تا با تکیه بر توانمندی‌ها، استعدادها و ظرفیت‌های ملت ایران، ضمن تأمین نیروی انسانی مورد نیاز خود از میان داوطلبان بسیجی، بر توسعه قدرت مقاومت خود بیفزاید و همچنین با توسعه صنعت دفاعی، اکثر جنگ‌افزارها، مهمات، مایحتاج و نیازمندی‌های خود را از داخل کشور فراهم و با اتکا به مردم خود، تجاوز ارتش بعثی را دفع و امنیت خود را تأمین کند.

امام خمینی (ره) پس از فتح خرمشهر و بعد از آنکه برخی از اعضای شورای عالی دفاع عبور از مرز و رسیدن به شط‌العرب را برای دفاع ضروری دانستند، با طرح شعار «جنگ جنگ تا رفع فتنه»، سرنگونی صدام حسین و نظام بعثی با همت، کمک و حرکت مردم عراق را در اندیشه خود داشتند.

www.plus1.blogfa.com

۴. اجرای عملیات در داخل خاک عراق برای وادار کردن دشمن به قبول شرایط جمهوری اسلامی ایران

پس از عملیات بیت‌المقدس و فتح خرمشهر تلاش چندانی برای خاتمه دادن به جنگ صورت نگرفت. نه عراق حاضر شد از تمامی سرزمین‌های ایران عقب‌نشینی کند و معاهده ۱۹۷۵ را به عنوان مبنایی برای ختم جنگ قرار دهد، نه ایران توانست بدون مشخص شدن آغازگر جنگ و آزادی تمامی سرزمین‌های خود به آتش بس تن دهد و جنگ را از راه سیاسی و با کمک دیپلماسی فعال به پایان ببرد.

تصور ایران آن بود که رژیم عراق بر اثر ادامه جنگ دوام نخواهد آورد و تصور رژیم بعثی عراق هم این بود که ایران نمی‌تواند پیروزی‌های بزرگ نظامی خود را ادامه دهد و مجبور خواهد شد تن به مذاکره دهد و شرایط عراق را برای پایان دادن به جنگ بپذیرد.

به هر حال جنگ، عمدتاً در حواشی مرز و در خاک عراق ادامه یافت. از این زمان طی دو سال و نیم عملیات‌های رمضان، مسلم ابن عقیل، محرم، والفجر مقدماتی، والفجرهای ۱ و۲ و۳ و۴، خیبر و بدر انجام شد ولی هیچ یک از طرفین نتوانستند موازنه قوا را به گونه‌ای به هم بزنند که تحولی اساسی در راستای پایان یافتن جنگ صورت پذیرد.

پیچیدگی‌های جنگ افزایش یافت و تکیه بر قدرت سلاح از سوی ارتش عراق توسعه پیدا کرد و تلفات هر عملیات نسبت به عملیات‌های دوره قبل افزایش یافت.

کمک‌های تسلیحاتی و مالی کشورهای مختلف ازجمله شوروی، فرانسه و کشورهای عربی خلیج فارس از عراق افزایش یافت و آمریکا گرایش آشکارتری به سوی عراق یافت. توان هوایی عراق توسعه پیدا کرد و جنگ آرام آرام از حوزه جبهه‌های زمینی به خلیج فارس نیز کشیده شد و رژیم صدام به دنبال دستیابی به جنگ‌افزارهای جدید و سلاح‌های مخرب‌تر رفت.

در مجموع، جنگ در داخل خاک عراق و با برتری قوای جمهوری اسلامی ایران ادامه یافت اما در عوض عراق، جنگ را به خلیج فارس کشاند و حملات شیمیایی را در جبهه‌ها آغاز کرد و بمباران مناطق مسکونی را شدت بخشید.

www.plus1.blogfa.com

۵. عملیات والفجر ۸

برابر دستور قرارگاه عملیاتی خاتم‌الانبیا (ص) برای اولین بار در طول جنگ، هر یک از دو سازمان سپاه و ارتش در این عملیات موظف شدند به صورت جداگانه، در مناطق مورد علاقه خود، برنامه‌ریزی و اجرا کنند.

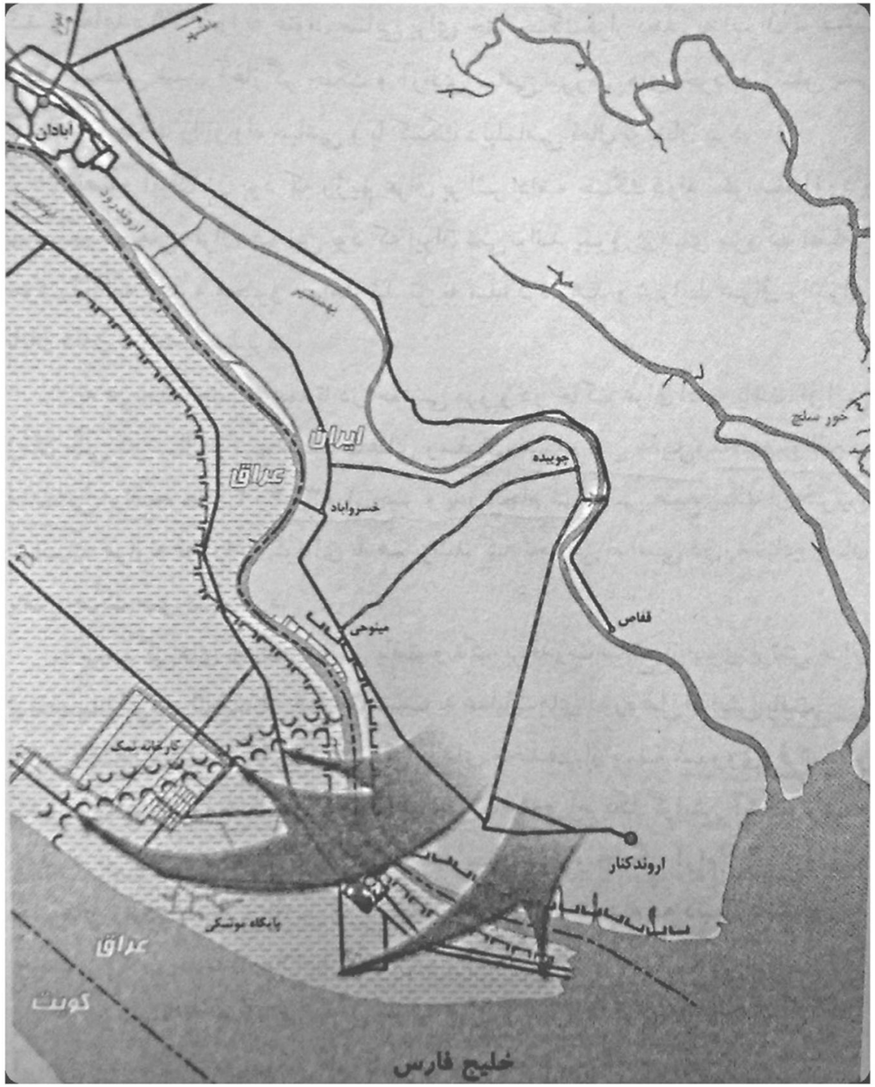

نقشه ۱ـ۱۰ منطقه عملیاتی والفجر ۸

حضرت امام خمینی (ره) در دیداری که قبل از انجام عملیات فاو با فرماندهی سپاه داشتند با توجه به این نکته فرمودند: «شما توکل به ما و مسئولین و این‌ها نکنید، توکل‌تان را به خدا بکنید» (رضائی، ۱۳۹۰، ص ۱۵۰). همین مسئله باعث شده بود تا فرماندهان سپاه با احتیاط بیشتری به طرح‌ریزی عملیات فاو بپردازند.

سپاه در منطقه فاو، عملیات خود را با به‌کارگیری دو قرارگاه کربلا و نوح و با پشتیبانی پدافند هوایی، هوانیروز، بخشی از نیروی هوایی و توپخانه، برنامه‌ریزی کرده بود و ارتش نیز قرار بود به صورت همزمان در منطقه شلمچه، عملیات خود را انجام دهد.

هدف از برنامه‌ریزی و انجام عملیات والفجر ۸ تصرف منطقه فاو و پیشروی به سمت ام‌القصر و قطع ارتباط کشور عراق با دریا بود.

الف) نکات اساسی طرح مانور والفجر ۸

در عملیات والفجر ۸ به چند نکتهٔ اساسی توجه می‌شد. علاوه بر «توکل به خداوند بزرگ» و «لزوم پرهیز از تردید و یأس» روی این موارد تاکید می‌شد:

۱. اِعمال غافلگیری در تمامی ابعاد؛
۲. دقت و کنترل در جزئیات تمامی فعالیت‌ها از جمله شناسایی‌ها؛
۳. به کارگیری صحیح آتش‌های توپخانه؛
۴. مراحل انجام طرح مانور از جمله عبور از اروند و شکستن خط مقدم دشمن، پاکسازی و رسیدن به هدف و در نهایت انجام پدافند؛
۵. انتقال وسایل سنگین مهندسی مثل لودر و بولدوزر از رودخانه اروند.

ب) روش‌های اِعمال غافلگیری

در این عملیات قرارگاه خاتم‌الانبیا (ص) برای غافلگیر کردن دشمن اقدامات ذیل را انجام داد:

۱. طرح‌ریزی عملیات فریب بزرگ. پس از انجام عملیات‌های خیبر و بدر در منطقه هورالهویزه از سوی رزمندگان اسلام، ارتش عراق نقطهٔ ضعف و آسیب‌پذیری

www.plus1.blogfa.com

خود را در جبههٔ هور می‌دید. بنابراین با تشکیل قرارگاهی به نام «قرارگاه عملیات فریب» سعی شد تا به دشمن نشان داده شود که عملیات بزرگ بعدی قوای اسلام در این منطقه که حدود ۲۰۰ کیلومتر دور از از منطقه فاو بود، صورت خواهد گرفت.

۲. طرح‌ریزی عملیات محدود و ایذایی. فرماندهی کل سپاه با به کارگیری بخشی از توان یگان‌هایی که در مرحله اول عملیات والفجر ۸ برای آن‌ها مأموریتی پیش‌بینی نشده بود در منطقه ام‌الخصیب در جزیره ام‌الرصاص واقع در خاک عراق، روبه‌روی شهر خرمشهر و جزیره مینو، عملیاتی را طراحی کرد تا یگان‌های دشمن در این منطقه را درگیر نگه دارد و از امکان اعزام فوری آن‌ها به منطقه اصلی عملیات در جبهه فاو جلوگیری کند.

۳. رعایت حفاظت اطلاعات. بدین منظور اقداماتی نظیر تخلیه مردم، کنترل تردد، تعویض نیروهای ژاندارمری، اطلاع‌رسانی محدود، محدودیت مخابراتی و انتخاب اسامی گمراه‌کننده صورت گرفت.

۴. کنترل اطلاعاتی دشمن و شناسایی مواضع. با شنود مکالمات ارتش عراق و نیز بررسی فرکانس‌های فعال در منطقه مشخص گردید که از خانه‌ای در اهواز تماس‌هایی با عراق برقرار می‌شود. با دستگیری فردی که در آن خانه مستقر بود مشخص گردید که وی جاسوس عراق است و اطلاعات مربوط به جبهه‌های ایران را از طریق بیسیم در اختیار ارتش عراق می‌گذارد. از وی خواسته شد تا برای تخفیف در مجازاتش به کار خود ادامه دهد و اطلاعاتی را که سپاه می‌گوید به ارتش عراق مخابره کند.

۵. انتخاب منطقه غافلگیرکننده. ارتش عراق امکان عملیات در منطقه مثلث فاو را از نظر منطق نظامی رد می‌کرد. اسناد به دست آمده پس از عملیات والفجر ۸ نشان می‌دهد که بخش‌های اطلاعاتی ارتش بعثی، با کمک اطلاعات دریافتی از ماهواره‌ها، عکس‌های هوایی و مشاهده فعالیت‌های ایران، به این نتیجه رسیده بودند که قرائن و شواهد یک تهاجم گسترده از سوی قوای ایران در منطقه فاو و رأس‌البیشه وجود دارد ولی فرماندهان نیروهای عملیاتی ارتش صدام با توجه به منطق

نظامی، امکان عبور از رودخانه اروند و انجام یک تهاجم وسیع بدون داشتن پل‌های متعدد بر روی اروندرود و نیز مشکل تدارک نیروهای تهاجم‌کننده و نیز تداوم عملیات از سوی یگان‌های مهاجم را منتفی می‌دانستند.

ج) وضعیت و موقعیت منطقه عملیات

زمین منطقه عملیات والفجر۸ شامل شبه جزیره فاو می‌شد که بین رودخانه اروند واقع در جنوب استان خوزستان و خلیج فارس و خور عبدالله در کنار مرز کشور کویت قرار گرفته است.

این سرزمین تحت تأثیر جذر و مد آب خلیج فارس و رطوبت دائم حاصل از آن و نیز نهرهای منشعب از اروندرود قرار داشت. به همین دلیل قسمت عمده‌ای از زمینِ منطقه عملیات، باتلاقی، نمک‌زار و سست بود و در نتیجه برای تردد خودروها و نیز تانک‌ها و نفربرها و حرکت ستون‌های زرهی و نیز مانور یگان‌های پاتک‌کننده دشمن مناسب نبود.

زمین منطقه عملیات یکی از سرزمین‌های پیچیده جنگی و عملیاتی، در آن زمان محسوب می‌شد، به طوری که شامل انواع عوارض طبیعی از جمله رودخانه، نهر، نخلستان، باتلاق، چولان، جاده، روستا، شهر، ساحل، نمک‌زار، دشت، اسکله و بندرگاه می‌شد.

ساحل خودی و دشمن در رودخانه اروند باتلاقی و لجن‌زار بود و این وضعیت حوزه عمل غواص‌های خط‌شکن و پهلوگیری قایق‌ها را محدود می‌کرد. عمق آب رودخانه اروندرود، که از خلیج فارس تأثیر می‌پذیرفت به طور متوسط به ۸ متر می‌رسید، به طوری که امکان کشتیرانی در آن را فراهم می‌آورد.

عرض این رودخانه در منطقه مورد نظر برای عملیات، بین ۶۰۰ تا بیش از ۱۰۰۰ متر بود و پل زدن روی آن، شرایط ویژه‌ای را می‌طلبید. جذر و مد چهار بار در رودخانه اروند و نهرهای منشعب از آن اتفاق می‌افتاد. بررسی وضعیت دقیق جذر و مد برای عملیات بسیار ضروری بود. در شرایط مد رودخانه، تمام نهرها و

www.plus1.blogfa.com

نخلستان‌ها پر از آب می‌گردید که حدود شش ساعت ادامه داشت ولی به هنگام جذر تمام نهرها خشک می‌شد و عبور قایق از آن‌ها ممکن نبود.

د) مرحله‌بندی عملیات

برای انجام عملیات والفجر ۸ چهار مرحله به قرار زیر مشخص گردید:

مرحله اول: عبور نیروهای خط‌شکن از رودخانه اروند و شکستن خط اول دشمن و پاکسازی منطقه به دست آمده از عناصر دشمن با کمک نیروهای ویژهٔ غواص بود. به هر لشکر گفته شد که از بین شجاع‌ترین نیروهای خود ۱۰۰ نفر را انتخاب کنند و به آن‌ها آموزش غواصی بدهند.

مرحله دوم: تصرف شهر بندری فاو، رسیدن به خور عبدالله و استقرار در منطقه مثلثی شکل شمال شهر فاو و همچنین استقرار در پایگاه دوم موشکی در شمال غربی شهر بود.

مرحله سوم: پیشروی یگان‌های خط‌شکن و واحدهای پشتیبان تا ابتدای کارخانه نمک و تشکیل خط دفاعی به موازات این منطقه از ساحل تا خور عبدالله.

مرحله چهارم: رسیدن یگان‌ها به زمین‌های انتهای کارخانه نمک و کانال انتهای آن، واقع در جاده ام‌القصر تا ساحل رودخانه اروندرود.

ه) اقدامات مهندسی

مهندسی سپاه با کمک جهاد سازندگی عمده مأموریت آماده‌سازی منطقه عملیات را بر عهده گرفت و توانست با به کارگیری حدود ۴۰۰ کمپرسی و تعداد زیادی لودر و بولدوزر، ۴۷۳ کیلومتر جاده جدید در منطقه اروندرود احداث و ۱۱۰ کیلومتر از جاده‌های موجود را تعمیر و آسفالت کند. همچنین قرارگاه مهندسی به ساخت بیمارستان صحرایی، مکان‌های مناسب برای رفع آلودگی مواد شیمیایی، ساخت مواضع توپخانه، احداث مواضع موشک‌های پدافند هوایی هاوک و نیز بنه‌های تدارکاتی لازم، قرارگاه‌های مختلف و همچنین پَد بالگرد اقدام کند.

و) شرح عملیات

عملیات سپاه در فاو (در ساعت ۱۰: ۲۲ روز ۱۳۶۴/۱۱/۲۰) با رمز مقدس «یا فاطمه زهرا (س)» از منطقه عمومی جنوب خسروآباد تا انتهای جزیره آبادان با عبور غواصان خط‌شکن از اروندرود در حالی که باران می‌بارید، آغاز گردید.

با اعلام رمز عملیات، حدود ۲۰۰۰ غواص تهاجم خود را جهت شکستن خط اول دشمن آغاز و شروع به پاکسازی ساحل اروندرود و ایجاد یک منطقه مناسب کردند.

در روز اول عملیات، لشکر ۲۵ کربلا که از رزمندگان استان مازندران تشکیل شده بود، موفق شد تا شهر فاو را به تصرف کامل خود درآورد. فرمانده این لشکر براساس مأموریتی که از سوی فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی دریافت کرده بود، پرچم گنبد حضرت ثامن‌الأئمه امام رضا (ع) را که از مشهد به جبهه آورده بودند بر بالای بلندترین مناره مسجد آن شهر نصب کرد و افتخار به اهتزاز درآوردن پرچم گنبد امام رضا (ع) در شهر فاو برای همیشه نصیب لشکر ۲۵ کربلا گردید.

ز) دفع پاتک‌های تعجیلی

اولین اقدام عراق برای جلوگیری از پیشروی نیروهای ایرانی، استفاده از قدرت نیروی هوایی خود بود.

همزمان با حملات هوایی جنگنده‌های عراقی، یگان‌های زمینی ارتش عراق نیز حملات خود را به مواضع نیروهای ایرانی آغاز کردند. پاتک‌های عراق در روزهای اول به صورت ضعیفی انجام می‌شد ولی آرام آرام بر شدت آن افزوده می‌گردید.

توپخانه سپاه و ارتش که تحت امر قرارگاه خاتم‌الانبیا بودند، در تمام دوره هفتاد و پنج روزه نبرد فاو توانستند به عنوان یگان‌های پرقدرت، واحدهای خط مقدم را در برابر پاتک‌ها و تهاجمات دشمن، به طور مرتب پشتیبانی کنند.

نیروی هوایی عراق در طول عملیات والفجر ۸ به طور متوسط روزانه ۳۵۵ پرواز انجام می‌داد و بالگردهای جنگی عراق نیز روزانه ۱۳۴ پرواز در منطقه عملیاتی

www.plus1.blogfa.com

داشتند. در همین حال مشکل اصلی رزمندگان، همچنان نداشتن پل روی اروندرود و چگونگی انتقال وسایل و تجهیزات سنگین به منطقه فاو بود.

ح) احداث پل بعثت

یکی از مهم‌ترین مسائل عملیات والفجر۸ چگونگی تدارک‌رسانی به هزاران نفر رزمنده و پشتیبانی از آن‌ها در آن سوی اروندرود بود. مأموریت این کار بزرگ بر عهده جهاد سازندگی قرار گرفت. نیروهای مهندسی و پشتیبانی جنگ جهاد سازندگی توانستند با به کارگیری حدود ۳ هزار و ۴۰۰ عدد لولهٔ نفتی ۵۶ اینچی و با یک طرح مهندسی دقیق، چنین پلی را به طول حدود ۶۰۰ متر و عرض حدود ۱۲ متر و با عمق حدود ۸ متر احداث کنند.

ط) تلفات و خسارات دشمن

در این عملیات در حدود ۳۲ هزار نفر از نظامیان ارتش عراق، کشته و مجروح شدند (بهداروند، ۱۳۸۸، ص ۱۱۵). ۲۱۰۵ نفر از نظامیان عراقی نیز به اسارت درآمدند و همچنین تعداد ۳۴ فروند هواپیما و ۵ فروند بالگرد ارتش عراق ساقط و منهدم گردید. در این عملیات پایگاه پدافند ضد هوایی هاوک ارتش جمهوری اسلامی ایران بسیار فعال بود و در مجموع ۸۶ فروند موشک به سمت هواپیماهای عراقی پرتاب کرد که ۵۲ موشک به هدف اصابت کرد (نمکی، ۱۳۸۷، ص ۲۸۲) و تعداد زیادی تانک و نفربر و خودروهای زرهی منهدم گردید.

ی) نتایج عملیات والفجر ۸

۱. تصرف کامل بخشی از اروندرود؛

۲. تصرف شهر ساحلی فاو و تأسیسات بندری آن؛

۳. تصرف سکوهای موشکی و تأمین خور موسی و افزایش ضریب امنیتی در جزیره خارک؛

۴. کنترل خور عبدالله و تهدید بندر ام‌القصر؛

۵. ایجاد فشار به کشورهای عربی.

۶. عملیات کربلای ۵

یکی از سخت‌ترین، معروف‌ترین، دشوارترین و به یادماندنی‌ترین عملیات‌هایی که در دوران جنگ، صورت گرفته و توانسته است ذهن بسیاری را به خود مشغول کند، عملیات کربلای ۵ است.

این عملیات که حدود یک سال و نیم قبل از پایان جنگ تحمیلی در منطقه غرب شهر خرمشهر و در محور شلمچه به سوی بصره انجام شده بود با رمز یا فاطمه زهرا (س) آغاز شد و مهم‌ترین عملیات در سال ۱۳۶۵ هجری شمسی بود که ضربه بسیار مهلکی بر استعداد و توان رزمی رو به افزایش ارتش بعثی صدام وارد آورد.

عملیات کربلای ۵، از سوی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی طرح‌ریزی شد و در محور شلمچه در نیمه‌شب ۱۳۶۵/۱۰/۱۹ در جبهه جنوب و در محور شلمچه در منطقه شرق بصره به مرحله اجرا درآمد.

زمین منطقه عملیات کربلای۵ در شرق بصره دارای ارزش و اهمیت زیادی بود. محورِ مواصلاتیِ شلمچه کلید فتح بصره‌به شمار می‌رفت. وسعت سرزمین خشک این منطقه عملیاتی که به پنج ضلعی معروف بود به کمتر از پنجاه کیلومتر مربع می‌رسید.

یک کیلومتر پیشروی در محور شلمچه، از نظر اهمیت نظامی و فشار سیاسی بر دشمن، برابر با حدود ۱۰ کیلومتر پیشروی در نقاط دیگر مانند محور فکه، ارزش داشت. بنابراین ارزش نظامی و سیاسیِ زمینِ منطقه عملیات کربلای ۵ بسیار زیاد بود.

الف) استحکامات و موانع منطقه عملیاتی کربلای ۵

ارتش عراق در طول سالیان دراز استقرار و پدافند در منطقه شرق بصره مبادرت به اقدامات زیر نموده بود:

۱. استحکامات هلالی‌شکل، به طوری که در درون هر یک از آنها یک دسته تانک می‌توانست موضع بگیرد و با امنیت خاطر تیراندازی کند. اطراف این استحکامات

نیز با سیم‌های خاردار و میادین مین در مقابل نیروهای سپاه پوشانده شده بود.

۲. ایجاد منطقه آبگرفتگی در شمال منطقه عملیات به منظور رها کردن آب در زمین جهت جلوگیری از عملیات نیروهای پیاده ایران.

۳. تعبیه سنگرهای بتونی، دیده‌بانی، تیربار و مهمات و نیز تعدادی سنگر تانک به منظور تسلط بر منطقه شلمچه.

۴. تعبیه سنگرهای کمین برای محافظت و کنترل از موانع، میادین مین و استحکامات ایجادشده.

۵. ایجاد تعدادی دکل بلند دیده‌بانی در غرب اروند رود به منظور کنترل تردد نیروهای خودی.

۶. استفاده از سلاح ضد هوایی در خط اول و تعداد زیادی تانک به منظور جلوگیری از نفوذ رزمندگان اسلام در شکست خط اول.

۷. ایجاد موانع عظیمی از سیم‌های خاردار، تله‌های انفجاری، کانال، میدان‌های وسیع مین و سنگرهای بتونی؛ سنگرهای استراق سمع و سنگرهای کمین هم در جلوی خط اصلی قرار داشت.

۸. ایجاد ده‌ها ردیف موانع گوناگون در آبگرفتگی‌ها ـ در زیر آبگرفتگی هم مین کاشته بودند تا عبور هر نوع نیروی پیاده غیر ممکن گردد.

ب) شرح عملیات

این عملیات دو هفته پس از ناکامی در عملیات کربلای۴ صورت گرفت، در حالی که زمانی حدود یک ماه برای آمادگی رزمندگان اسلام ضروری بود. اگر فرصت به یگان‌های ارتش بعثی داده می‌شد، می‌توانستند بلافاصله نقاط ضعف خود را بپوشانند و ایران را از دستیابی به منطقه شلمچه بازدارند.

در حین عملیات و پس از به اسارت در آمدن تعدادی از نیروهای دشمن مشخص شد که برخی از فرماندهان ارتش بعثی چند روز پیش از آغاز این عملیات، به مرخصی رفته بودند و برخی دیگر هم در شب عملیات، فرصت رساندن خود به

www.plus1.blogfa.com

قرارگاه مربوط را نیافتند. حتی برخی از فرماندهان گردان‌های ارتش بعثی، فرصت پوشیدن لباس نظامی خود را نیز نیافتند و حتی با لباس شخصی به اسارت درآمدند. آنها می‌گفتند: ما در خانه بودیم که به ما خبر دادند، بصره در تهدید است و ابلاغ کردند که خود را سریعاً به منطقه عملیاتی برسانیم.

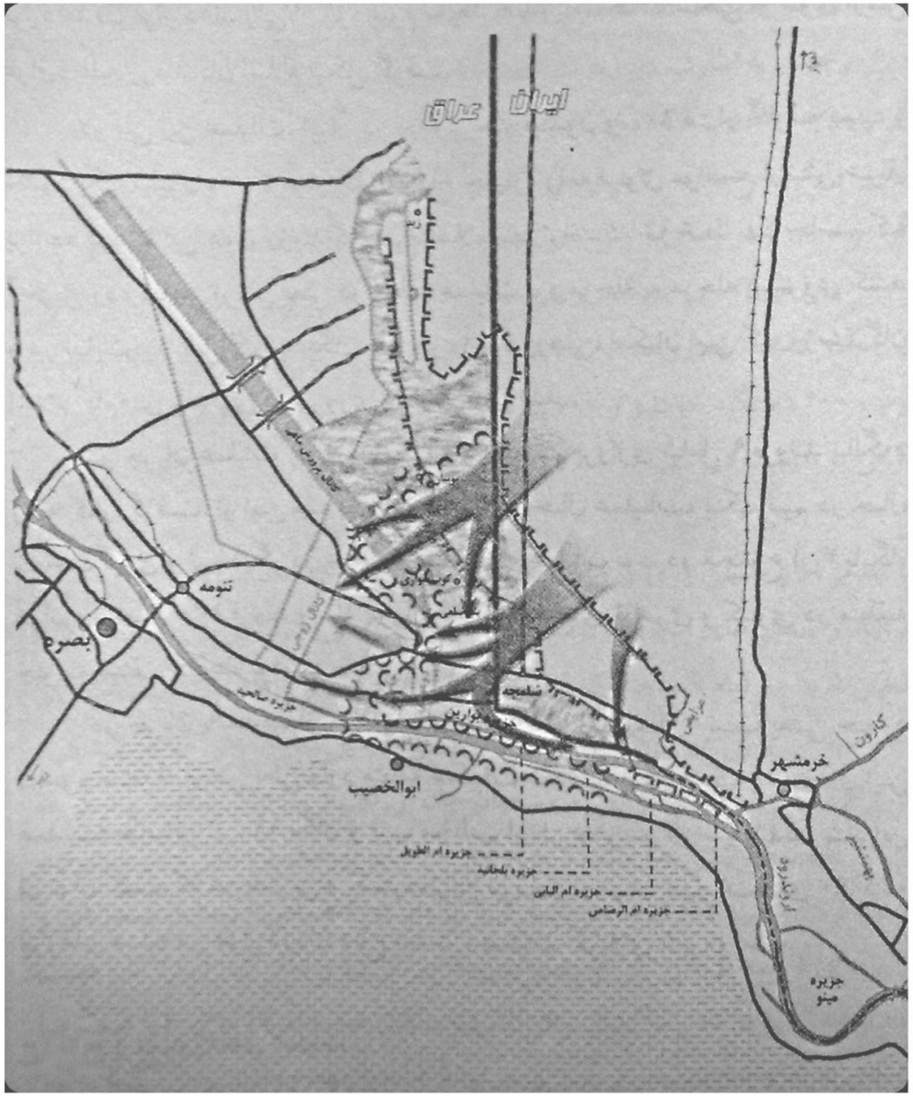

نقشه ۲ـ۱۰ منطقه عملیاتی کربلای ۵

در دو روز اول، به دلیل عدم آمادگی نیروهای دشمن، عملیات به‌خوبی پیش رفت و رزمندگان موفق شدند تعدادی تانک دشمن را به غنیمت بگیرند و حدود ۶۵۰ نظامی عراقی را اسیر کنند. پایگاه موشکی هاوک ارتش جمهوری اسلامی ایران نیز در این عملیات فعال گردید و توانست تعدادی از هواپیماهای دشمن را مورد هدف قرار دهد. ولی از روز سوم به بعد به‌تدریج، جنگ سختی از سوی ارتش عراق، علیه رزمندگان اسلام شکل گرفت.

در طی این عملیات، ایران در حدود یک میلیون و ۸۰۰ هزار گلوله توپ و حدود یک میلیون و ۲۰۰ هزار گلوله انواع خمپاره را به سوی مواضع ارتش عراق پرتاب کرد. با این همه، رزمندگان سپاه اسلام تنها توانستند تا خط نهر جاسم که آخرین رده دفاعی ارتش بعثی در منطقه عملیات بود مرحله به مرحله پیشروی کنند و در نهایت، به دلیل کمبود یگان پیاده و واحد زرهی، امکان این که رزمندگان اسلام گام‌های بلندتری در پیروزی بردارند میسّر نشد.

در جریان عملیات کربلای۵، هوانیروز سه تیم پروازی شامل ۹ فروند بالگرد را به کار گرفت. از این سه تیم یک تیم در حال عملیات، یک تیم در حال سوخت‌گیری و تیم دیگر در حال رفتن به منطقه عملیات بود. در مجموع از ۴ پایگاه هوانیروز تعداد ۱۳۰ فروند وسیله پروازی از بالگردهای ترابری و کبری در منطقه جنوب مستقر گردیده بودند.

در جریان پاتک‌ها، از ۱۸۰ تیپ موجود ارتش عراق، ۱۱۰ تیپ یعنی حدود دوسوم استعداد ارتش بعثی وارد منطقه عملیات شد. به طوری که در خلال این عملیات، نظامیانی از ۱۱۰ یگان و تیپ مختلف ارتش بعثی عراق اسیر شدند. بنابراین می‌توان گفت که شدیدترین و گسترده‌ترین نبردها در میان عملیات‌های ۹۰ گانه نیروهای مسلح در طول دوران دفاع مقدس، عملیات کربلای ۵ بوده است.

ج) نتایج و دستاوردهای عملیات

در این عملیات بیش از ۱۵۰ کیلومتر مربع از خاک عراق به تصرف قوای ایران درآمد و پاسگاه‌های بوبیان، شلمچه، کوت‌سواری و خیّن در اختیار رزمندگان

www.plus1.blogfa.com

اسلام قرار گرفت.

جزایر بوارین، فیاض و ام‌الطویل و شهرک دوعیجی، رودخانه دوعیجی و نهر جاسم و همچنین ۱۰ کیلومتر از جاده شلمچه بصره و نیز ۱۱ پاسگاه فرماندهی ارتش بعثی عراق نیز به کنترل قوای اسلام درآمد.

در این عملیات ۲۶۵۵ نظامی عراقی شامل چهل افسر ارشد و چهل افسر جزء و ۶۰۰ درجه‌دار به اسارت در آمدند. استعدادی در حدود ۵۵ تیپ تا حدود زیادی منهدم گردید و به ۸۷۰ دستگاه تانک، ۱۸۰ قبضه توپخانه صحرایی و ۱۰۰۰ دستگاه خودرو آسیب وارد شد. حدود ۳۰ هزار نفر از نظامیان عراقی کشته شدند و تعداد بیشتری زخمی گردیدند و ۳۰ هواپیمای دشمن آسیب دید و ۷ فروند بالگرد دشمن نیز ساقط شد.

پس از ۴۵ روز جنگ، ارتش عراق به منظور جلوگیری از انهدام بیشتر، دست از جنگ کشید (بهداروند، ۱۳۸۸، ص ۲۸۶). همچنین ۲۳۰ دستگاه تانک، ۲۰ قبضه توپ، ۲۰۰ دستگاه خودرو و ۱۰۰ دستگاه وسایل مهندسی و ۱۰۰ قبضه توپ ضد هوایی به غنیمت درآمد.

د) تقدیر امام خمینی (ره) از رزمندگان عملیات کربلای ۵

شرایط و سختی‌های انجام دو عملیات فشردهٔ کربلای ۴ و۵ موجب شد تا امام خمینی (ره) در ایام دهه مبارکه فجر این سال از شهیدان و رزمندگان عملیات‌های انجام‌شده در پیامی در ۱۳۶۵/۱۱/۱۶ به شرح ذیل تجلیل نمایند: «من ضمن تشکر و تقدیر فراوان از نیروهای مردمی و بسیجیان جان بر کف و سپاهیان محمد ـ صلی‌الله علیه و آله ـ و ارتش قدرتمند و مقاوم و سپاهیان قهرمان و دلاور و روحانیون و جهادگران و امدادگران و خبرنگاران و نیروهای انتظامی، کمیته، شهربانی و ژاندارمری و همه کسانی که در پشت جبهه‌ها به تقویت و تدارک رزمندگان همت گماشته‌اند و نیز با تقدیر و تشکر وافر از رزمندگان عملیات کربلای ۴ و خصوصاً کربلای ۵ که واقعاً حماسه آفریدند و حیرت و تعجب همه جهانیان را بر انگیخته‌اند و بر مستحکم‌ترین دژها و موانع و مدرن‌ترین سلاح‌ها یورش بردند و دلاورانه در

www.plus1.blogfa.com

مصاف با دشمن زبون جنگیدند و امیران و افسران و درجه‌داران و سربازان بی‌شماری از دشمن را به اسارت گرفته‌اند و هم اکنون نیز به نبرد خود ادامه می‌دهند و دل انبیا و پیامبر اسلام (ص) و مولای خود حضرت صاحب‌الامر ـ عجل‌الله تعالی فرجه ـ را شادمان ساخته‌اند، از همه جوانان غیور و اقشار برومند کشور اسلامی می‌خواهم که مثل همیشه به جبهه‌ها هجوم آورند و به سپاهیان حضرت مهدی ـ عجل‌الله تعالی فرجه ـ بپیوندند و نفس‌های آخر عمر صدامیان را بگیرند که دست نصرت حق با شما است.

چنانکه تا به امروز و در همه صحنه‌ها از امدادهای غیبی و عنایات ویژه خود، شما را متنعم ساخته است، بعد از این نیز یار و یاورتان خواهد بود و شما را تنها نخواهد گذاشت و من هم در همه حالات به شما دعا می‌کنم و شما را دوست دارم و ای کاش در کنار شما و در سنگر شما بودم.»

اقدامات دشمن برای توسعه جنگ و وادار کردن جمهوری اسلامی ایران به توقف اقدامات نظامی

اهداف

پس از مطالعه این فصل شما می‌توانید:

- به عواقب و اثرات کاربرد عوامل شیمیایی در جنگ و ماهیت عمل این عوامل پی ببرید.
- به جنایات جنگی رژیم بعث عراق در خصوص بمباران شهروندان جمهوری اسلامی و به کارگیری سلاح ممنوعه شیمیایی در هشت سال دفاع مقدس پی ببرید.
- با تأثیرات امنیتی جنگ در خلیج فارس و آثار اقتصادی آن بر کشورهای منطقه و جهان آگاه شوید.

۱. استفاده گسترده از عوامل شیمیایی و نقش کشورهای کمک کننده در آن

الف) جنگ شیمیایی چیست؟

منظور از جنگ شیمیایی، کاربرد گازهای شیمیایی مانند گاز خردل، اشک‌آور، سیانور و اعصاب به عنوان سلاح در جنگ است. چنین سلاح‌هایی به دلیل قدرت کشتار بالا و اثرات بسیار نامطلوب زیست‌محیطی آن جزو سلاح‌های نامتعارف طبقه‌بندی شده‌اند و تولید و استفاده از آن‌ها طبق کنوانسیون ۱۹۲۵ ژنو ممنوع اعلام شده است. با وجود این ممنوعیت کاربرد سلاح شیمیایی توسط ارتش بعث عراق از همان ابتدای جنگ آغاز شد و تا پایان جنگ هم ادامه یافت.

www.plus1.blogfa.com

بر حسب نوع و میزان گستردگی استفاده عراق از این سلاح‌ها در جنگ تحمیلی می‌توان سه دوره را از هم تفکیک کرد:

۱. از آغاز جنگ (۳۱ شهریور ۱۳۵۹) تا آزادسازی خرمشهر (۳ خرداد ۱۳۶۱). به نظر می‌رسد اهداف ارتش عراق در این دوره از کاربرد سلاح شیمیایی، آزمایش سلاح و عوامل شیمیایی، ارزیابی عکس‌العمل جهان و وارد آوردن تلفات بوده است.

۲. از تیرماه ۱۳۶۱ تا پایان سال ۱۳۶۵. در این دوره که همزمان با آغاز عملیات تهاجمی ایران در عملیات درون مرزهای عراق، با هدف تنبیه متجاوز و احقاق حق صورت گرفت، عراق دوران تازه‌ای را از کاربرد سلاح شیمیایی آغاز کرد. در این مدت عراق از سلاح شیمیایی در نقش سلاح تدافعی با هدف خنثی کردن تهاجمات ایران و وارد آوردن تلفات و ایجاد رعب و وحشت و استفاده از یک سلاح مطمئن استفاده کرد.

۳. از سال ۱۳۶۶ تا پایان جنگ (مرداد ۱۳۶۷). در این دوره عراق از سلاح شیمیایی به عنوان یک سلاح تهاجمی برای بازپس‌گیری مناطق تصرف‌شده‌اش توسط نیروهای ایران استفاده کرد.

ب) تعریف عوامل شیمیایی

به گروه‌هایی از ترکیبات مواد سمی و کشنده اطلاق می‌گردد که به صورت جامد، مایع یا گاز (بخار) مورد استفاده قرار می‌گیرد و منجر به بروز اثرات مخرب کشنده یا مصدومیت شدید در جانوران و همچنین باعث تخریب محیط زیست و نابودی گیاهان می‌شود. مواد سمی از دستگاه تنفسی، گوارشی و پوست مستقیماً پس از وارد شدن در بدن انسان، اثرات تحریکی روی اجزای دستگاه ایمنی بدن و ضایعات تخریبی بر پوست بر جای می‌گذارد و منجر به مصدومیت و نهایتاً مرگ انسان می‌شود (نیکخواه بهرامی، ۱۳۸۹، ص ۱۳).

این عوامل عبارت‌اند از:

۱. عوامل سیانور که از طریق تنفس و جذب خون اثر سمی آن ظاهر می‌شود.

۲. عوامل عصبی که در حالت عادی به صورت مایع هستند ولی به دلیل

فرار بودن زیاد به صورت گاز نیز منتشر می‌شوند و در اثر تماس با پوست بدن، دستگاه تنفسی، چشم و سلسله اعصاب بدن باعث مسمومیت و اختلال در جریان عصبی می‌شوند.

۳. عوامل خفه‌کننده مواد خطرناکی هستند که روی بافت دستگاه تنفسی تأثیر می‌گذارند و موجب تحریک مخاط بینی، شش‌ها، چشم‌ها و تخریب بافت‌ها و سرانجام باعث مرگ می‌شوند.

۴. عوامل تاول‌زا که به صورت مایع و گاز مورد استفاده قرار می‌گیرند موجب ضایعات موضعی پوستی و تحریک عمومی بافت‌ها، غشایی مخاطی و تخریب آن می‌گردند.

۵. عوامل ناتوان‌کننده به عواملی اطلاق می‌شود که فرد را از انجام عملیات عادی باز دارند و معمولاً در درگیری و جنگ‌های شهری استفاده می‌شود.

۶. سایر عوامل شیمیایی مانند مواد سمی کشنده توکسین‌ها، عوامل کنترل شورش‌ها، عوامل دودزا و عوامل علف‌کش‌ها را نیز می‌توان نام برد.

ج) هدف از کاربرد سلاح شیمیایی

۱. ایجاد رعب و وحشت و اضطراب و تشویش با هدف عملیات روانی علیه دشمن و مردم غیر نظامی؛

۲. کاهش توان رزمی و ایجاد اختلال در سازمان رزمی دشمن؛

۳. مرعوب و زمین‌گیر کردن دشمن یا ایجاد تزلزل در روحیه و مقاومت دشمن یا نیروهای پشتیبانی کننده.

د) دوره‌های استفاده ارتش بعث عراق از سلاح شیمیایی در هشت سال دفاع مقدس

۱. دوره اول: در سال‌های اول و دوم جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران و تا حدود نیمه دوم سال ۱۳۶۱ با اینکه ارتش بعث عراق مورد حملات کوبنده و بسیار اثرگذار رزمندگان اسلام قرار گرفت و تلفات و ضایعات قابل توجهی دید از سلاح شیمیایی به حالت آفندی در طول عملیات دفاعی خود به طور گسترده استفاده نکرد.

۲. دوره دوم: از سال ۱۳۶۲ تا پایان سال ۱۳۶۵ به ویژه در نبردهای کربلا ۴ و ۵ برای پشتیبانی از نیروهای دفاعی زمینی خود، از سلاح شیمیایی استفاده کرد تا به کمک آن از عملیات تهاجمی نیروهای ایرانی که متکی به نیروهای پیاده بودند جلوگیری کند.

در طول این دوره ارتش عراق بیش از ۲۳۰ بار مواضع نیروها، مراکز پشتیبانی و عقبه‌ها و حتی شهرها و روستاها و مناطق غیر نظامی ایران را هدف حملات شیمیایی قرار داد که در مجموع حدودِ ۴۴ هزارِ نفر تلفات اعم از شهید و مجروح را در پی داشت (یکتا، ۱۳۸۲، ص ۱۳-۲۱).

۳. دوره سوم: جنگ شیمیایی عراق علیه ایران از آغاز سال ۱۳۶۶شروع شد و تا پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از سوی ایران و حتی پس از آن تا تابستان ۱۳۶۷ ادامه یافت. در این دوره زمانی ارتش بعث عراق پس از مرتفع کردن ضعف‌های تاکتیکی و تکنیکی خود در زمینه به کارگیری سلاح شیمیایی در دو دوره گذشته و دستیابی به عوامل شیمیایی دوگانه، توانست از آن‌ها به عنوان یک سلاح تهاجمی برای بازپس‌گیری مناطق تحت کنترل نیروهای ایران استفاده کند. فرماندهان عراقی از این اسلحه به عنوان بخش اصلی از پدافند یا آفند هماهنگ‌شده خود در بهار سال ۱۳۶۷علیه نیروهای ایران در فاو، شلمچه و جبهه‌های غرب و شمال غرب استفاده کردند.

پس از حملات گسترده شیمیایی ارتش بعث از سال‌های ۶۵ و۶۶ فاجعه‌آمیزترین حملات شیمیایی عراق که همه جهانیان را تحت تأثیر قرار داد، حمله شیمیایی هواپیماهای عراقی به شهر حلبچه و سردشت ایران و اطراف آن بود که با عوامل شیمیایی خردل، اعصاب و سیانور، بیش از ۹۰۰۰ نفر را تحت تأثیر مخرب خود قرار داد که تنها ۵۰۰۰ نفر در شهر حلبچه شهید و حدود ۲۰۰ نفر در شهر سردشت شهید و ۵۰۰۰ نفر مصدوم گردیدند (نیکخواه بهرامی، ۱۳۸۹، ص ۱۴۷).

در طول هشت سال جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران، بسیاری از کشورهای غربی از جمله آلمان، آمریکا، انگلستان، فرانسه، شوروی و

www.plus1.blogfa.com

ایتالیا که از طراحان پروتکل ۱۹۲۵ ژنو هستند در تجهیز عراق برای تولید گازهای شیمیایی نقش کلیدی داشتند.

۲. حملات وسیع هوایی و موشکی به شهرها و منابع حیاتی و حساس

بمباران شهرها همزمان با آغاز تهاجم سراسری رژیم بعث عراق به خاک ایران آغاز شد و تا پایان جنگ در تابستان ۱۳۶۷ ادامه یافت. در این مدت طولانی عراق روی‌هم‌رفته ۲۷۶۹ بار ۱۲۷ شهر از شهرهای ایران (همچنین جزایر جنوبی کشور در خلیج فارس) را بمباران کرد.

بمباران شهرهای ایران طی جنگ فراز و نشیب‌های ویژه‌ای داشت. بیشترین بمباران شهرهای کشور در سال ۱۳۶۵ (۲۰٪ مجموع بمباران‌ها) و کمترین آن در سال ۱۳۶۳ (۵۲٪ مجموع بمباران‌ها) صورت گرفت و در یک نگاه کلان روی‌هم‌رفته بر حسبِ دفعات تهاجم به شهرهای ایران می‌توان سه دوره را مشخص کرد:

الف) دوره اول از شهریور ماه ۱۳۵۹ و همزمان با حمله سراسری عراق آغاز شد و تا سال ۱۳۶۱ ادامه یافت. بیش از ۳۰٪ مجموع حملات به این دوره مربوط می‌شود که به طور میانگین، ماهانه ۵۰ حمله و روزانه ۱/۶ حمله به شهرهای کشورمان را دربرمی‌گرفت.

ب) دوره دوم از سال ۱۳۶۲ تا سال ۱۳۶۳ را شامل می‌شود. تقریباً ۱۰/۷٪ مجموع بمباران‌ها در این دوره انجام شد که به طور میانگین ماهانه ۲۱ حمله و روزانه ۰/۷ حمله را دربرمی‌گرفت.

ج) دوره سوم جنگ شهرها از سال ۱۳۶۴ آغاز شد و تا پایان جنگ ادامه یافت. ۵۸/۸٪ مجموع بمباران‌های شهرهای کشور در این دوره انجام گرفت که به طور میانگین ماهانه ۶۴ حمله و روزانه ۲/۵ حمله را شامل می‌شد. نخستین بار تهران در اسفند ماه ۱۳۶۶ با موشک زمین به زمین مورد هدف قرار گرفت (حسینی، ۱۳۸۳، ص ۲۹).

بر اساس آمارهای موجود در سه دوره مزبور در مجموع بیش از ۱۶۰۰۰ نفر

www.plus1.blogfa.com

پرجمعیت تحت پوشش قرار گرفته بودند. دوم اینکه سیستم‌های پدافند ایران در برابر موشک‌های شلیک شده عراقی کارایی نداشت، لذا جنگ شهرها، ضمن نشان دادن آسیب‌پذیری ایران در دفاع از مکان‌های مسکونی و شهری، ضرورت برخورداری از سیستم‌های پیشرفته راداری، دفاع هوایی و موشکی و برخورداری از توان بازدارندگی و اراده سیاسی لازم برای استفاده از این توان را در مواقع لزوم به طور جدی، فرا روی رهبران سیاسی ـ نظامی کشور قرار داد.

۳. جنگ نفتکش‌ها و تأثیر آن بر امنیت خلیج فارس و اقتصاد جمهوری اسلامی ایران

منظور از جنگ نفتکش‌ها، گسترش دامنه جنگ ایران و عراق به سطح آب‌های خلیج فارس به منزلهٔ مهم‌ترین منطقه تأمین‌کنندهٔ نفت خام جهان و انتقال این ماده پرارزش است.

از آنجا که دو طرف درگیر برای فلج کردن سیستم اقتصادی یکدیگر که به درآمدهای نفتی متکی بود بیشتر نفتکش‌های حامل نفت یکدیگر را هدف قرار می‌دادند این جنگ و منازعه به جنگ نفتکش‌ها معروف شد.

عراق در پاییز سال ۱۳۶۲ با دریافت هواپیماهای سوپراتاندارد از فرانسه، ترمینال نفتی جزیره خارک را مورد حمله موشک‌های اگزوست قرار داد و این سرآغاز جنگ نفتکش‌ها بود.

متعاقب آن در طول سال‌های بعد با دستیابی به فناوری سوخت‌رسانی هوایی به هواپیماهای میراژ فرانسوی که با کمک مستشاران فرانسوی انجام گرفت توانست در ۱۳۶۵/۵/۲۱ برای نخستین بار به تأسیسات نفتی جزیره سیری حمله کند و ۳ نفتکش در حال بارگیری را هدف قرار دهد و بدین وسیله با تأثیرگذاری بر روند صادرات نفتی ایران توانست میزان صادرات نفتی ایران را از ۱/۶ میلیون بشکه در روز به ۶۰۰ هزار بشکه کاهش دهد. ایران هم در واکنش به حملات هوایی عراق به شناورهای نفتکش و ترمینال‌های نفتی ایران، نفتکش‌های حامل نفت شیخ‌نشین‌های خلیج

فارس(کویت ـ عربستان) را هدف قرار داد که بخشی از درآمدهای حاصل از آن‌ها برای کمک مالی و اعطای وام به عراق استفاده می‌شد.

از میان حدود ۸۰ حمله‌ای که ایران در سال ۱۹۸۷ م (۱۳۶۶ هـ. ش) علیه دشتیرانی در خلیج فارس ترتیب داد، ۷۳ حمله علیه کشتی‌هایی انجام شد که مبدأ و مقصد آن‌ها کویت یا عربستان سعودی بود. در این سال ایران ۸۰ بار و عراق ۸۳ بار به نفتکش‌ها حمله کردند. در نتیجه تعداد کل حملات انجام‌شده در سال ۱۹۸۴ تا ۱۹۸۷، ۱۸۰ حمله از سوی ایران و ۲۱۵ حمله از سوی عراق بوده است (کردزمن، ۱۳۸۲، ص ۵۸ـ۶۰).

مهم‌ترین و مشهورترین بخش این مرحله از جنگ در منطقه استراتژیک خلیج فارس با آمریکایی شدن جنگ متمایز می‌شود. حمله اشتباهی موشک اگزوست هواپیمای عراقی به ناو یو-اس-اس-استارک در ۱۳۶۶/۲/۲۷ (۱۷می۱۹۸۷) و تماس‌های کویت با مسکو برای کمک و حفاظت از کشتی‌های بی‌طرف و متعاقب آن پذیرش آمریکا از درخواست کویت برای نصب پرچم آمریکا بر فراز کشتی‌های کویتی و انجام دادن اقداماتی برای محافظت از نفتکش‌ها در برابر حملات ایران، آمریکا را وارد جنگ مستقیم با ایران در خلیج فارس کرد و پای اروپای غربی را نیز به میدان کشید.

در ۱۳۶۶/۵/۲ (۲۴جولای۱۹۸۷) که نفتکش غول‌پیکر بریجتون در حالی که توسط ناوگان آمریکا اسکورت می‌شد، با مین دریایی برخورد کرد و آسیب دید و این حادثه دیگری بود که غرب را تحریک کرد و مصمم ساخت.

در ۱۸آوریل ۱۹۸۸ (۱۳۶۷/۱/۲۹) بار دیگر رزم ناوهای آمریکا به سکوهای نفتی نصر و سلمان حمله و آن‌ها را به طور کامل منهدم کردند. در این حمله علاوه بر انهدام سکوهای مذکور، دو رزم ناو ایرانی سهند و جوشن را غرق و به یک شناور دیگر ایران خساراتی وارد کردند و در ۱۳۶۷/۴/۱۲ بود که حمله موشکی ناو آمریکایی وینسنس به هواپیمای مسافربری ایرباس ایران بر فراز خلیج فارس، موجب شهادت ۲۹۰ مسافر غیرنظامی این هواپیما گردید.

www.plus1.blogfa.com

۴. تغییر روش پدافند عراق و تهاجم موردی به بعضی از مناطق مرزی

ارتش عراق، در طول ۸ سال جنگ تحمیلی علیه جمهوری اسلامی ایران به جز در تهاجم اولیه، در دو دوره دست به حملات متقابلی زد تا بتواند ابتکار عمل را به دست گیرد. در سایر ایام هشت سال این ارتش در حالت دفاعی مطلق فرو رفته بود و شرایط نامطلوب نظامی را تحمل می‌کرد.

دوره اول حملات مجدد عراق بعد از ۵ سال دفاع مطلق با هدف به دست آوردن ابتکار عمل، از اسفندماه ۱۳۶۴ تا اواخر اردیبهشت ۱۳۶۵ در ۱۲منطقه بود که ۶ منطقه آن در خاک عراق بود. طی این حملات مناطقی را متصرف شدند که بلافاصله با حملات رزمندگان اسلام آن‌ها را از دست دادند (مانند شهر مهران).

دور دوم حملات عراق در اوایل سال۱۳۶۷ بود که به منظور بازپس گیری مناطق حساس در داخل خاک خودش که توسط رزمندگان اسلام تصرف شده بود مانند فاو، جزایر مجنون، ماووت، شاخ شمیران و دستگیری اسرای بیشتر با هدف داشتن امتیاز در مذاکرات آتی دست به حملاتی گسترده زد.

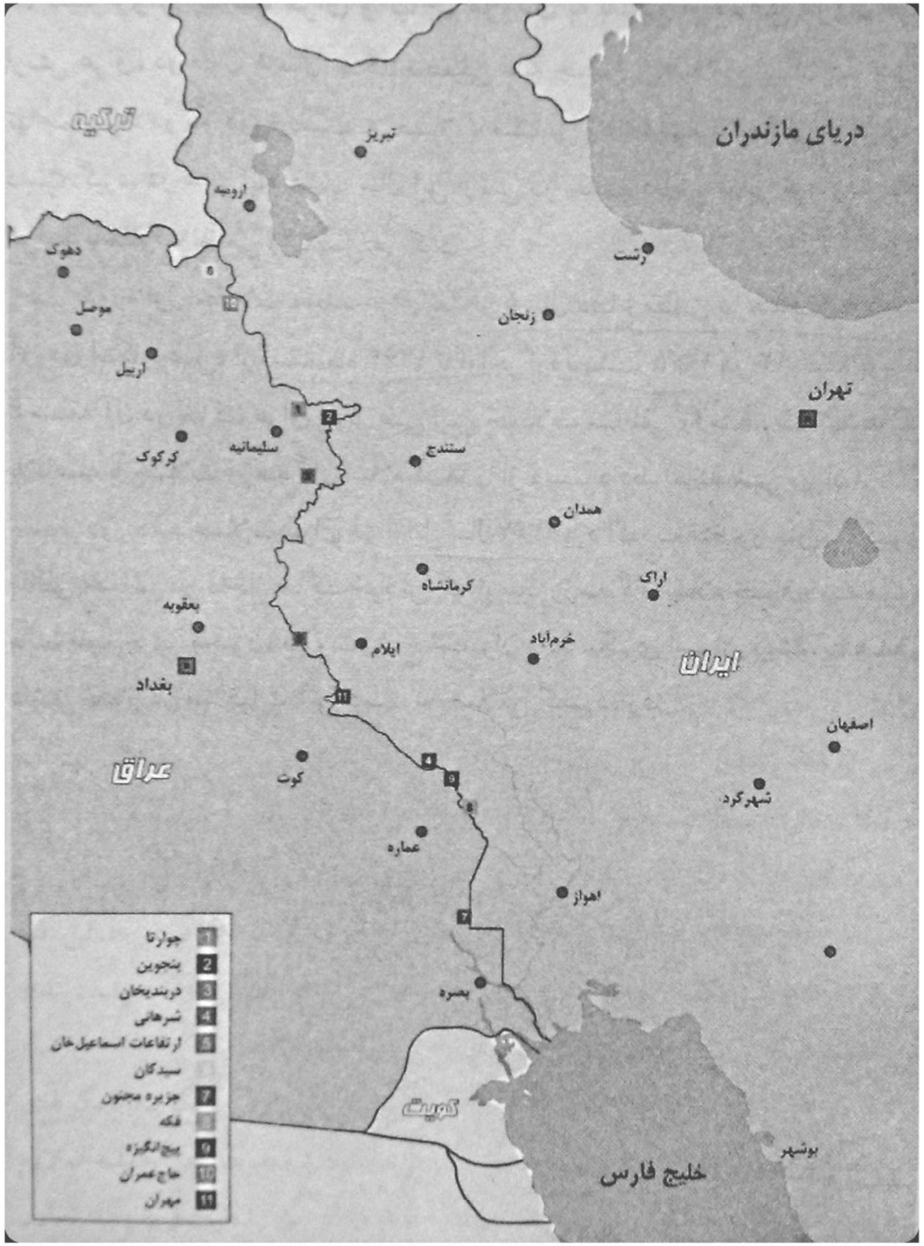

نقشه ۱ـ۱۱ حملات مجدد عراق در سال‌های ۶۴ و ۶۵

www.plus1.blogfa.com

فصل دوازدهم

نقش کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در جنگ رژیم بعث عراق علیه جمهوری اسلامی ایران

اهداف

پس از مطالعه این فصل شما می‌توانید:

- با نقش و رفتار دولتمردان کشورهای عربی علیه جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس آشنا شوید.
- با نقش و رفتار دولتمردان کشورهای غربی به سرکردگی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس آشنا شوید.
- به نقش و رفتار دولتمردان کشورهای شرقی با محوریت شوروی سابق علیه جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس آشنا شوید.

۱. کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس

پس از تجاوز سراسری رژیم بعثی عراق به خاک جمهوری اسلامی ایران، دولت‌ها و مجامع بین‌المللی واکنش‌های متفاوتی را از خود نشان دادند. دولت‌های منطقه به‌ویژه عربستان، اردن و کویت حمایت خود را از عراق اعلام کردند. ملک‌حسین پادشاه وقت اردن ضمن تماس تلفنی با صدام حسین دستاوردهای ارتش شجاع عراق را تبریک گفت و حمایت کامل اردن با تمامی امکانات خود از عراق را اعلام کرد.

دولت امارات متحده عربی مجدداً تأکید کرد جزایر سه‌گانه عربی که از

سوی رژیم ایران به اشغال در آمده باید به این کشور باز پس داده شود.

شورای همکاری حوزه خلیج فارس در کنار صدام‌حسین علیه ایران صف‌آرایی کرد. دبیر کل اتحادیه عرب طی مکالمه تلفنی با دبیر شورای فرماندهی عراق مواضع عراق و عربی صدام حسین را مورد ستایش قرار داد. دبیر کل سازمان کنفراس اسلامی ضمن ارسال دو تلگراف به صدام‌حسین و امام خمینی (ره) خواستار برقراری آتش‌بس فوری شد (منصوری لاریجانی، ۱۳۸۸، ص ۱۲۵).

دولت‌های منطقه نیز با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، تحت تأثیر تبلیغات منفی بیگانگان، ایران را سرچشمه تهدید علیه خود می‌دانستند. لذا به حکومت صدام‌حسین علیه ایران کمک می‌کردند. آندره فونتن، نویسنده، روزنامه‌نگار و مورخ شهیر معاصر می‌نویسد: «از شیخ‌نشین‌های خلیج فارس گرفته تا شوروی و آمریکا... همه از پیداکردن راهزنی مثل صدام‌حسین که در برابر آیت‌الله قد علم کند، خوشحال بودند. در آن زمان، آرزوی غربی‌ها این بود که دو طرف متخاصم هرچه بیشتر به کشتن یکدیگر ادامه دهند (فونتن، ۱۳۷۱، ص ۱۷۸ـ۱۷۹).

۲. بلوک غرب با محوریت ایالات متحده آمریکا

الف) آمریکا

ایالات متحده آمریکا با توجه به روند جاری جنگ و اشغال بخش‌هایی از خاک ایران از سوی ارتش بعثی عراق و در موضع برتر بودن عراق و توان تسلیحاتی قوی آن (به دلیل تجهیز شدن از سوی شوروی سابق) که همه این‌ها را در راستای منافع خود می‌دید، تصمیم گرفت که در ابتدای جنگ، اعلام بی‌طرفی کند. این موضع در آن موقع کاملاً به نفع عراق بود و با اعمال فشار بر ایران می‌توانست تأمین‌کننده منافع ایالات متحده در ابعاد گوناگون باشد.

با وجود آنکه روابط پنهانی ایالات متحده با عراق و دیدارهای مخفیانه و آشکار مسئولان دو کشور همچنان ادامه داشت (ملاقات صدام با برژینسکی مشاور امنیت ملی کارتر رئیس جمهور آمریکا در تیرماه ۱۳۵۹ در مرز اردن)، اما به دلیل

www.plus1.blogfa.com

روند حاکم بر جنگ، این موضع بی‌طرفی ظاهری آمریکا تا هنگام تغییر وضعیت جبهه‌های جنگ و تغییر موازنه به نفع ایران، همچنان به قوت خود باقی بود (نعمتی وروجنی، ۱۳۸۸، ص ۹۳).

آمریکا با هدف تحت فشار قراردادن ایران برای آزادی گروگان‌های خود و به منظور مهار خطری که از جانب ایران متوجه منافع خود در منطقه می‌دانست، با سیاست صدام‌حسین همسو بود. در کتاب *گروگان‌های آمریکایی در ایران، ادارهٔ یک بحران*، که از جمله نویسندگان آن، برخی از دست‌اندرکاران مذاکرات مسئله گروگان‌ها (وارن کریستوفر، معاون وقت وزیر امورخارجه آمریکا و هارولد ساندرز و گری سیک) هستند، آمده است: «... ما فکر می‌کردیم چیزی که موجب تسلای خاطر و آرامش خیال ما می‌شد این بود که ایران با وجود جنگ احساس خواهد کرد که زیان‌های ناشی از تحریم‌ها بیشتر از همیشه خواهد شد و بالاجبار در اذهان اثر خواهد گذارد و زیان آن از نگهداری گروگان‌ها بیشتر خواهد بود...» (ولایتی، ۱۳۸۰، ص ۶۰).

ب) فرانسه

نخست‌وزیر فرانسه در ۷ مهر ماه سال ۱۳۵۹ در واکنش به حمله عراق اظهار داشت: «عراق هیچ کاری نمی‌کند جز باز پس گرفتن خاک خود». وی میانجی‌گری فرانسه میان ایران و عراق را رد کرد و اظهار داشت: «فروش سلاح در چهارچوب همکاری موجود میان فرانسه و عراق صورت می‌گیرد و عراق برای به دست آوردن سرزمین‌هایش طبق معاهده ۱۹۷۵ که ایران آن را تصرف کرده می‌جنگد».

فرانسه به طور شفاف و در سطح رسمی، موضع خود را حمایت از عراق اعلام کرد. منافع تجاری و تسلیحاتی پاریس با بغداد، قبل از شروع جنگ کم و بیش در جریان بود. این کشور طی سال‌های ۱۹۷۷ و ۱۹۷۸ م دو میلیارد دلار اسلحه به عراق فروخت. چهار ماه پس ازآغاز جنگ در فوریه ۱۹۸۱، سخنگوی وزارت خارجه فرانسه اعلام کرد: فرانسه ۶۰ فروند میراژ ازنوع اف- ۱ را در ادامهٔ اجرای قرارداد

سال ۱۹۷۷ م به عراق ارسال داشته است. در همین سال، صدور مواد غذایی از سوی شرکت‌های فرانسه به عراق به ۴/۷ میلیارد دلار بالغ گردید. از سوی دیگر، منافع فرانسه در منطقه، عامل دیگری در جانبداری این کشور از عراق محسوب می‌شد. بر این اساس، ریموند بار، نخست وزیر فرانسه، دربارهٔ حمایت قاطع کشورش از عراق اظهار داشت: «فرانسه نه تنها از نظر نظامی به عراق کمک می‌کند، بلکه قراردادهای اقتصادی و فرهنگی نیز با این کشور دارد» (ربیعی، ۱۳۸۸، ص ۷۴).

ج) انگلستان

موضع انگلستان نیز در همین چارچوب قابل مطالعه است. به طور کلی، مواضع انگلستان و فرانسه با سیاست آمریکا در جانبداری از عراق و همچنین قدرت‌های میانه اروپایی و غیر اروپایی مانند آلمان، ژاپن، ... در جهت یکدیگر قرار داشته است. با این تفاوت که مواضع ژاپن و آلمان بیشتر اقتصادی بوده و نسبت به آمریکا، فرانسه و سپس انگلستان از اعتدال بیشتری برخوردار بوده است.

۳. بلوک شرق با محوریت اتحاد جماهیر شوروی

الف) شوروی

عراق دومین کشور عرب، بعد از مصر است که در ۹ آوریل ۱۹۷۲ میلادی (۲۰ فروردین ۱۳۵۱) قرارداد دوستی و همکاری با شوروی را امضا کرد (درویشی سه‌تلانی، ۱۳۷۸، ص ۱۱۶).

در مادهٔ ۸ این قرارداد نوشته شده بود: در صورت بروز موقعیتی که دال بر مخاطره صلح هر یک از طرفین و تجاوز به صلح باشد، متعاهدین معظم، بدون درنگ برای هماهنگی مواضعشان تماس حاصل خواهند کرد تا خطر موجود را برطرف و صلح را برقرار کنند. همچنین در ماده ۹ آن نوشته شده بود: طرفین متعاهدین معظم برای تقویت ظرفیت دفاعی خود توسعه همکاری را تعقیب خواهند کرد.

عراق با قرارداد دوستی و همکاری بلندمدت، متحد دیرینه و برجسته شوروی

www.plus1.blogfa.com

در جهان عرب بود. ارزش سیاسی و استراتژیک عراق تنها در نتیجه موافقت‌نامه کمپ‌دیوید و تصمیم مصر در پیوستن به طرح خاورمیانه‌ای ایالات متحده افزایش یافته بود.

علاوه بر این، عراق وارد کننده اساسی سلاح‌های شوروی و صادرکننده قابل اعتماد نفت به اتحاد شوروی و متحدان اروپای شرقی آن بود. سرانجام، شوروی باید این را نیز می‌سنجید که حمایت نکردن از عراق ممکن است بر اعتبار اتحاد شوروی به عنوان حامی بادوام دولت‌های عربی در دوره پس از جنگ بازتاب منفی داشته باشد.

از سوی دیگر، ایران فرصتی منحصر به فرد و بی‌سابقه برای رهبری شوروی فراهم کرد. انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۹۷۹م با سرعتی قابل ملاحظه یکی از ثابت‌قدم‌ترین متحدان ایالات متحده را در برابر اتحاد شوروی در منطقه از میان برداشته بود. در نتیجه، پایه سیاست مهار ایالات متحده در برابر اتحاد شوروی در منطقه از میان رفته و در عوض، هدفی هرچند متغیر، فرصت امیدبخش خود را به مسکو ارائه کرده بود.

توانایی تغییر در تحرک داخلی ایران و تردیدهایی که در شکل نهایی و تعیین موقعیت رژیم ایران وجود داشت، یک عامل اساسی در تصمیم اولیه شوروی در عدم حمایت از تلاش جنگی عراق علیه ایران به شمار می‌رفت (مصباحی، ۱۳۸۵، ص ۸۰).

ب) چین

در این مقطع، موضع چین در برابر جنگ تعیین کننده و با اهمیت نبود. اما موضع این کشور نیز بدون توجه به آغازکننده جنگ اتخاذ شد. از همین رو، مقامات چین رسماً از دو کشور خواستند که از جنگ دست بردارند و از راه مذاکره، مسائل خود را حل کنند.

با توجه به آمار و اسناد موجود، در مجموع تعداد ۳۶ کشور شامل کشورهای منطقه خلیج فارس، بلوک غرب و شرق به عراق در دوران جنگ کمک کرده‌اند.

فصل سیزدهم

رفتار سازمان ملل در جنگ ایران و عراق و فرایند صدور قطعنامه ۵۹۸

اهداف

پس از مطالعه این فصل شما می‌توانید:

- با قطعنامه‌های شورای امنیت در جنگ تحمیلی آشنا شوید.
- محتوای قطعنامه‌های صادر شده علیه جمهوری اسلامی ایران را ارزیابی کنید.
- به دلایل پذیرش قطعنامه ۵۹۸ توسط جمهوری اسلامی ایران پی ببرید.
- نسبت به نظر حضرت امام خمینی (ره) مبتنی بر پذیرش قطعنامه ۵۹۸ شناخت پیدا کنید.

مقدمه

هنگامی که نیروهای عراق در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ (۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰) تهاجم خویش را به جمهوری اسلامی ایران آغاز کردند هیچ کشوری در شورای امنیت سازمان ملل تحرکی برای توقف آن انجام نداد. کشورهای عرب از عراق حمایت کردند. هیچ کشور غیرعرب دیگری نیز تمایل نداشت به رابطه خود با بغداد لطمه بزنند. تنها دبیرکل سازمان ملل (کورت والدهایم) به صدور بیانیه‌ای مبادرت ورزید.

سخنگوی مطبوعاتی سازمان ملل متحد در مصاحبه مطبوعاتی روزانه با خبرنگاران، جلسه را با قرائت اعلامیه دبیرکل درباره جنگ عراق و ایران آغاز کرد. در این بیانیه گفته شد: دبیر کل با نگرانی فزاینده و عمیق تیره‌تر شدن روابط ایران و

www.plus1.blogfa.com

عراق و شدت یافتن اختلاف بین آنها را مورد توجه قرار داده است. در چنین وضع پر از مخاطره اختلاف ممکن است عواقب وخیم و غیرقابل پیش‌بینی به همراه داشته باشد. دبیرکل از هر دو دولت خواست که نهایت خویشتن‌داری را به عمل آورند و تا آن‌جا که می‌توانند برای رفع اختلافات خود از طریق مذاکره راه حلی پیدا کنند (پارسادوست، ۱۳۷۱، ص ۱۷).

دبیرکل در این بیانیه تعمداً و آگاهانه از به کار بردن عبارت «تجاوز مسلحانه» خودداری می‌کند و اصولاً نام عراق را به تنهایی نیاورده و کوشیده است نام عراق و ایران را با هم بیاورد و روی سخن او متساویاً با هر دو کشور باشد. دبیرکل از هر دو کشور به‌ویژه از ایران می‌خواهد که خویشتن‌داری کند و اختلاف خود را با عراق از راه مذاکره حل کند. دبیرکل آشکارا از ایران می‌خواهد که به علت حمله نظامی عراق درصدد انجام اقدامات تلافی‌جویانه برنیاید و از «حق ذاتی دفاع از خود» چشم‌پوشی کند.

۱. مروری بر تعداد قطعنامه‌های صادرشده توسط شورای امنیت سازمان ملل

الف) قطعنامه ۴۷۹ در ۲۸ سپتامبر ۱۹۸۰م مطابق با ۶ مهر ۱۳۵۹ ه. ش

این قطعنامه از ایران و عراق می‌خواهد از هرگونه کاربرد بیشتر زور به فوریت خودداری کنند و مناقشهٔ خود را از راه‌های مسالمت‌آمیز و طبق اصول عدالت و حقوق بین‌الملل حل نمایند و از آن‌ها مصرانه می‌خواهد هر پیشنهاد مناسب در مورد میانجی‌گری، سازش یا توسل به نهادهای منطقه‌ای یا دیگر راه‌های مسالمت‌آمیز بنا به انتخاب خود را که اجرای تعهداتشان براساس منشور ملل متحد تسهیل کند، بپذیرند و از کلیهٔ کشورهای دیگر می‌خواهد حداکثر خویشتن‌داری را مبذول دارند و از هر اقدامی که ممکن است به افزایش و گسترش بیشتر برخورد منجر شود خودداری کنند.

شورای امنیت در ششمین روز آغاز جنگ و حمله عراق به ایران، این قطعنامه را صادر می‌کند و در آن از لفظ «وضعیت» استفاده می‌کند.

در قطعنامه ۴۹۷ سخنی از نقض تمامیت ارضی ایران نشده و پیشنهاد آتش‌بس

هم نداده و از نیروهای اشغالگر هم نخواسته خاک طرف دیگر را ترک کنند.

عراق این قطعنامه را بلافاصله پذیرفت ولی ایران اعلام کرد تا زمانی که نیروهای ارتش بعثی عراق در داخل خاک ایران هستند، قطعنامه فوق قابل قبول نیست (سیدآقائی، ۱۳۹۱، ص ۱۱۸).

ب) قطعنامه ۵۱۴ در ۱۲جولای ۱۹۸۲م مطابق با ۲۳ تیرماه ۱۳۶۱ ه.ش

این قطعنامه زمانی تصویب می‌شود که آزادسازی بسیاری از مناطق تحت اشغال در عملیات ثامن‌الائمه و به‌ویژه در عملیات‌های فتح‌المبین و بیت‌المقدس شرایط سیاسی ـ نظامی را تحت‌الشعاع قرار داد است.

این قطعنامه خواستار آتش بس و خاتمهٔ فوری کلیهٔ عملیات نظامی و عقب کشیدن نیروها به مرزهای شناخته شده بین المللی است و صرفاً یک «توصیه» است.

این قطعنامه مربوط به زمانی است که نیروهای عراقی مشغول استحکام مواضع خود در داخل ایران بودند و سخنی درمورد معرفی متجاوز و آغازگر جنگ و تنبیه او به میان نیاورده است و برای نخستین بار از برقراری آتش بس، عقب نشینی نیروها و تشکیل نیروی پاسدار صلح و استقرار آن‌ها سخن به میان آمده است (پارسادوست، ۱۳۷۱، ص ۴۸۱).

ج) قطعنامه ۵۲۲ در اول اکتبر ۱۹۸۲م مطابق با۱۲مهرماه ۱۳۶۱ ه.ش

این قطعنامه خواستار آتش‌بس فوری و پایان دادن به کلیه عملیات نظامی است و بر عقب‌نشینی نیروها به مرزهای شناخته شده بین‌المللی مجدداً تأکید می‌کند.

در فاصله قطعنامه قبلی تا این قطعنامه دو عملیات عمدهٔ رمضان و مسلم‌بن‌عقیل انجام شد.

تصویب این قطعنامه به دلیل فشار عملیاتی ایران به عراق و فشار سیاسی عراق به شورای امنیت برای جلوگیری از پیشرفت‌های ایران است.

به دنبال این قطعنامه، ارتش عراق بر حملات هوایی خود علیه مناطق مسکونی، کشتی‌های تجاری و نفت‌کش‌ها افزود.

www.plus1.blogfa.com

د) قطعنامه ۵۴۰ در ۳۱ اکتبر ۱۹۸۳م مطابق با ۹ آبان ماه ۱۳۶۲

در این قطعنامه از دبیر کل خواسته شده است تا به کوشش‌های میانجی‌گرانهٔ خود میان طرفین به منظور نیل به حل اختلاف به نحو کامل و عادلانه و شرافتمندانه که مورد قبول هر دو طرف باشد، ادامه دهد. همچنین خواسته شده است فوری کلیه عملیات نظامی علیه هدف‌های غیرنظامی از جمله شهرها و مناطق مسکونی متوقف شود و طرفین متخاصم بلافاصله به خصومت‌ها در منطقهٔ خلیج [فارس] من‌جمله خطوط دریایی و آبراه‌های قابل کشتیرانی، بنادر، پایانه‌ها، تأسیسات دور از ساحل و همهٔ بنادری که به طور مستقیم یا غیر مستقیم به دریا راه دارند، پایان دهند و به تمامیت ارضی دیگر کشورهای ساحلی احترام بگذارند (هدایتی خمینی، ۱۳۷۴، ص ۹۷ـ۱۰۱).

در فاصله قطعنامه ۵۲۲ تا ۵۴۰ چند عملیات بزرگ از جمله محرم و والفجرهای ۱ تا ۴ انجام می‌شود و بازهم شورا با هدف جلوگیری از پیروزی‌های ایران، این قطعنامه را صادر می‌کند.

ه) قطعنامه ۵۵۲ در اول ژوئن ۱۹۸۴م مطابق با ۱۱ خرداد ۱۳۶۳ ه.ش

این قطعنامه از کلیه دولت‌ها می‌خواهد تا براساس حقوق بین‌المللی حق کشتیرانی آزاد احترام بگذارند و حملات اخیر به کشتی‌های بازرگانی را در مسیر بنادر کویت و عربستان سعودی محکوم می‌کند.

شورای امنیت برای اولین‌بار از لفظ خلیج استفاده و عمداً کلمه فارس را حذف می‌کند.

این قطعنامه پس از حملات عراق و ناامن‌کردن تردد کشتی‌های تجاری در خلیج فارس و با شکایت کشورهای حوزه خلیج فارس از جمله کویت، عربستان، قطر، بحرین و امارات از ایران صادر می‌شود در حالی که عراق به ۷۱ کشتی تجاری حمله کرده بود.

عملیات بزرگ خیبر در اسفندماه ۱۳۶۲ و تصرف جزایر مجنون عراق توسط رزمندگان اسلام از دلایل دیگر صدور این قطعنامه بود (سیدآقائی، ۱۳۹۱، ص ۱۳۸).

و) قطعنامه ۵۸۲ در ۲۴ فوریه ۱۹۸۶م مطابق با ۵ اسفند ۱۳۶۴ ه.ش

این قطعنامه نسبت به اعمال نخستینی که باعث شروع نزاع بین ایران و عراق شد و نسبت به تداوم آن، به‌خصوص حمله به اراضی و بمباران مراکز صرفاً غیرنظامی و حمله به کشتی‌های بی‌طرف یا هواپیماهای غیرنظامی و نقض حقوق بشر به‌خصوص استفاده از سلاح‌های شیمیایی، ابراز تأسف می‌کند.

این قطعنامه از جمهوری اسلامی ایران و عراق می‌خواهد که فوراً آتش‌بس را برقرار و تمام عملیات جنگی خود را در زمین، دریا و هوا متوقف کنند و تمام نیروهای خود را بی‌درنگ به مرزهای شناخته‌شده بین‌المللی بازگردانند و بر مبادلهٔ همه اسرای جنگی تأکید می‌شود (الکواری، ۱۳۸۷، ص ۴۹۵).

در فاصله این قطعنامه تا قبلی (۵۵۲) عملیات‌های مختلفی در منطقه عمومی آبادان و فاو عراق (والفجر۸) انجام می‌شود که تعادل امنیتی، نظامی و سیاسی دنیا و شورای امنیت را مختل می‌کند.

رزمندگان اسلام تا این قطعنامه ۳ مورد از خواسته‌های به‌حق خود را از شورای امنیت گرفتند.

ز) قطعنامه ۵۸۸ در ۸ اکتبر ۱۹۸۶م مطابق با ۱۹ مهرماه ۱۳۶۵ ه.ش

این قطعنامه به خاطر طولانی شدن و تشدید منازعه از جمهوری اسلامی ایران و عراق می‌خواهد که به طور کامل و بدون درنگ قطعنامه ۵۸۲ را که در تاریخ ۲۴ فوریه ۱۹۸۶ تصویب شد، اجرا کنند.

۲. فرایند صدور و مفاد قطعنامه ۵۹۸ در تاریخ ۲۹ تیرماه ۱۳۶۶

الف) زمینه‌های صدور قطعنامه ۵۹۸

قطعنامه‌های ۵۸۲ و ۵۸۸ تا حدودی زمینه‌های مناسب برای صدور ۵۹۸ بوده است.

رد قطعنامه ۵۸۸ توسط ایران، شورای امنیت را در یک فشار شدید قرار داد تا بالاخره این جنگ طولانی را به اتمام رساند.

www.plus1.blogfa.com

در طی این مدت حملات هوایی عراق به کشتی‌ها خصوصاً تأسیسات انتقال نفت ایران در خلیج فارس افزایش یافت.

از طرفی حملات سنگین نیروهای رزمنده ایران نیز به بخش‌هایی از خاک عراق و خصوصاً تهدید بصره باعث شد که شورای امنیت، فکری اساسی بکند.

رفت‌وآمدهای سیاسی و طرح‌های مختلف مقامات منطقه‌ای مانند سازمان کنفرانس اسلامی و سیاسی به نتیجه‌ای نرسید و ایران کماکان بر حقوق حقه خود پافشاری می‌کرد.

ب) متن قطعنامه ۵۹۸

شورا با تأکید مجدد بر قطعنامه ۵۸۸ عمیقاً نگران تلفات انسانی و مادی بوده و با ابراز تأسف از بمباران مناطق مسکونی غیرنظامی و حملات به کشتی‌های بی‌طرف و هواپیماهای غیرنظامی، تخلف از قوانین بشردوستانه بین‌المللی به ویژه استفاده از سلاح شیمیایی و با ابراز تصمیم به پایان دادن تمامی عملیات نظامی بین ایران و عراق:

۱. آمرانه می‌خواهد که ایران و عراق به عنوان اولین قدم به سوی یک حل و فصل از طریق مذاکره، به یک آتش‌بس فوری اقدام کنند و تمام عملیات نظامی را در زمین، دریا، و هوا متوقف کرده، نیروها را بی‌درنگ تا سرحدات شناخته شده بین‌المللی بازگردانند.

۲. از دبیر کل درخواست می‌شود که گروهی از ناظران سازمان ملل متحد را برای تأیید، تحکیم و نظارت بر آتش‌بس و عقب‌نشینی به مرزها اعزام دارد و به‌علاوه از دبیر کل درخواست می‌شود که ترتیبات ضروری را برای مشاوره با طرفین انجام دهد و گزارش آن را تسلیم شورای امنیت کند.

۳. شورا اصرار دارد که پس از توقف مخاصمات فعال، بی‌درنگ اسرای جنگی بر اساس کنوانسیون سوم ژنو در ۱۲ اوت ۱۹۴۹ آزاد و عودت داده شوند.

۴. از دبیر کل درخواست می‌شود که ضمن مشورت با ایران و عراق، مسئله تفویض کار تحقیق در باب مسئولیت مخاصمه به هیئتی بی‌طرف را بررسی کند و در حداقل زمان ممکن به شورا گزارش دهد.

۵. ابعاد عظیم خسارات وارده در خلال مخاصمه و نیاز به کوشش در جهت نوسازی با امدادهای بین‌المللی در خور، زمانی که مخاصمه خاتمه پذیرد، تصدیق می‌گردد و در همین خصوص از دبیر کل درخواست می‌شود که هیئتی از کارشناسان را برای پژوهش در باب مسئله نوسازی تعیین کند و به شورای امنیت گزارش دهد.

ج) نکاتی در خصوص قطعنامه ۵۹۸

۱. برای اولین بار در قطعنامه‌های جنگ ایران و عراق، شورای امنیت در قطعنامه ۵۹۸ از لفظ منازعه به جای وضعیت استفاده کرد.

۲. در این قطعنامه وحدت نظر ۵ عضو دائمی شورای امنیت که در قطعنامه‌های قبلی به ندرت اتفاق افتاده بود، ایجاد شد.

۳. این قطعنامه چه از نظر شکلی و محتوایی، حالت توصیه و ارشاد نداشت، بلکه بیشتر حالت قاطعانه و دستوری داشت.

۴. این قطعنامه از نظر حجم و تعداد کلمات به کار برده شده مفصل‌ترین قطعنامه از مجموعه قطعنامه‌های مورد مطالعه است.

۵. فاصله این قطعنامه با قطعنامه ۵۸۸ حدود نه و نیم ماه بود که در طی این مدت رفت و آمدها و جلسات فشرده‌ای در مراجع حقوقی منطقه و بین‌المللی برگزار شد تا خواسته‌های بحق ایران در لابلای بندهای آن قرار گیرد (سیدآقائی، ۱۳۹۱، ص ۱۴۷).

۶. شورای امنیت سازمان ملل در طول هشت سال جنگ تحمیلی فقط ۸ قطعنامه در شرایطی خاص و با اشکالات و ابهامات جدی حقوقی و سیاسی صادر کرد که اولین آن ۶ روز پس از آغاز تجاوز عراق به ایران و دومی پس از ۲۱ماه بعد (پس از آزادی خرمشهر) بوده است.

۷. شورای امنیت سازمان ملل در تهاجم عراق به کویت در سال ۱۳۶۹ در طول ۲۴ ماه ۱۲ قطعنامه صادر می‌کند که اولین آن بلافاصله و کمتر از ۲ ساعت از آغاز تجاوز (که در تاریخ مصوبات شورای امنیت کم‌نظیر بوده) و صرفاً ۵ مورد آن در ماه اول تجاوز و ۴ مورد آن در ماه دوم صادر می‌شود.

www.plus1.blogfa.com

۸. در قطعنامه‌های مربوط به ایران و عراق از لفظ «وضعیت» ولی در تهاجم به کویت بلافاصله از لفظ «تجاوز» استفاده می‌شود و تمام کشورهای منطقه این تهاجم را محکوم می‌کنند و وزارت خارجه آمریکا و شوروی نیز خواستار توقف تمام کمک‌های نظامی بین‌المللی به عراق می‌شوند.

۹. در قطعنامه ۶۶۱ شورای امنیت علیه تجاوز عراق به کویت با مجازات‌های اقتصادی عراق موافقت می‌شود که ۱۰۶ کشور جهان به این مهم عمل می‌کنند.

۱۰. با بیانیه عراق مبنی بر الحاق کویت به این کشور، به شدت برخورد شده، آن را محکوم می‌کنند.

۱۱. عراق در قطعنامه ۶۶۵ تحریم دریایی می‌شود و اجازه ندارد هیچ کشوری به سوی سواحل عراق برود یا از سواحل عراق حرکت کند.

۱۲. در بیست و نهم نوامبر سال ۱۹۹۰ شورای امنیت دست به بالاترین اقدام ممکن زد و به کشورهایی که با کویت همکاری می‌کردند اجازه داد تا برای اخراج عراق از کویت از تمام وسایل لازم استفاده کنند. اقدامات شورای امنیت در نهایت منجر به حمله نظامی نیروهای عراقی مستقر در کویت شد. ادامه مناقشه در پایان منجر به حذف رژیم صدام حسین نیز گردید (الکواری، ۱۳۸۷، ص ۴۱۷).

۱۳. عراق حدود ۱۱ سال بعد از آغاز تهاجم در سال ۱۳۷۰ از سوی دبیرکل سازمان ملل متجاوز معرفی می‌شود در حالی که در تهاجم به کویت در کمتر از دو ساعت متجاوز معرفی می‌شود.

۱۴. رزمندگان اسلام در طول هشت‌سال با سختی‌های فراوان موفق شدند با توکل بر خداوند از بدو پیروزی انقلاب‌اسلامی تا ۲۷ تیرماه ۱۳۶۶ و در طول ۸ قطعنامه، حقوق انسانی و بین‌المللی خود را در میادین نبرد و با ایثار و فداکاری از امپراتوری جهانی دریافت کنند.

مباحث پایانی جنگ باتوجه به محرمانه بودن آن این شائبه را در اذهان مردم شریف ایران ایجاد می‌کند که پایان جنگ، تلخ و ناموفق و همراه با شکست بوده است، درحالی که این مقطع درخشان تاریخ ۸ ساله دفاع مقدس به روزها و دو ماه

پایانی جنگ برمی‌گردد که ملت ایران پس از پذیرش قطعنامه برای آخرین بار دشمن را (داخلی و خارجی) در هم شکست و شکست داد، بنابراین لازم است این قطعه درخشان دوران دفاع مقدس برای مردم ایران تبیین شود... (رشید، ۱۳۸۷).

۳. شرایط داخلی و خارجی ایران و دلایل پذیرش قطعنامه ۵۹۸ توسط ایران

الف) حضرت امام خمینی (ره) به عنوان رهبر و ولی فقیه براساس اختیاری که به موجب اصل یکصد و ده قانون اساسی داشتند، قطعنامه را پذیرفتند و آن را به مصلحت نظام تشخیص دادند.

ب) شرایط بین‌المللی نامساعد به نحوی که عراق با پذیرش کلیه قطعنامه‌های شورای امنیت ادعای صلح‌طلبی داشت و در مجامع بین‌المللی، ایران را جنگ‌طلب معرفی می‌کرد.

ج) شرایط جدید و پیچیده در منطقه با حضور بی‌سابقه نیروهای نظامی آمریکا و متحدینش در خلیج فارس، در این خصوص حمله به هواپیمای مسافربری ایران اخطاری برای ایران بود.

د) کاربرد وسیع سلاح‌های شیمیایی توسط عراق و عکس‌العمل ضعیف مجامع بین المللی در این مورد.

ه) شرایط نامساعد اقتصادی به عنوان مثال نامه مسئولان اقتصادی کشور در خصوص ناتوانی در ادامه مدیریت اقتصادی کشور.

و) البته قطعنامه ۵۹۸ هیچ گاه از سوی ایران رد نشده بود و پیشنهاد ایران جابه‌جایی در بندهای اجرایی آن بود.

ز) توسعه کمی و کیفی گسترده ارتش عراق در بعد تجهیزات و نیروی انسانی، پس از اعلام رسمی پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از طرف ایران دبیر کل سازمان ملل گزارشی به شورای امنیت ارسال کرد که منجر به صدور قطعنامه ۶۱۹ شورای امنیت در تاریخ ۱۹ اوت ۱۹۸۸ (۱۸ /۶۷/۵) در خصوص تأسیس و اعزام گروه ناظران نظامی ایران ـ عراق و نیروهای ملل متحد (یونیماک) گردید (هدایتی خمینی، ۱۳۷۴، ص ۱۷۴).

www.plus1.blogfa.com

۴. گزیده‌هایی از پیام امام خمینی (ره) مبنی بر قبول قطعنامه ۵۹۸

حضرت امام (ره) در پیامی که به مناسبت سالگرد کشتار حجاج بیت‌الله‌الحرام (تیرماه ۱۳۶۶) در ۲۹ تیرماه ۱۳۶۷ صادر فرمودند علاوه بر تحلیل بلندی از فلسفه سیاسی ـ الهی حج و تأثیر عمیق آن در وجوه مختلف زندگی مردم دنیا، در انتها به دلایل پذیرش قطعنامه ۵۹۸ پرداختند که گزیده‌هایی از آن را مرور می‌کنیم:

«... و اما در مورد قبول قطعنامه که حقیقتاً مسئله بسیار تلخ و ناگواری برای همه و خصوصاً برای من بود، این است که من تا چند روز قبل متعهد به همان شیوه دفاع و مواضع اعلام شده در جنگ بودم و مصلحت نظام و کشور و انقلاب را در اجرای آن می‌دیدم، ولی به‌واسطه حوادث و عواملی که از ذکر آن فعلاً خودداری می‌کنم و به امید خداوند در آینده روشن خواهد شد و با توجه به نظر تمامی کارشناسان سیاسی و نظامی سطح بالای کشور، که من به تعهد و دلسوزی و صداقت آنها اعتماد دارم، با قبول قطعنامه و آتش‌بس موافقت نمودم و در مقطع کنونی آن را به مصلحت انقلاب و نظام می‌دانم».

... من در اینجا از همه فرزندانم در جبهه‌های آتش و خون که از اول جنگ تا امروز به نحوی در ارتباط با جنگ تلاش و کوشش نموده‌اند، تشکر و قدردانی می‌کنم و همه ملت ایران را به هوشیاری و مقاومت دعوت می‌کنم.

... من در میان شما باشم یا نباشم به همه شما وصیت و سفارش می‌کنم که نگذارید انقلاب به دست نااهلان و نامحرمان بیفتد. نگذارید پیشکسوتان شهادت و خون در پیچ و خم زندگی روزمره خود به فراموشی سپرده شوند.

... من در اینجا به جوانان عزیز کشورمان، به این سرمایه‌ها و ذخیره‌های عظیم الهی و به این گل‌های معطر و نوشکفته جهان اسلام سفارش می‌کنم که قدر و قیمت لحظات شیرین زندگی خود را بدانید و خودتان را برای یک مبارزه علمی و عملی بزرگ تا رسیدن به اهداف عالی انقلاب اسلامی آماده کنید.

و من به همه مسئولین و دست‌اندرکاران سفارش می‌کنم که به هرشکل ممکن وسایل ارتقای اخلاقی، اعتقادی، علمی و هنری جوانان را فراهم سازید و آنان

را تا مرز رسیدن به بهترین ارزش‌ها و نوآوری‌ها همراهی کنید و روح استقلال و خودکفایی را در آن‌ها زنده نگه دارید.

مبادا اساتید و معلمین که به وسیله معاشرت‌ها و مسافرت به جهان به اصطلاح متمدن، جوانان ما را که تازه از اسارت استعمار رهیده‌اند، تحقیر و سرزنش نمایند و خدای ناکرده از پیشرفت و استعداد خارجی‌ها بت بتراشند و روحیه پیروی و تقلید و گداصفتی را در ضمیر جوانان تزریق نمایند.

ما در شرایط جنگ و محاصره توانسته‌ایم آن همه هنرآفرینی و اختراعات و پیشرفت‌ها داشته باشیم، انشاءالله در شرایط بهتر، زمینه کافی برای رشد استعداد و تحقیقات را در همه امور فراهم می‌سازیم.

مبارزات علمی برای جوانان، زنده کردن روح جستجو و کشف واقعیت‌ها و حقیقت‌هاست و اما مبارزات علمی آنان در بهترین صحنه‌های زندگی جهاد و شهادت شکل گرفته است.

... خداوند متعال به خانواده‌های شهدا صبر و اجر و به مجروحین و معلولین شفا عنایت فرماید و اسرا و مفقودین را به وطن خویش بازگرداند.

خداوندا از تو می‌خواهیم آنچه مصلحت اسلام و مسلمین است را برای ما مقدر فرمایی (صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۷۴ـ۱۰۰).

www.plus1.blogfa.com

فصل چهاردهم

مقطع پایان جنگ

اهداف

پس از مطالعه این فصل شما می‌توانید:

- به علل و انگیزه‌های تهاجم رژیم بعث عراق پس از پذیرش رسمی قطعنامه ۵۹۸ از سوی جمهوری اسلامی ایران پی ببرید.
- به نحوه عملکرد منافقین در پشتیبانی از رژیم بعث عراق شناخت پیدا کنید.
- نحوه عملکرد رزمندگان اسلام را در مقابل منافقین در عملیات مرصاد ارزیابی کنید.

مقدمه

جنگ‌ها میان کشورها معمولاً در سه حالت به پایان می‌رسند. در حالت اول یکی از دو کشور درگیر بر کشور دیگر غلبه می‌کند و جنگ با پیروزی یکی از طرفین به پایان می‌رسد، مانند حالتی که در جنگ جهانی دوم بر سر آلمان آمد و متفقین پیروز جنگ شدند. در حالت دوم شرایط درگیری و نزاع با برقراری آتش‌بس پایان می‌یابد، اما جنگ به صورت کلی پایان یافته تلقی نمی‌شود، مانند شرایطی که در جنگ سوریه و رژیم اشغالگر قدس برقرار است. در حالت سوم، طرفین جنگ با پذیرش شرایطی که معمولاً توسط کشوری ثالث یا نهاد و سازمان بین‌المللی پیشنهاد می‌شود، به جنگ خاتمه می‌دهند، مانند شرایطی که در جنگ عراق علیه ایران پدید

آمد و طرفین بر اساس قطعنامه ۵۹۸ در تاریخ ۲۷ تیرماه ۱۳۶۷ به درگیری خود خاتمه دادند.

۱. پذیرش قطعنامه ۵۹۸ توسط جمهوری اسلامی ایران به طور رسمی

پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از سوی ایران، این ابهام را ایجاد کرد که با توجه به سوابق شورای امنیت سازمان ملل در جانبداری از عراق، چگونه می‌توان به این نهاد و تصمیمات آن اطمینان کرد. وزیر خارجه وقت ایران در پایان سال ۱۳۶۶ در نامه‌ای به دبیر کل اعلام کرد:

> ایران از اجرای قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت به طور کلی و به هم پیوسته پشتیبانی می‌کند. تعیین روز D (روز اعلام آتش‌بس) با اشاره به طرح اجرایی دبیر کل که باید با شروع آتش‌بس و کار بر روی تعیین هیئت بی طرف همراه باشد، ایران آمادگی هر نوع همکاری دارد (درودیان، ۱۳۷۸، ص ۱۵۶).

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در خطبه‌های نماز جمعه ۱۳۶۷/۳/۲۰، با بیان مواضع ایران نسبت به راه‌حل‌های سیاسی، به ابهامات اخیر پاسخ داده و فرمودند: «ما اصراری نداریم بر این که حتماً باید با جنگ این مقصود (پایان جنگ) عملی شود، اگر آن‌ها مقاصد ما را برآورده می‌کردند، ما حرفی نداشتیم، منتهی به تجربه معلوم شده که این‌ها نمی‌کنند ..... البته راه حرکت‌های سیاسی را هم هرگز نمی‌بندیم. در خصوص قطعنامه ۵۹۸ ما این قطعنامه را رد نکردیم، چون نکات مثبتی را در آن گنجانده بودند. ما آن نکات مثبت را نگه داشتیم، اما قبول هم نکردیم، چون نکات منفی هم دارد» (روزنامه کیهان، ۱۳۶۷/۳/۲۱).

به هر حال رئیس جمهور وقت ایران در نامه‌ای به دبیر کل سازمان ملل، موافقت ایران را با قطعنامه ۵۹۸ اعلام کرد: «ایران تصمیم گرفته است که رسماً قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت را به خاطر اهمیتی که برای حفظ جان انسان‌ها، برقراری عدالت و صلح و امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی قائل است، بپذیرد.» (گزارش‌های ویژه خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۷/۴/۲۸، ص ۱۵).

www.plus1.blogfa.com

با ارسال این نامه به سازمان ملل، «خاویر پرزد کوئیار»، دبیر کل سازمان ملل، بلافاصله اعلام کرد که ایران رسماً و بدون قید شرط قطعنامه ۵۹۸ را پذیرفته است. وی اظهار امیدواری کرد «که تا دو روز آینده آتش‌بس میان دو کشور برقرار شود.»

در حالی که دبیر کل سازمان ملل تلاش می‌کرد گام‌های اجرایی قطعنامه ۵۹۸ هرچه سریع‌تر برداشته شود، رژیم بعث عراق با درک این که در اجرای این قطعنامه متضرر خواهد شد و در نتیجه هیچ امتیازی پس از هشت سال جنگ دریافت نخواهد کرد، کارشکنی‌های خود را ادامه می‌داد و بر طبل جنگ می‌کوبید.

۲. اجرای تهاجم گسترده و مجدد ارتش بعث عراق به جمهوری اسلامی ایران

با پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از سوی ایران، دبیر کل سازمان ملل پس از اعلام رسمی تصمیم ایران، با فراخوانی وزرای خارجه دو کشور به نیویورک تصمیم داشت جهت اجرای آتش‌بس با دو کشور وارد گفتگو شود، اما وزیر خارجه عراق با اظهار تردید نسبت به تصمیم ایران، در این روند کارشکنی می‌کرد. در این شرایط دبیر کل سازمان ملل با اظهار نگرانی از این روند که نمایندگان رسمی عراق به آن دامن می‌زدند، خواستار مشارکت قدرت‌های بزرگ برای پیش برد قطعنامه ۵۹۸ شد.

در ادامه روند کارشکنی‌های رژیم عراق و زمینه‌سازی این کشور برای هجوم مجدد به ایران، طارق عزیز وزیر خارجه این کشور در نامه‌ای به دبیر کل، پیشنهادهایی را ارائه کرد تا عملاً قطعنامه ۵۹۸ از صحنه مذاکرات بین دو کشور حذف شود و نظر عراق که ناقض بندهای قطعنامه ۵۹۸ بود، به اجرا در آید. مقامات عراق که می‌دانستند این پیشنهاد توسط مقامات ایران و سازمان ملل پذیرفته نخواهد شد، با این اقدام خود، قصد داشتند زمینه‌های حمله مجدد به ایران را فراهم کنند.(گزارش‌های ویژه خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۷/۴/۳۱).

و در چنین شرایطی ارتش عراق صبح روز جمعه ۶۷/۴/۳۱ تهاجم سراسری مجدد خود را از سه منطقه به ایران آغاز کرد. این تهاجم تنها سه روز پس از آن آغاز شد که جمهوری اسلامی ایران رسماً قطعنامه ۵۹۸ را پذیرفته بود.

در منطقه جنوب نیروهای دشمن از دو محور شلمچه و کوشک به داخل خاک

ایران پیشروی کردند که هدف آن‌ها محاصره و تصرف مجدد شهر خرمشهر بود و در محور کوشک، با تصرف مرز، قصد اشغال جاده اهواز ـ خرمشهر را داشتند.

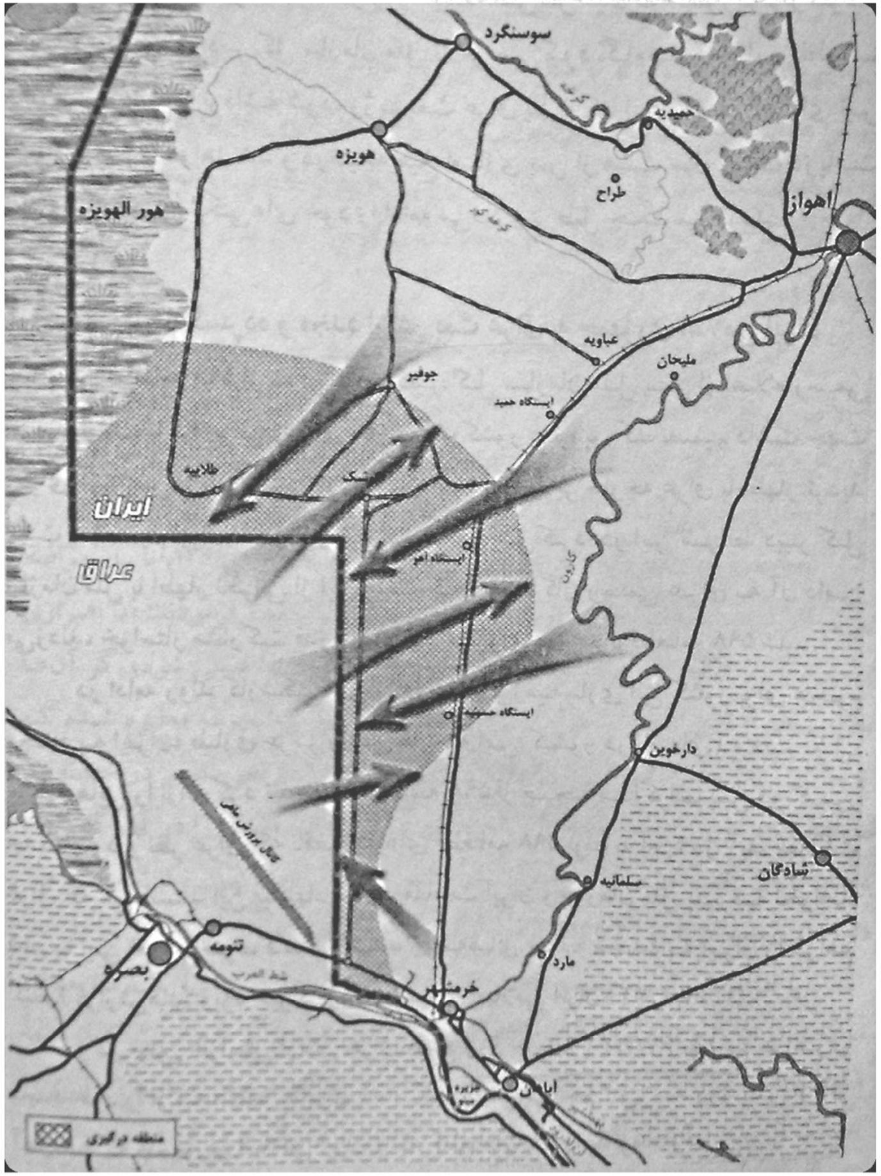

نقشه ۱ـ۱۴ تهاجم ارتش بعث عراق و شکست نهایی آن در پایان جنگ در منطقه جنوب

www.plus1.blogfa.com

در منطقه غرب کشور، دشمن به منظور تصرف شهرهای قصر شیرین، سر پل ذهاب، گیلان غرب، نفت شهر، سومار و مناطق میمک، صالح‌آباد، گلان، امیرآباد و شهر مهران را اشغال و در استان کرمانشاه در محور قصر شیرین و سر پل ذهاب تا پل ماهیت، پیشروی کرد؛ محلی که چند روز بعد، نیروهای سازمان مجاهدین خلق (منافقین) از آن عبور کرده، وارد شهر کرند سپس اسلام‌آباد شدند.

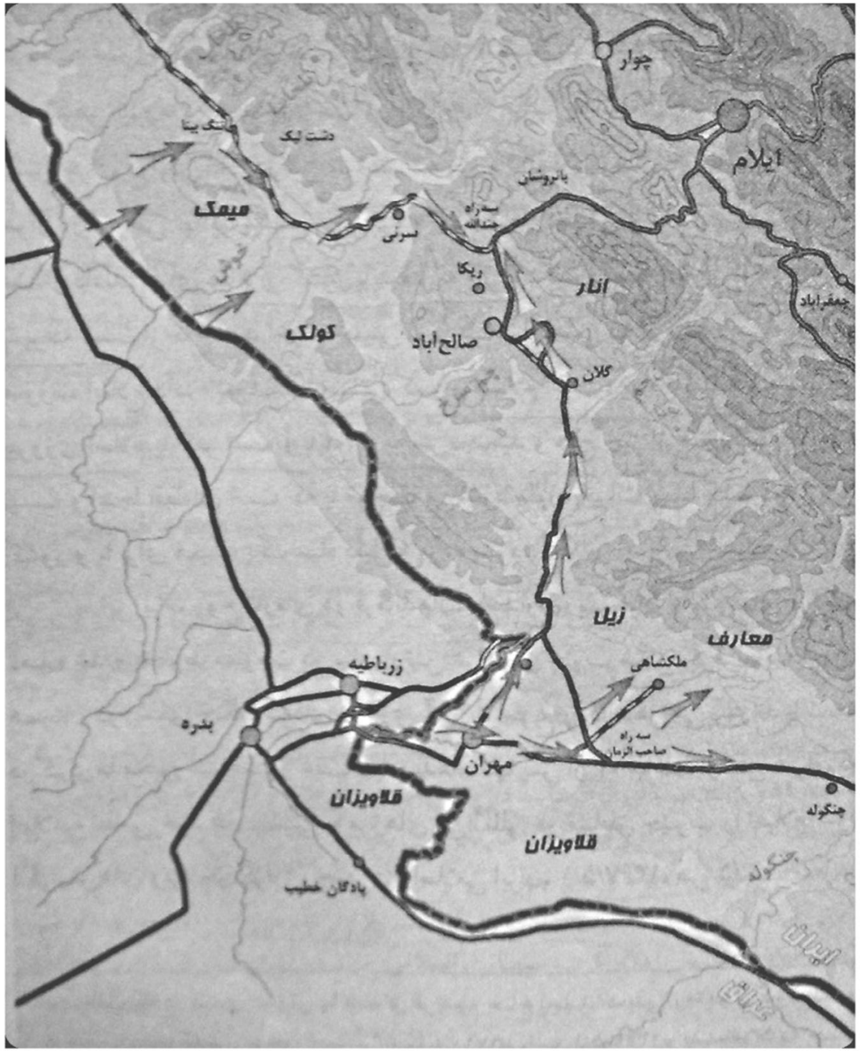

نقشه ۲-۱۴ تهاجم ارتش بعث عراق و شکست نهایی آن در پایان جنگ در منطقه غرب

در منطقه شمال غرب نیز ارتش عراق اقدام به حمله نمود که بدون کسب موفقیت در ارتفاعات منطقه متوقف شد.

۳. دفع تجاوز مجدد ارتش بعثی عراق در خوزستان

با انتشار اخبار تهاجم مجدد عراق به کشور به‌ویژه در منطقه جنوب، هجوم آحاد مردم به سوی جبهه‌های جنگ آغاز شد و سپاه با استفاده از این فرصت به سازماندهی نیروهای بسیج پرداخت و آن‌ها را در قالب یگان‌های سازمانی در مقابل ارتش عراق آرایش داد. در این شرایط که بار دیگر شهرهای خرمشهر، آبادان و اهواز در معرض تهدید دشمن قرار گرفته بودند، امام خمینی (ره) در پیامی به سپاه هشدار دادند: «برای دفاع از کشور باید متر به متر بجنگیم و هیچ عذری از هیچ کس پذیرفته نیست». حاج سید احمد خمینی (ره) پیام را تلفنی به فرمانده سپاه به این صورت اطلاع داد: «اینجا نقطه حیاتی کفر و اسلام است، یعنی نقطه شکست یا پیروزی اسلام یا کفر است و باید متر به متر بجنگید و هیچ چیز از هیچ کس پذیرفته نیست و اینجا نقطه‌ای است که یا موجب می‌شود سپاه حیات پیدا کند دوباره در کشور و یا برای همیشه یک سپاه ذلیل و مرده بشود».[۱]

با این پیام، روح تازه‌ای در فرماندهان، پاسداران، بسیجیان و نیروهای مردمی دمیده شد و خطوط مقاومت در برابر ارتش عراق در جنوب شکل گرفت. صدام که همچنان در ابتدای جنگ سودای پیروزی آسان و سریع را در ذهن می‌پروراند با شدت درگیری‌ها مجبور شد دستور عقب‌نشینی بدهد. تنها پس از ۲۴ ساعت ارتش عراق در اطلاعیه نظامی خود عقب‌نشینی به مرزهای بین‌المللی در مناطق جنوب را اعلام کرد (گزارش‌های ویژه خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۷/۵/۱، ص ۵).

۱. این مطلب که در سندی صوتی با صدای مرحوم حاج احمد خمینی(ره) در مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، موجود است با شماره ۱۷۱۰ مورخه ۱۳۶۷/۵/۱ و صفحه ۵۳ به چشم می‌خورد.

www.plus1.blogfa.com

۴. اجرای عملیات فروغ جاویدان توسط منافقین با پشتیبانی ارتش بعث عراق

در حالی که ارتش عراق برای تسهیل ورود نیروهای سازمان مجاهدین خلق (منافقین) به خاک ایران[1]، حضور خود را در مناطق غربی ایران (قصر شیرین، سرپل ذهاب) حفظ کرده بود، ارتش به اصطلاح آزادی بخش ملی ایران (منافقین) از یگان‌های ارتش بعث عراق عبور کرده و وارد خاک ایران شد.

به منظور پشتیبانی هوایی از عملیات فروغ جاویدان، از نیروی هوایی و هوانیروز ارتش عراق خواسته شد تا در این عملیات از سازمان حمایت کنند.

رهبری سازمان مجاهدین خلق با درک ضعیف از مناسبات قدرت در ایران و نیز شناخت ناقص از نقش معنوی امام خمینی (ره) و رابطه و اعتقاد عمیق مردم با ایشان برخی وقایع و رخدادهای داخل ایران را دستمایه تحلیلی قرار داد که از درون آن فروپاشی نظام سیاسی ایران تداعی می‌شد. رهبران سازمان معتقد بودند که در شرایط عادی پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از سوی ایران امری غیر ممکن است و جمهوری اسلامی زمانی قطعنامه را خواهد پذیرفت که از نظر نظامی، سیاسی و اقتصادی به بن‌بست کامل رسیده باشد (شعبانی، ۱۳۸۰، ص ۳۵۹).

به استناد مطالب مندرج در کتاب *پیدایی تا فرجام* که به همت جمعی از

---

۱. سازمان مجاهدین یک گروه شبه نظامی با تفکر التقاطی (اسلام + مارکسیسم) است که پس از انقلاب اسلامی رهبران آن به دنبال سهم‌خواهی از انقلاب بودند. امام (ره) به دلیل مواضع غیردینی سازمان، آنان را طرد کرد و به دلیل تفکر انحرافی و عملکرد دوگانه در اذهان عمومی مردم ایران، «مجاهدین خلق» به عنوان «منافقین» مطرح شدند. این سازمان پس از حوادث ۱۴ اسفند ۵۹ و با ائتلاف با لیبرال‌ها، دقیقاً در مقابل مردم و امام قرار گرفت و به ویژه پس از حوادث ۳۰ خرداد ۱۳۶۰ رجوی رهبر سازمان نفاق، بنی‌صدر رئیس جمهور مخلوع، همراه سرهنگ معزی خلبان شاه، با تغییر چهره پس از درگیری‌های ۳۰ خرداد سال ۱۳۶۰ از کشور فرار کردند و در پایگاه نظامی و متروکه «اورلی» شهر پاریس به زمین نشستند. بنی‌صدر طی مصاحبه‌ای در پاریس اعلام کرد: «جمهوری اسلامی ایران در آینده نزدیک دچار حوادث امنیتی زیادی خواهد شد.» شش روز بعد از طریق افراد نفوذی منافقین حوادث انفجار مسجد ابوذر تهران، انفجار حزب جمهوری اسلامی، انفجار نخست وزیری و ترور شهدای محراب و ... توسط منافقین به وقوع پیوست.

پژوهشگران نگاشته شده سرکرده منافقین بر این مسئله تأکید کرد که «... ما از قبل تصمیم به انجام این عملیات بزرگ داشتیم و می‌خواستیم آن را دیرتر انجام دهیم، اما پذیرش قطعنامه کار ما را تسریع کرد ... اگر الآن اقدام نکنیم فرصت از دست خواهد رفت، زیرا بعد از این که بین ایران و عراق صلح شود، در این جا قفل می‌شویم و دیگر نمی‌توانیم کاری انجام دهیم و از لحاظ سیاسی تبدیل به فسیل می‌شویم... رژیم از لحاظ نظامی تعادل خود را از دست داده است و هم از لحاظ سیاسی در انزوای بین‌المللی قرار دارد». «...ما باید با جفت پا به کمر رژیم زده و خود را به تهران برسانیم و با نفربرهای دجله به پشت درب‌های زندان اوین رفته و نیروهای خود را آزاد کنیم...». (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۸۵، ص ۱۰۳).

پس از فراهم شدن شرایط و آمادگی در ارتش عراق و نیز کسب آخرین وضعیت جبهه‌ها، ستون ارتش آزادیبخش، در ساعت ۰۶:۰۰ روز دوشنبه ۱۳۶۷/۵/۳ پس از اجرای مراسم صبحگاه از قرارگاه خود در عمق خاک عراق به حرکت درآمد و پس از پیمودن مسیر تعیین شده در ساعت ۱۶:۰۰ از مرز خسروی عبور و طبق پیش‌بینی قبلی در ساعت ۱۷:۰۰ از قصر شیرین و در ساعت ۱۸:۰۰ از سر پل ذهاب عبور کرد. نیروهای سازمان با مقدماتی که ارتش بعث عراق در این محورها فراهم کرده بود توانست با کمترین درگیری (تلفات) عبور کند. با عبور ستون ارتش آزادی‌بخش از مسیرهای تعیین‌شده، درگیری‌های پراکنده و محدود نیروهای خودی با آن‌ها آغاز شد.

در این مرحله از عملیات فروغ جاویدان که نیروهای خودی به دلیل حمله گسترده عراق در محور جنوب و پیشروی اولیه در غرب، انسجام خود را از دست داده بودند، ابتدا تصور می‌کردند که این ارتش عراق است که به سمت کرند و اسلام‌آباد پیشروی می‌کند. سازمان منافقین در تحلیل درون سازمانی خود که در کتاب *ارتش آزادی‌بخش* که در کشور سویس منتشر شده در این خصوص می‌نویسد: «در واقع نیروهای سازمان توسط نیروهای مردمی و سپاه مستقر در منطقه ماهیدشت و گردنه چهارزبر درگیر بودند.» (سازمان مجاهدین خلق، ۱۳۷۴، ص ۱۱۵).

۵. اجرای عملیات نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در غرب (عملیات مرصاد)

فرمانده کل سپاه به یگان‌های مستقر در این منطقه مأموریت داد تا هم‌زمان از محور کرمانشاه ـ اسلام‌آباد به شهر اسلام‌آباد، از محور پل دختر به اسلام‌آباد و همچنین از محور ایلام به اسلام‌آباد به شهر نزدیک شده و ضمن هوشیاری، نیروهای دشمن منافق را محاصره، منهدم و سپس منطقه را پاکسازی کنند.

نیروی هوایی و هوانیروز ارتش جمهوری اسلامی ایران مستقر در منطقه نیز با تمام توان، پشتیبانی از عملیات را بر عهده داشتند.

عملیات زمینی یگان‌های سپاه از سمت‌های مختلف آغاز شد و همزمان با آن، هجوم نیروی هوایی و هوانیروز ارتش جمهوری اسلامی ستون‌های منافقین را مورد هجوم قرار دادند.

جنگ و گریز در گردنه استراتژیک چهارزبر ادامه داشت. جنگ سخت تن به تن در گرفت و نیروهای سپاه و بسیجی با آرپی‌جی، تیر بار و سلاح‌های انفرادی به مقابله با ستون نظامی منافقین پرداختند و در کمتر از ۳ ساعت ستون نیروهای سازمان متوقف و زمین گیر شدند. نیروهای سازمان در آغاز روز ۱۳۶۷/۵/۴ تلاش خود را برای عبور از تنگه چهارزبر با ۱۶ خودروی زرهی آغاز کردند که بی‌نتیجه بود و با دادن تلفات مجبور به عقب‌نشینی شدند. در این عملیات، با هدایت شهید صیاد شیرازی، هلی کوپترهای هوانیروز توانستند ستون منافقین را بر روی جاده آسفالت منهدم کنند.

پس از انجام عملیات سد پیشروی و زمین گیر کردن ستون نظامی سازمان نفاق، نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران عملیات مرصاد را به منظور مقابله، انهدام، تعقیب و تنبیه ارتش آزادیبخش، آغاز کردند. نیروهای خودی، تهاجم سنگینی را از محور کرمانشاه ـ اسلام‌آباد شروع و به سمت تنگه حسن‌آباد و شهر اسلام‌آباد حرکت کردند.

خودروهای سازمان یکی پس از دیگری هدف آرپی‌جی‌های پاسداران و

بسیجیان با پشتیبانی هلیکوپترهای ارتش جمهوری اسلامی قرار می‌گرفت و منهدم می‌شد. نیروهای سازمان نیز که در حال حرکت به سمت شهر اسلام‌آباد یا دشت‌های کنار جاده بودند، با تیربارها و سلاح انفرادی هدف قرار گرفته، به هلاکت می‌رسیدند.

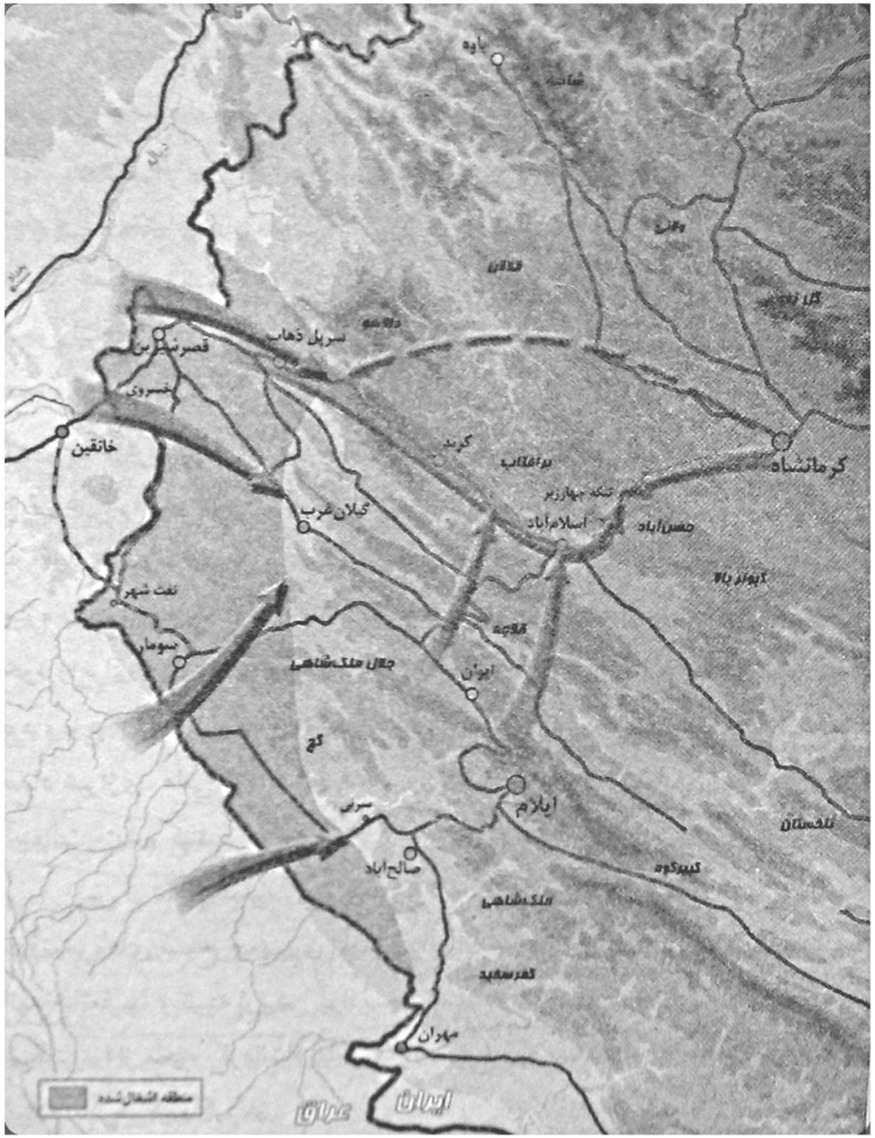

نقشه ۳ـ۱۴ منطقه پیشروی منافقین در غرب کشور

www.plus1.blogfa.com

در عملیات مرصاد نزدیک ۱۵۲۳ نفر از افراد سازمان کشته، ۲۳۰۰ نفر زخمی و ۳۰۵ نفر اسیر شدند و اکثر امکانات آنان نابود شد یا به غنیمت رزمندگان اسلام درآمد.

۶. پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از سوی عراق به طور رسمی

جمهوری اسلامی ایران پس از پذیرش قطعنامه ۵۹۸، در مذاکره با دبیر کل سازمان ملل بر اساس مفاد این قطعنامه، اصرار داشت تا زمان برقراری آتش‌بس از سوی دبیر کل اعلام شود. نماینده وقت ایران در سازمان ملل در این باره تصریح کرد:

ما امروز بار دیگر اعلام می‌کنیم شرط اجرای همه بندهای قطعنامه ۵۹۸ که جمهوری اسلامی ایران آماده است همین لحظه، آتش‌بس در جنگ را بپذیرد. (گزارش‌های ویژه خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۷/۴/۳۱، ص ۷).

روزنامه نیویورک تایمز که منعکس‌کننده دیدگاه‌های مقامات وزارت خارجه آمریکاست، دراین باره نوشت:

آمریکا به عراق فشار آورد تا آتش‌بس را قبول کند (همان، ۱۳۶۷/۵/۱۶).

با تغییر اوضاع به زیان عراق و فشارهایی که از سوی ابرقدرت‌ها، کشورهای منطقه و سازمان ملل به این کشور وارد شد، مقامات عراق در ۱۳۶۷/۵/۱۵ در نامه‌ای به دبیر کل سازمان ملل رسماً اعلام کردند: «عراق نیز با آتش‌بس موافقت می‌کند» (ولایتی، ۱۳۷۶، ص ۳۲۹).

۷. اعلام آتش‌بس توسط شورای امنیت سازمان ملل

به دنبال موافقت عراق با تعیین زمان آتش‌بس، وزیر خارجه ایران در جلسه نهم ملاقات با دبیر کل سازمان ملل در روز ۱۳۶۷/۵/۱۶، پاسخ مثبت ایران را مبنی بر قبول برقراری آتش اعلام کرد.

پیرو اعلام موافقت ایران و به دنبال مذاکرات دبیر کل با اعضای شورای

امنیت درباره ترکیب هیئت ناظر بر آتش‌بس «یونیماک»[1] (گروه نظامی ناظر سازمان ملل در جنگ ایران و عراق)، دبیر کل سازمان ملل اعلام کرد: تاریخ ۲۰ اوت ۱۹۸۷ میلادی (۱۳۶۷/۵/۲۹) زمان برقراری آتش‌بس خواهد بود و پس از آن، اقدامات لازم برای اجرای بندهای ۴،۶،۷ و ۸ قطعنامه انجام خواهد شد.

با تصمیم مقامات دو کشور ایران و عراق نسبت به تاریخ اجرای آتش‌بس، سرانجام در فاصله کمتر از دو هفته از تعیین زمان برقراری آتش‌بس تا اجرای آن، کلیه تلاش‌های دبیر کل سازمان ملل برای استقرار نیروهای ناظر بر آتش‌بس (یونیماک) در جبهه‌های جنگ و در پایتخت دو کشور انجام گرفت و جنگ ایران و عراق، پس از گذشت هشت سال از تجاوز عراق به ایران پایان یافت. صدام در حالی که هیچ دستاوردی از این جنگ به دست نیاورده بود و مشکلات داخلی و ژئوپلیتیک عراق همچنان به قوت خود باقی بود، زمینه‌های جنگ دیگری را فراهم کرد. وی با پذیرش قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر که در پی رد و بدل کردن نامه‌هایی با رئیس جمهور وقت ایران صورت گرفت، تجاوز به کویت را آغاز کرد.

www.plus1.blogfa.com

اسلامی ایران بود که هرچند آسیب‌های فراوانی به کشور ایران وارد شد لیکن بر اقتدارش نیز افزوده شد و حاکمیت از انسجام و ثبات بیشتری برخوردار شد و جایگاه ویژه‌ای را در نظام سیاسی منطقه و جهان کسب کرد.

جمهوری اسلامی ایران نه تنها با تحمیل جنگ توسط استکبار جهانی مهار نشد بلکه با قدرت و بالندگی بیشتر به حرکت خود ادامه داد و امروزه شاهد آثار آن در اقصی نقاط گیتی مثل خاورمیانه، شمال افریقا و آمریکای جنوبی در رویش و خیزش امواج ضد استکباری و ضد آمریکایی هستیم و مقاومت و از خودگذشتگی ملت مسلمان ایران و اراده آنان در احقاق حق خود موجب آشنایی بیشتر مردم دنیا و ملت‌های تحت ستم با اهداف وآرمان‌های انقلاب اسلامی و ظهور بیداری اسلامی گردید.

ب) شکست استراتژی عراق در تهاجم به جمهوری اسلامی ایران

نگاهی به تاریخ معاصر نشان‌دهنده این واقعیت است که جنگ‌های قرون اخیر همواره جدا شدن بخشی از خاک ایران را در پی داشته است و از افتخارات جمهوری اسلامی ایران این است که علی رغم حمایت ابرقدرت‌ها از دشمن، با اتکال الهی و تکیه بر قدرت ملی، اجازهٔ تجزیهٔ ذره‌ای از خاک کشور را نداد و دشمن بعثی نتوانست به ادعاهای خود در مورد اروند رود و سایر نقاط مرزی کوچک‌ترین دسترسی پیدا کند.

ج) پذیرش مجدد قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر توسط رژیم بعث عراق

صدام که با پاره کردن قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر جنگ را آغازکرد در نهایت با پذیرش آن در ششمین و آخرین نامهٔ خود در۶۹/۵/۲۳ به رئیس جمهور وقت ایران نوشت: «بدین ترتیب همهٔ آنچه را که می‌خواستید و بر آن تکیه می‌کردید تحقق می‌یابد و دیگر اقدامی جز مبادلهٔ اسناد باقی نمی‌ماند.»

فصل پانزدهم

دلایل و عوامل پیروزی جمهوری اسلامی ایران در دفاع مقدس

اهداف

پس از مطالعه این فصل شما می‌توانید:

- با دلایل پیروزی رزمندگان اسلام در هشت سال دفاع مقدس آشنا شوید.
- با عوامل مؤثر در پیروزی رزمندگان اسلام در هشت سال دفاع مقدس آشنا شوید.

مقدمه

هشت سال دفاع مقدس مردم مسلمان و انقلابی ایران فراز و نشیب زیادی داشت و عملیات‌های پیروز و افتخارآفرینی چون فتح‌المبین و بیت‌المقدس و والفجر ۸ و کربلای ۵ و در مواردی نیز عدم موفقیت‌هایی مثل عملیات‌های رمضان و والفجر مقدماتی در کارنامه عملیاتی رزمندگان اسلام مشاهده می‌شود.

بعضی از دلایل و عوامل پیروزی نظام جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس به قرار زیر است:

۱. دلایل پیروزی جمهوری اسلامی ایران

الف) حفظ، تثبیت و تداوم انقلاب اسلامی

هدف اصلی رژیم بعثی عراق و ابرقدرت‌های حامی آن براندازی نظام جمهوری

برادر علی‌اکبر هاشمی رفسنجانی رئیس جمهوری

با این تصمیم ما دیگر همه چیز روشن شده و بدین ترتیب همه آنچه را که می‌خواستید و بر آن تکیه می‌کردید تحقق می‌یابد و دیگر اقدامی جز مبادلهٔ اسناد باقی نمی‌ماند تا با هم از موضع مسئولیت، نظاره‌گر واقعی حیات جدیدی سرشار از تعاون در سایه اصول اسلام باشیم، حقوق یکدیگر را محترم شمرده و بدین وسیله کسانی را که سعی می‌کنند از آب گل‌آلود ماهی بگیرند از سواحل خود دور کنیم و چه بسا در جهاتی همکاری کنیم که نتیجه آن خلیج به دریاچه صلح و امنیت و عاری از ناوگانها و نیروهای بیگانه که در کمین ما نشسته‌اند مبدل شود. مضافاً اینکه همکاری مزبور می‌تواند شامل جنبه‌های دیگر زندگی شود. الله‌اکبر و لله الحمد

صدام حسین رئیس جمهوری عراق

۲۳ محرم ۱۴۱۱ هجری

۱۴ اوت ۱۹۹۰ میلادی

متن نامه رئیس جمهور حزب بعث عراق (صدام حسین) مبنی بر پذیرش قطعنامه ۵۹۸

د) معرفی رژیم بعث عراق به عنوان متجاوز توسط دبیرکل سازمان ملل

خاویرپرز دکوئیار دبیرکل سازمان ملل پس از اخذ و بررسی اسناد و ادلهٔ جمهوری اسلامی ایران و عراق در تاریخ ۱۸ آذر ۱۳۷۰ صدام را به عنوان متجاوز و آغازگر جنگ معرفی نمود که این موضوع تحقق یکی از شرایط و خواسته‌های جمهوری اسلامی ایران بود. با عنایت به دلایل ذکرشده معلوم می‌شود که جمهوری اسلامی ایران پیروز قطعی این جنگ بوده زیرا توانسته است دشمن متجاوز را در کلیهٔ

www.plus1.blogfa.com

اهداف خود ناکام بگذارد و از موجودیت و تمامیت ارضی خود به نحو احسن دفاع کند.

۲. مهم‌ترین عوامل پیروزی جمهوری اسلامی ایران

الف) رهبری و مدیریت حضرت امام خمینی (ره) در هشت سال دفاع مقدس

با آغاز جنگ، بزرگ‌ترین نقطه قوت ایران، وجود رهبری معنوی، پرجاذبه، دوراندیش، نترس، توانمند و با حکمتی بود که مردم ایران او را از صمیم قلب دوست داشتند و توانسته بود به عنوان نقطه اتکا و توانمندی روحی ملت ایران عمل کند.

امام خمینی (ره)، تهدید بزرگ جنگ را تبدیل به فرصتی استثنائی برای ظهور توانایی‌های ملت ایران و آزمونی برای جهاد فی‌سبیل‌الله کرد. امام خمینی (ره) توانست با نفوذ عظیم خود، انگیزه بزرگی را در ایستادگی در برابر دشمن در بین بسیاری از مردم ایران به وجود آورد و روحیه تهاجمی را در قوای مسلح ایجاد و با تدابیری هوشیارانه، از پیروزی دشمن جلوگیری کند. وی توانست بلافاصله ابتکار سیاسی جنگ را در دست بگیرد و دولت عراق را در بن‌بست عملکرد خود قرار دهد. او به سرعت در کشور انسجام ملی را علیه متجاوز شکل داد و مقاومتی مثال‌زدنی از ملت ایران را به نمایش گذاشت. آن قدر با دشمن جنگید تا توانست تمام سرزمین‌های اشغالی ایران را آزاد کند و قدرت ایران را به سطح بازدارندگی در برابر دشمن برساند و صدام را از اقدام خود پشیمان کند و او را به پذیرش خواسته‌های منطقی ایران وادار سازد.

ب) نقش مردم در پشتیبانی از جنگ

در دوران هشت سال دفاع مقدس، ملت ایران ظرفیت روحی بالا و تحمل فراوانی از خود نشان داد. میل به فداکاری و ایستادگی در بین مردم افزایش یافت. اقشار مختلف مردم پیوسته از نظام جمهوری اسلامی و سیاست‌های امام خمینی (ره) برای پیروز شدن در برابر دشمن حمایت می‌کردند. مشروعیت دفاع از اسلام، کشور و انقلاب اسلامی، انگیزه‌ای قوی را در مردم به وجود آورد که موجب وحدت ملی و

www.plus1.blogfa.com

ارادهٔ مصمم برای دفع تهاجم نظامی خارجی گردید.

در دوران دفاع مقدس، بخشی از مردم ایران به طور داوطلبانه از سراسر نقاط کشور با انگیزه‌ای الهی عازم جبهه‌های جنگ شدند و توانستند تمام نارسایی‌ها و کمبودهای موجود در جبهه‌ها را با حضور خود برطرف نمایند. وجود چنین رزمندگانی امکان طرح‌ریزی عملیات‌های گوناگون و پیچیده را برای فرماندهان و برنامه‌ریزان فراهم می‌آورد. حضور نیروهای داوطلب بسیجی موجب شد تا موازنهٔ قوا به نفع ایران برقرار گردد و قدرت مکمل توان رزمی ایران با سازماندهی آنها به وجود آید تا بتوانند نقش تعیین‌کننده‌ای در پیروزی ایران بر قوای بعثی فراهم آورند.

ج) ابتکارات و خلاقیت‌ها

جبهه‌های جنگ فرماندهانی را پرورش داد و تربیت کرد که خلاقیت آن‌ها و امید آن‌ها به پیروزی، تحول عظیمی را در تغییر وضعیت جنگ به نفع ایران ایجاد کرد. آنان در میدان جنگ توانستند سازمان مورد نیاز جبهه‌ها را برای مقابله با قوای دشمن، به وجود آورند و مجموعه‌ای یکپارچه و مقتدر برای اداره صحنه‌های گوناگون جنگ تدارک ببینند. طرح‌ریزی عملیات‌های بزرگی چون «شکست حصر آبادان»، «فتح خرمشهر»، «جنگ شلمچه»، «تصرف فاو»، «آزادسازی بستان و سوسنگرد»، «نبرد مرصاد»، «جنگ‌های بازی دراز» و... بدون حضور دائمی فرماندهان، در جبهه‌های نبرد امکان‌پذیر نبود.

د) وحدت و همبستگی ملی

در سال‌های جنگ، صحنه داخلی کشور تا حدود زیادی، خوب اداره می‌شد. مردم نگران وضعیت اجتماعی و معیشتی خود نبودند. اداره عقبهٔ جبهه‌ها به گونه‌ای بود که مردم در آرامش زندگی می‌کردند.

دولت قیمت‌ها را کنترل و در بازار و تجارت داخلی و خارجی، دخالت می‌کرد. البته جنگ موجب رکود اقتصادی گردید. در دوران جنگ، انسجام سیاسی کشور در وضعیت نسبتاً مطلوبی بود. گرچه در سال اول جنگ، با فرار رئیس جمهور

وقت و اقدام مسلحانه منافقین و ترورهای گسترده، فضای ناامنی در کشور ایجاد شد ولی به هر حال، این مشکل دوام زیادی نیافت و به سرعت فضای کشور به سمت امنیت و آرامش، جلو رفت.

هـ) شیوه و سبک مدیریت جبهه

سبک مدیریت فرماندهان در جبهه‌های جنگ، متفاوت از شیوه‌های مرسوم در سایر ارتش‌ها بود. گرچه سلسله مراتب و فرماندهی و فرمانبری در بین رزمندگان وجود داشت ولی اطاعت بر اساس اِعمال زور و فشار بر زیر دستان نبود، بلکه رابطه‌ای دوسویه بر مبنای محبت و مهربانی بین فرمانده و فرمانبر برقرار شده بود. فرمانده با مشورت با هم‌رزمان خود، آنان را در تصمیمات خود شریک می‌کرد و همه می‌دانستند که پس از تصمیم باید توکل بر خدا نمود. فَإِذا عَزَمْتَ فَتَوَکَّلْ عَلَی اللهِ انَّ اللهَ یُحِبّ المتوَکّلین (سوره آل عمران، آیه ۱۵۹). یعنی پس چون تصمیم گرفتی بر خدا توکل کن، همانا خداوند توکل‌کنندگان را دوست می‌دارد.

فصل شانزدهم

تحلیل آمار ایثارگران جمهوری اسلامی ایران و تلفات ارتش بعث عراق

اهداف

پس از مطالعه این فصل شما می‌توانید:

- به فرهنگ جهاد و شهادت[1] و ایثارگری رزمندگان اسلام پی ببرید.
- نسبت به تلفات وارد بر رزمندگان اسلام شناخت پیدا کنید.
- نسبت به تلفات وارد بر ارتش بعث عراق شناخت پیدا کنید.

مقدمه

در مکتب توحید آن چیزی دارای ارزش و ماندگاری است که در راه خدا و برای خدا شکل گیرد. هر مقدار از عمر انسان که برای خدا صرف شود، هر کاری که برای خدا انجام گیرد و هر مالی که در این راه هزینه شود از ارزش واقعی و ماندگاری برخوردار است و از این رو هر چه انجام کاری برای خدا سخت‌تر و نیت خالص‌تر باشد ارزش و اثر آن بیشتر است. بنابر این هرگونه اهتمام و تلاش در راه خدا مصداق جهاد فی‌سبیل‌الله است.

در مکتب اسلام، از خودگذشتگی در راه خدا و دفاع از حق، والاترین ارزش‌هاست و همواره فرهنگ ایثارگری و شهادت‌طلبی در تاریخ اسلام درخشش و ویژگی خاصی داشته است.

دستاورد اساسی حضرت امام خمینی (ره) در رهبری انقلاب اسلامی، احیای اسلام ناب محمدی (ص) و مهم‌ترین ویژگی آن احیای فرهنگ شهادت و ایثارگری بود. با مروری گذرا بر فرایند نهضت امام خمینی و قوام نظام اسلامی به‌خوبی می‌توان دریافت که اگر فرهنگ شهادت‌طلبی و ایثارگری نبود، نه انقلاب به پیروزی می‌رسید و نه نظام اسلامی دوام می‌یافت، همان گونه که در صدر اسلام نیز اگر این ویژگی نبود نه اسلام شکل گرفته بود و نه دوام می‌یافت.

بنابراین موضوع شهادت و ایثارگری سکه پربهایی است که در یک روی آن باید والاترین ارزش‌های الهی را مشاهده کرد و در روی دیگر آن دستاوردها و آثار و برکات بی‌بدیلی را.[1]

۱. شهید و شهادت

«شهید» در لغت به معنی گواه، حاضر، ناظر و ... و در اصطلاح دینی به کسی اطلاق می‌شود که با انتخاب آگاهانه، و براساس حجت شرعی، در راه خدا به شهادت می‌رسد. شهید در اساسنامهٔ بنیاد شهید انقلاب اسلامی این گونه تعریف شده است: «شهید به کسی گفته می‌شود که جان خود را در راه انقلاب اسلامی و حفظ دستاوردهای آن یا دفاع از کیان جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات و تجاوزات دشمن و عوامل ضد انقلاب و اشرار نثار نموده یا می‌نماید.»

الف) شهادت، قله کمال

شهادت از برترین واژه‌های فرهنگ اسلامی و از مقدس‌ترین مفاهیم معارف الهی است. شهادت اوج کمال انسان است، آنگاه که انسان تمام هستیِ خود را یکجا نثار معبود می‌کند و قطرهٔ وجودش به دریای بیکرانِ هستی مطلق می‌پیوندد. رسول خدا صَلَّی الله عَلیه و آلِه فرمود: «فَوقَ کُلِّ ذِی بِرٍّ بِرٌّ حَتّی یقتلَ فی سبیلِ الله، فإذا قُتِلَ فی

۱. برگرفته از سخنرانی حجت الاسلام رحیمیان، نمایندهٔ ولی فقیه در بنیاد شهید و امور ایثارگران در دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.

www.plus1.blogfa.com

سَبیلِ الله فَلَیسَ فَوقَهُ بِرٌّ» (وسائل‌الشیعه، ج ۱۱، ص ۱۰، حدیث ۲۱).

«بالاتر از هر خیر و نیکی، خیر و نیکی وجود دارد تا انسان در راه خدا کشته شود که بالاتر از کشته شدن در راه خدا، خیر و نیکی یافت نشود.»

همچنین پیغمبر اکرم (ص) فرمود: «أشرَفُ المَوتِ قَتلُ الشَّهادة» (بحارالانوار، ج ۶۷، ص ۸، حدیث ۴). یعنی: «شهادت برترین مرگ‌ها است.»

و نیز از آن حضرت نقل شده که فرمود: «لَوَدَدتُ اَنّی اُقتَلُ فی سَبیلِ الله، ثُمَّ اُحیا ثُمَّ اُقتَلُ ثُمَّ اُحیا ثُمَّ اُقتَلُ ثُمَّ اُحیا ثُمَّ اُقتَل» (صحیح بخاری، ج ۴، ص ۲۱) یعنی: «دوست دارم در راه خدا کشته شوم نه یک بار و دو بار که بارها کشته شوم و زنده شوم و باز هم کشته شوم».

ب) مقام شهید

شهید مصداق عینی شهادت است که با انتخاب آگاهانه و در کمال خلوص، هستی خود را یکجا به آفریدگار جهان تقدیم می‌کند و به سرچشمه بقا و حیات پیوند می‌یابد.

درک مقام شهید از توان و ظرفیت فهم ما خارج است و تنها منبع وحی الهی است که شمّه‌ای از این مقام را برای ما بازگو فرموده است: «و لا تَقُولوا لِمَن یُقتَلُ فی سَبیلِ الله اَمواتٌ بَل اَحیاءٌ وَ لکِن لا تَشعُرُونَ» (سوره بقره، آیه ۱۵۴). یعنی: «برای کسانی که در راه خدا کشته می‌شوند نگویید مردگان‌اند [کلمه اموات را درباره شهدا به کار نبرید] بلکه آن‌ها زنده‌اند، لیکن شما درک نمی‌کنید.»

این آیه ضمن آنکه بر زنده بودن شهدا تأکید می‌ورزد، درک این مقام را از حیطهٔ شعور و فهم بشر در این دنیا خارج می‌شمارد. در حالی که آیهٔ فوق از به کار بردن تعبیر اموات در مورد شهدا نهی می‌کند، آیه‌ای دیگر از پندار مرده بودن آنان نیز نهی فرموده است که نه فقط به زبان نگویید آن‌ها مرده‌اند بلکه به دل نیز راه ندهید.

امام خمینی (ره) در این زمینه می‌فرماید: «از شهدا که نمی‌شود چیزی گفت. شهدا شمع محفل دوستان‌اند. شهدا در قهقهه مستانه‌شان و در شادی وصولشان «عِندَ رَبِّهِم یُرزَقُون»اند؛ و از «نفوس مطمئنه‌ای» هستند که مورد خطاب «فادخُلی فی عبادی

و ادخُلی جَنّتی» پروردگارند. اینجا صحبت از عشق است و عشق؛ و قلم در ترسیمش بر خود می‌شکافد.» (صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۱۴۷).

ج) وظیفه جامعه نسبت به شهید

از آنجا که شهید برای خدا و در راه خدا هستی خود را برای نجات و سعادت جامعه فدا می‌کند، هرچند پاداش اصلی خود را از خداوند دریافت می‌کند، اما بنا برحکم عقل، جامعه نیز به لحاظ حقی که شهید بر گردن آنان دارد، مدیون شهید است و باید با تمام وجود دین خود را در قبال شهید ایفا کند.

زنده نگه داشتن یاد و نام شهید و بزرگداشت زمان و مکان شهادت و مدفن او و الگوسازی از شخصیت و سیره زندگی و حماسه ایثارگرانهٔ شهید، بخشی از وظایف جامعه نسبت به شهید است.

بزرگداشت و تکریم شهید در جامعه یعنی بزرگداشت و تکریم فرهنگ شهادت و تمام نیکی‌ها و ترویج روحیه ایثارگری و فداکاری برای ارزش‌ها و دفاع از جامعه و سرزمین اسلامی. فرهنگ و روحیه‌ای که قوام و بقای جامعه و نظام و سرزمین اسلامی همواره نیازمند به آن است. این مطلبی است که تمام ملت‌ها و کشورها در چارچوب جهان‌بینی و ارزش‌های خود به منظور حفظ استقلال و دفاع از موجودیتشان در برابر بیگانگان و مهاجمان مورد توجه و اهتمام جدی قرار می‌دهند.[1]

د) منزلت خانواده شهید

خانوادهٔ شهید از جهات مختلف، از مقام و منزلت ویژه‌ای در پیشگاه خداوند و در نظام و جامعه اسلامی برخوردار است. پدر و مادر شهید باتوجه به این که معمولاً بیشترین نقش را در تربیت شهید ایفا کرده‌اند و با داشتن بیشترین علاقه به فرزند خود، او را تقدیم خدا کرده‌اند مورد تکریم بیشتری هستند. والدین، مخصوصاً مادر،

---

۱. برگرفته از سخنرانی حجت‌الاسلام رحیمیان، نمایندهٔ ولی فقیه در بنیاد شهید و امور ایثارگران، در دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.

www.plus1.blogfa.com

به طور طبیعی آن چنان علاقه‌ای به فرزند خود دارند که به طور عادت برای حفظ فرزندشان حاضرند همه چیز خود را فدای او کنند و می‌توان گفت والدین، فرزند خود را از جان خود بیشتر دوست می‌دارند. این بیت از شعر سعدی بهترین توصیف حالت بدرقه والدین به هنگام عزیمت فرزندانشان به سوی جبهه است:

در رفتن جان از بدن گویند هر نوعی سخن
من خود به چشم خویشتن دیدم که جانم می‌رود

همسر شهید نیز که افتخار همزیستی با شهید را داشته و شریک زندگی و پشتیبان و سرپرست خود را به ظاهر از دست داده و بار نگه‌داری و تربیت فرزندان شهید و مسئولیت حفظ کرامت و عظمت شهید را در جامعه به دوش گرفته است، به همراه فرزندان شهید به عنوان یادگاران شهید که نزدیک‌ترین نسبت و انتساب را به او دارند، منزلت و جایگاه برجسته‌ای نزد خداوند و مردم دارند.

به این ترتیب خانواده‌های شهدا از دو جهت شایستهٔ تکریم و تجلیل و خدمت هستند: اول به دلیل اهلیت و شایستگی اکتسابی و نقشی که در همراهی و همسویی با شهید ایفا می کنند. دوم به خاطر انتسابی که با شهید دارند و در سایهٔ دینی که جامعه به شهید دارد، بخشی از تکریم و تعظیم شهید در احترام و تجلیل از خانواده و اهل بیت او تجلی می‌یابد و مسئلهٔ تکریم خانوادهٔ شهید و تقدیم خدمات لازم به آنان نه تنها به عنوان یک کار مطلوب بلکه یک وظیفهٔ همگانی برای جامعه و نظام اسلامی به حساب می‌آید.

حضرت امام خمینی (ره) می‌فرمایند: «سلام و درود بر شما پدران و مادران، همسران، فرزندان و بازماندگان شهدا که از بهترین عزیزان خود، در راه بهترین هدف که اسلام عزیز است، بزرگوارانه گذشته‌اید و در امر دفاع از دین خدا، آنچنان صبر و مقاومت نشان داده‌اید که رشادت و استقامت یاران سیّد شهیدان حضرت امام حسین علیه‌السّلام را در خاطرهٔ جهانیان تجدید کردید» (صحیفه امام، ج ۱۷، ص ۹۵).

مقام و منزلت جانبازان و آزادگان نیز به نوبه خود حائز اهمیت است و باید از آن تقدیر شایسته به عمل آید. مقام عظمای ولایت در این خصوص می‌فرمایند:

«جانبازان در قضیه جنگ، یک موضوع استثنائی‌اند. همهٔ ما از جنگ فارغ شدیم، اما این جانباز است که تا آخر عمرش از جنگ فارغ نخواهد شد. وزنهٔ ایثار جانبازان ۷۰ درصد به بالا، به تعبیری سنگین‌تر از مسئله شهادت است.»[1]

در اینجا مروری بر آمار شهدا، جانبازان و آزادگان و اشاره به پاره‌ای از ویژگی‌های رزمندگانی که در جبهه‌های حق علیه باطل با دشمن به مبارزه برخاستند می‌تواند دستمایه‌ای برای تحلیل‌های گوناگون باشد.

۲. ایثارگری و فرهنگ جهاد و شهادت

دوران جنگ، فرهنگ ویژه‌ای را در بین رزمندگان در جبهه‌ها به وجود آورد و رفتارهای جدیدی را خلق کرد. بر همین اساس اصطلاحات گفتاری و عملکردهای خاصی نیز در بین رزمندگان اسلام رایج گردید. این فرهنگ که مبتنی بر دوستی و محبت با یکدیگر بود، یکی از عوامل مهم موفقیت دوران جنگ به حساب می‌آید. در اینجا به برخی از عناصر کلیدی این فرهنگ اشاره می‌شود:

الف) سبقت‌گیری بر دیگران

رزمندگان خود را برادر یکدیگر می دانستند زیرا معتقد بودند إِنَّمَا الْمُؤمِنونَ إِخوَةٌ (سوره حجر، آیه ۴۷). این برادری هم در این عالم و هم در بهشت که در سریرها روبه‌روی یکدیگر می‌نشینند تداوم دارد. اما در عین برادری آن‌ها سعی می کردند تا یک نوع مسابقه را در انجام وظایف خود، به وجود آورند. آن‌ها هر کدام در تلاش بودند تا در خالص شدن و در فعال بودن در امور جبهه‌ها از سایر همرزمان خود، سبقت بگیرند، بیشتر کار کنند و از فرصت‌ها استفاده نمایند، زیرا معتقد بودند که در جهان آخرت ما گرفتار اعمال خودمان هستیم و از خارج به ما چیزی نمی‌دهند. ما هستیم که اساس آن عالم را بنا می کنیم. إِنَّها هِيَ أَعمالُكُمْ تُرَدُّ إِلَيْكُمْ یعنی این همه،

۱. دیدار مقام معظم رهبری با تعدادی از جانبازان و خانواده آنان در ۶ مهر ۱۳۹۰.

www.plus1.blogfa.com

اعمال شماست که به شما باز می‌گردد.

رزمندگان معتقد بودند فَمَن یَعمَلْ مِثقالَ ذَرَّةٍ خَیراً یَرَهُ یعنی هر کس کار خوب انجام دهد خود آن کار را می‌بیند وَ مَنْ یَعمَلْ مِثقالَ ذَرَّةٍ شَرّاً یَرَهُ (سوره زلزال، آیات ۸ و ۹). یعنی هر کس، کار بد انجام دهد خود آن عمل شرّ را می‌بیند. بنابراین تمام کارهای ما، عقاید ما و اخلاق ما در آن جهان منعکس می‌شود (صحیفهٔ امام، جلد۱۶، ص ۱۴۰).

ب) خطرپذیری

رزمندگان اسلام از رفتن به خط مقدم جبهه و حضور در عملیات‌ها، استقبال می‌کردند. آنها همیشه تمایل داشتند در جبهه‌ها فعال باشند. برهمین اساس از حضور مستمر در خطوط پدافندی کراهت داشتند. گرچه برخی از آنان بالاجبار در کارهای پشتیبانی و عقبه‌ها فعالیت می‌کردند، ولی بسیاری از آن‌هاتمایل داشتند که در صحنهٔ فعال عملیات حضور داشته باشند و رودر رو با دشمن قرار گیرند.

بر همین اساس رزمندگانی که مجبور می‌شدند به فعالیت‌های پشت جبهه بپردازند و در عملیات شرکت نکنند، ناراحت می‌شدند. آنها از جبهه‌های غیرفعال و ایجاد رکود در جبهه‌ها استقبال نمی‌کردند. رزمندگان به این آیهٔ قرآن باور داشتند که: لَنْ یُصیبَنا اِلا ما کَتَبَ الله لَنا هو مولینا و علی الله فلیتوکل المومنون (سوره توبه، آیه ۵۱). یعنی بگو هرگز به ما جز آن چه خدا برای ما مقرر داشته نمی‌رسد. او مولای ماست و مؤمنان باید تنها به خدا توکل کنند.

خلقیات و شیوهٔ هدایت فرماندهان دوران دفاع مقدس به این گونه بود که خود، بیش از سایر رزمندگان در خط مقدم جبهه دشمن قرار می‌گرفتند و به جای اینکه به زیرمجموعه خود بگویند «جلو بروید»، در جایی که لازم بود خود جلو می‌رفتند و به بقیه می‌گفتند «بیایید». بر همین اساس تعداد زیادی از فرماندهان لشکرها، تیپ‌ها، گردان‌ها، گروهان‌ها، دسته‌ها و افراد برجسته، در حین هر عملیات شهید می‌شدند. راه خط‌شکنی همین بود.

ج) افزایش مستمر توانایی‌ها

جبهه جنگ برای رزمندگان فرصتی عظیم را جهت یادگیری مستمر فراهم آورده بود. آن‌ها به طور مداوم در پی افزایش قابلیت‌ها، ظرفیت‌ها، توانمندی‌ها و کارآمدی خود بودند. در روزهای آغاز جنگ، افراد زیادی پیدا می‌شدند که استفاده از هیچ سلاحی را نمی‌دانستند ولی با گذشت زمان و تلاش پیگیر، آن‌ها به اشخاصی متخصص و با مهارت در استفاده از انواع سلاح جنگی و فنون نظامی تبدیل می‌شدند.

رزمندگان، جبهه را تبدیل به دانشگاهی برای تعلیم و تعلّم کرده بودند. طرح‌ریزی‌های عملیاتی در روزهای اول جنگ از کیفیت بالایی برخوردار نبود. هرچه از جنگ می‌گذشت توان فکری فرماندهان برای برنامه‌ریزی‌های دقیق‌تر افزایش می‌یافت و طرح‌های عملیاتی پخته‌تری ارائه می‌گردید.

۳. اسطوره‌های دفاع مقدس

... جزو واجب‌ترین، مفیدترین و قربی‌ترین کاری که ما را به پروردگار عالم تقریب می‌کند، این است که ما مفاخر ارزشی اسلام را زنده نگه داریم...

... شخصیت‌های برجستهٔ ارزشی چه کسانی هستند؟ در درجهٔ اول شهدا هستند... این‌ها علم‌اند، اعلام الهدا و منارالتقی اینهایند. مثل تعبیراتی که ما برای علمای بزرگ به کار می‌بریم، واقعاً جای دارد که چنین تعبیراتی در بارهٔ این‌ها بشود. در واقع با تعریف یک چهره انقلابی، انقلاب را تعریف کنید.

... بگذارید شهدا رنگ ثابت زندگی مردم بشوند.[1]

۴. تشابهات دفاع مقدس و عاشورای حسینی

برخی از وجوه مشترک دو فرهنگ عاشورا و دفاع مقدس عبارت‌اند از:

الف) هر دو برای دفاع از حریم ارزش‌ها و حفظ اسلام و رضای پروردگار،

۱. برگرفته از بیانات مقام عظمای ولایت حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با اعضای ستاد برگزاری کنگره سرداران و ۱۸۰۰۰ شهید آذربایجان ـ مرداد ۱۳۷۴.

www.plus1.blogfa.com

روباروی دشمن ایستادند.

ب) رهبر هر دو حرکت فرزندان پیامبرند همان صلابت، پایداری، ذلت‌ناپذیری، شهادت‌پذیری و روح ایثار که در وجود مبارک ابا عبدالله (ع) هست، در وجود امام خمینی (ره) تجلی یافته است. امام به پیروی از سرور و سالار شهیدان از هیچ فداکاری در راه مکتب و آرمان‌های الهی دریغ نداشت.

ج) یاران امام خمینی (ره) همچون شهیدان کربلا، کانون عرفان و محبت الهی و سرشار از شوق شهادت و فداکاری بودند.

د) دشمن حاضر در حادثه کربلا و روز عاشورا و دفاع مقدس، در نهایت قساوت، پستی، دنیاپرستی و خودخواهی عمل نموده است.

ه) همان مظاهر روز و شب عاشورا در جبهه‌های دفاع مقدس دیده می‌شود، زمزمه‌های عاشقانه، نماز، عبادت، قرائت قرآن و آمادگی برای وصل و پیوند با محبوب.

و) پایداری و شکیبایی زنان ایران اسلامی و نقش روشنگری و صبوری آنان، جلوه‌ای از صبوری و پیام‌رسانی قافله‌سالار اسیران کربلاست.

ز) هر دو جریان رسواگر ستم شدند و نقاب از چهرهٔ دروغ و نفاق برافکندند.

ح) در هر دو جریان از شهیدان شیرخوار تا پیران سالخورده را می‌توان یافت.

ط) صحنه‌ها و موقعیت‌هایی همچون صحنه‌های کربلا بارها در جبهه‌های دفاع مقدس اتفاق افتاد مانند: تشنگی، جدا شدن سرها، اسارت‌ها و ... .

ی) پایان هشت سال دفاع مقدس، همچون پایان عاشورا، تمام شدن و توقف راه نبود، بلکه پس از آن ایمانی که محصول خلوص و فداکاری رزمندگان بود، هشیاری، تحرک و بیداری‌های بزرگی را رقم زد که نه تنها تضمین سلامت جامعه که الهام‌بخش مبارزات در گوشه و کنار جهان شد. تأثیر این ایمان و خلوص را در رزمندگان لبنان نیز می‌توان یافت.

ک) همچنان که انقلاب عاشورا تضمین کنندهٔ بقا و سلامت مکتب اسلام نوپایی شد که محصول ۲۳ سال تلاش پیامبر (ص) و مجاهدت صحابه بزرگ بود، مجاهدت‌های هشت سال دفاع مقدس نیز موجب تضمین بقا و سلامت انقلاب اسلامی شد.

۵. آمار ایثارگران دوران دفاع مقدس

الف) آمار جانبازان و آزادگان

جانبازان			آزادگان			
تعیین درصد نشده	زیر ۲۵ درصد	بالای ۲۵ درصد	جانباز			غیرجانباز
			تعیین درصد نشده	زیر ۲۵ درصد	بالای ۲۵ درصد	
۱۴۹۷۱	۳۲۰۱۸۹	۲۲۱۱۷۹	۱۹۸	۲۲۸۵	۳۸۸۰۶	۱۶۸۹
جمع کل جانبازان		۵۵۶۳۳۹	جمع کل آزادگان[1]			۴۲۹۷۸

ب) آمار شهدا به تفکیک استان‌های کشور

ردیف	سازمان استان / اداره شهرستان	تعداد
۱	آذربایجان شرقی	۹۵۳۴
۲	آذربایجان غربی	۹۱۰۴
۳	اردبیل	۳۲۴۱
۴	اصفهان	۲۳۰۲۱
۵	البرز	۵۳۳۱
۶	ایلام	۲۶۵۳
۷	بوشهر	۱۹۴۲
۸	تهران بزرگ	۲۱۵۷۶
۹	چهارمحال و بختیاری	۲۳۳۶
۱۰	خراسان جنوبی	۱۴۴۱
۱۱	خراسان رضوی	۱۶۴۰۷
۱۲	خراسان شمالی	۲۲۲۱
۱۳	خوزستان	۱۳۳۶۳
۱۴	زنجان	۲۸۶۱
۱۵	سمنان	۲۵۹۹

۱. از میان ۴۲۹۸۷ آزاده ۴۱۲۸۹ نفر آنها نیز جانباز هستند که در ارقام فوق ملحوظ شده است.

www.plus1.blogfa.com

ادامه جدول

ردیف	سازمان استان / اداره شهرستان	تعداد
۱۶	سیستان و بلوچستان	۱۶۳۹
۱۷	شهرستان‌های استان تهران	۵۷۱۹
۱۸	فارس	۱۳۸۷۹
۱۹	قزوین	۲۷۵۶
۲۰	قم	۴۷۹۷
۲۱	گلستان	۳۶۲۸
۲۲	گیلان	۶۹۴۶
۲۳	لرستان	۶۰۸۷
۲۴	مازندران	۹۸۵۳
۲۵	مرکزی	۵۲۱۹
۲۶	هرمزگان	۱۱۲۶
۲۷	همدان	۶۹۳۴
۲۸	یزد	۳۴۸۹
۲۹	کردستان	۵۲۵۳
۳۰	کرمان	۶۰۵۶
۳۱	کرمانشاه	۹۱۳۴
۳۲	کهکیلویه و بویراحمد	۱۷۱۷
جمع	۲۱۱۸۶۲	

مجموع شهدایی که در بنیاد شهید انقلاب اسلامی دارای پرونده هستند ۲۱۹/۰۰۰ نفرند که از این رقم حدود ۲۰/۰۰۰ نفر در درگیری با ضد انقلاب و ترورهای منافقین به شهادت رسیده‌اند.

افرادی که در درگیری‌های مستقیم دفاع مقدس شهید شده‌اند ۱۷۲/۰۰۰ نفر و شهدای بمباران‌ها توسط دشمن ۱۶/۰۰۰ نفرند و به این ترتیب جمع شهدای جنگ تحمیلی به ۱۸۸/۰۰۰ نفر می‌رسد.

برخلاف شایعه‌پراکنی‌های بیگانگان که رقم شهدای جمهوری اسلامی را

چندین برابر واقعیت، بزرگ‌نمایی می‌کردند و به منظور القای ناتوانی در مدیریت جنگ و تضعیف روحیهٔ مردم، بهره‌گیری از امواج انسانی را به جای مدیریت و تکنولوژی دامن می‌زدند، رقم ۱۸۸/۰۰۰ شهید در مقایسه با کشته‌های عراق در جنگ با وجود همهٔ پشتیبانی‌های جهان استکبار از ارتش عراق از جمله نکات مهمی است که باید از ابعاد گوناگون مورد بررسی قرار گیرد.[1]

یادآوری می‌شود مشابه این تفاوت را در رقم ۴۲/۱۷۵ اسیر ایران در قبال بیش از ۷۲/۰۰۰ نفر اسیر عراق شاهد هستیم که باید مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

ج) نکات مورد توجه در خصوص آمار شهدا، جانبازان و آزادگان دفاع مقدس

بیشترین آمار شهدای دفاع مقدس در سال ۱۳۶۵ با ۴۱/۰۰۰ شهید بوده است.

سن ۷۲٪ از شهدا (یعنی حدود ۱۵۵/۰۰۰ نفر) بین ۱۶ تا ۲۵ سال است (یعنی نوجوان و جوان).

بیشترین تعداد شهدا از جهت سن ۲۰ ساله‌اند. با تعداد ۳۰/۰۰۰ نفر در جنگ تحمیلی به طور میانگین از هر ۲۳۰ نفر جمعیت کشور یک نفر به شهادت رسیده است. در این میان استان اصفهان از هر ۱۴۴نفر یک نفر و قم از هر ۱۴۸ نفر یک نفر و استان سمنان از هر ۱۵۵ نفر یک نفر به شهادت رسیده‌اند که دارندهٔ رتبه اول تا سوم در کشورند.

در میان اقشار جامعه، جامعه روحانیت بیش از ده برابر میانگین کل جامعه و بیش از ۵ برابر میانگین جامعه شهید داده است (یعنی فرزندانشان به شهادت رسیده‌اند). بانوان شهید بیش از ۶/۴۰۰ نفر و نزدیک به ۳٪ کل شهدا هستند.

حدود ۵۶/۰۰۰ نفر از شهدا متأهل و بقیه مجرد بوده‌اند. اگر این نکته را که اکثر قاطع شهدا مجرد بوده‌اند و در بین متاهلین، آنان که فرزندان کمتری داشته‌اند نسبت بیشتری را دارا هستند، در کنار این نکته قرار دهیم که حدود ۹۷٪ شهدا به قشر

---

۱. برگرفته از سخنرانی حجت‌الاسلام رحیمیان، نمایندهٔ ولی فقیه در بنیاد شهید و امور ایثارگران، در دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.

www.plus1.blogfa.com

مستضعف تعلق دارند، می‌توان این نتیجه را گرفت که هر که سبکبارتر بوده است سبکبال‌تر به معراج شهادت پرواز کرده است. این نکته را نیز باید یادآور شد که اکثر شهدا از پایگاه مسجد و سنگر نماز جمعه و جماعت به جبهه عازم شده‌اند و براساس تحقیقی که روی وصیت‌نامه شهدا انجام گرفته، انگیزهٔ اصلی آنها در پیمودن راه شهادت به ترتیب الهام‌گیری از نهضت حسینی و پیروی از امام خمینی (ره) و دفاع از اسلام بوده است و به این ترتیب نتیجه می‌گیریم که با سبکباری از تعلقات زندگی مادی به همراه انگیزه نیرومند ایمان به مبدأ و معاد و عشق و پیروی از جایگاه امامت و ولایت، روحیه شهادت‌طلبی به فعلیت و شکوفایی می‌رسد.

شایان توجه است، برابر آمار غیر رسمی، تعداد کشته‌ها و مفقودان نیروهای عراقی حدود ۵۲۰ هزار نفر تخمین زده شده که نزدیک به ۲/۵ برابر شهدای ایران است و مجروحان عراقی بیش از ۷۰۰ هزار نفر برآورد شده است.

توضیح این که آمار و ارقام فوق را بنیاد شهید و امور ایثارگران در مرداد ماه ۱۳۹۱ به پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس اعلام کرده است.

فصل هفدهم

نتایج و دستاوردهای جنگ و دفاع مقدس در عرصه داخلی و بین‌المللی

اهداف

پس از مطالعه این فصل شما می‌توانید:

- با دستاوردها و نتایج هشت سال دفاع مقدس در عرصه‌های داخلی کشور آشنا شوید.
- با دستاوردها و نتایج هشت سال دفاع مقدس در عرصه‌های بین‌المللی آشنا شوید.

مقدمه

دوره جنگ یکی از مقاطع فراموش نشدنی و بی‌نظیر تاریخ ایران و خود یک مقطع تاریخی بسیار مهم است. مردم ایران در شرایطی که تازه با نهضت اسلامی خود توانسته بودند حکومتی جدید را در کشور شکل دهند و هنوز ساختارهای سیاسی و نظامی جدید را آرایش نداده بودند و تحت فشارهای تبلیغاتی و اقتصادی برخی از قدرت‌های بزرگ بودند و آشوب‌های داخلی در بعضی از نقاط کشور در جریان بود، دچار تهاجم نظامی ارتش عراق گردیدند. درحین جنگ هم کشور مواجه با ترورهای منافقین واختلافات سیاسی در سطح مقامات بالا از جمله ریاست جمهوری گردید.

از آن طرف، کشور عراق از همه امکانات لازم برای شروع یک جنگ برخوردار بود، مشکل مالی نداشت و حمایت تسلیحاتی هم می‌شد و تبلیغات جهانی هم به نفع وی بود. در چنین وضعیتی ایران توانست به مقابله با قوای متجاوز عراق بپردازد و

www.plus1.blogfa.com

همه سرزمین‌های اشغالی خود را با انجام عملیات نظامی باز پس بگیرد و برای اولین بار یک وجب از خاک کشور هم در تصرف ارتش متجاوز باقی نماند. با این وصف با هدایت و رهبری مدبرانه حضرت امام خمینی (ره) و ایستادگی مردم و مجاهدت رزمندگان اسلام، جمهوری اسلامی ایران در پایان جنگ، نتایج و دستاوردهای بزرگی را برای ملت به ارمغان آورد که در اینجا به شمه‌ای از آن‌ها اشاره می‌شود.

۱. دستاوردهای داخلی

الف) عرصه سیاسی و امنیتی

یکی از تجربه‌های نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، مبارزهٔ فعال با ضد انقلاب داخلی توأم با نبرد گسترده علیه تجاوز خارج بود. در شرایطی که صدام آمریکایی به ایران انقلابی تجاوز کرده بود، کلیه گروه‌های وابسته در کردستان، دیگر نمی‌توانستند انگیزه‌ای برای مقابله با حاکمیت انقلابی مردم و انقلاب اسلامی داشته باشند (منصوری لاریجانی، ۱۳۸۸، ص ۲۹۱).

همچنین احزاب مسلح دموکرات و کومله نیز سلاح خود را به زمین گذاشته و تا حد زیادی نفوذ سیاسی خود را در کشور از دست دادند.

مهم‌ترین معضل ناامنی در ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی، همکاری و همراهی سازمان مجاهدین (منافقین) خلق با رژیم بعثی عراق بود که با سقوط صدام حسین و از بین رفتن حزب بعث در عراق، قدرت نظامی منافقین نیز تا حدود زیادی منهدم شد.

ب) عرصه اجتماعی و فرهنگی

از برکات مهم دفاع مقدس، تقویت اعتماد به نفس و خودباوری بوده است. ملت ایران در دوران دفاع مقدس به این نتیجه رسید که باید خود را باور کند و با تکیه بر توانمندی‌های خود به‌ویژه جوانان، کشور را اداره نماید. تأثیر این خودباوری، بعد از جنگ در عرصه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و فناوری‌های نوین دفاعی، نمود فزاینده‌ای داشته است که بخش‌هایی از آن به شرح ذیل است:

۱. داشتن روحیه قناعت و صرفه‌جویی؛
۲. ابتکار عمل در ساخت قطعات، وسایل و تجهیزات مورد نیاز؛
۳. خودکفایی در کالاها و تجهیزات اساسی در مقابل تحریم‌های اقتصادی؛
۴. رشد باورهای دینی و معنوی؛
۵. تولد تفکر بسیجی به عنوان ایدئولوژی کارامد دفاع مقدس؛
۶. رشد فضایل اخلاقی و معنوی؛
۷. تکلیفی عمل کردن در دفاع به عنوان یک وظیفه (همان، ص۲۸۲_۲۸۸).

یکی از مهم‌ترین فرهنگ‌هایی که در دوران دفاع مقدس در افکار مردم رایج گردید جنگیدن رزمندگان اسلام برای ادای تکلیف الهی بود و آن‌ها نتیجه را فرع بر انجام تکلیف می‌دانستند.

امام خمینی (ره) در این زمینه می‌فرمایند: «ملت ایران تا روزی که احساس می‌کرد توان و تکلیف جنگیدن دارد به وظیفه خود عمل نمود و تا لحظه آخر هم تردید نکرد و آن ساعتی هم که مصلحت بقای انقلاب را در قبول قطعنامه دید، به آن گردن نهاد و باز هم به وظیفه خود عمل نمود.» (صحیفه امام، جلد ۲۱، ص ۲۸۴).

۸. یکی دیگر از مهم‌ترین تجارب فرهنگی در دوران دفاع مقدس رواج فرهنگ ساده زیستی به جای فرهنگ رفاه‌طلبی و سرمایه‌داری بود.

ج) عرصه اقتصادی

تحریم اقتصادی جمهوری اسلامی ایران از همان اول پیروزی انقلاب اسلامی آغاز و در اوایل سال ۱۳۵۹ به صورت رسمی از سوی کشور آمریکا اعلام شد و بخش قابل توجهی از نیازهای گستردهٔ مردم و نیروهای مسلح را با مشکل جدی مواجه کرد.

ملت ایران در دوران دفاع مقدس با روحیه قناعت و صرفه‌جویی مقاومت کرد و در تولید و ساخت نیازهای مختلف عمومی و تخصصی تا مرز خودکفایی بخش قابل توجهی از نیازهای ضروری پیش رفت.

مسئولان توانستند با توزیع عادلانه کالا در این دوران مواد ضروری و مورد

www.plus1.blogfa.com

نیاز اکثر مردم را با قیمت مناسب در اختیار آنان قرار دهند و زمینه‌های نارضایتی عموم را مرتفع کنند (منصوری لاریجانی، ۱۳۸۸، ص ۲۹۲).

از طرفی بودجه هشت سال جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران، برابر با یکسال بودجه کل کشور بود که این موضوع بیانگر اوج صرفه‌جویی در مسائل اقتصادی در جنگ بوده است.

البته با تمام مشکلاتی که جنگ برای اقتصاد ایران به بار آورد، می‌توان گفت ایران علی رغم آنکه در دوران جنگ در شرایط تحریم تسلیحاتی و اقتصادی به سر می‌برد ولی کشور دچار قطحی یا بیماری‌های ناشی از کمبودهای تغذیه‌ای نشد (علایی، ۱۳۸۸، ص ۶۱۴).

د) عرصه علمی و فناوری

تحول در حوزه صنایع دفاعی، این باور را در مراکز دانشگاهی و علمی - پژوهشی کشور به وجود آورد که خواستن، توانستن است. هم چنین مقابله با اتکای به بیگانه در امر فناوری‌های جدید و درک فرایند رشد فناوری توسط متخصصان و نخبگان داخلی، فرهنگ خودباوری بود که در اندیشه رزمندگان کشور ایران در دوران دفاع مقدس تجلی کرد.

از انصاف به دور است اگر دستیابی به سلول‌های بنیادین و دانش هسته‌ای توسط پژوهشگران و اندیشمندان ایرانی را متأثر از فرهنگ خودباوری و خلاقیت دوران دفاع مقدس ندانیم، چنان که بارها رهبر معظم انقلاب اسلامی به این حقیقت اشاره فرموده‌اند.

ه) عرصه نظامی

جنگ تحمیلی، فشار و مشکلات زیادی را برای ملت و دولت ایران به وجود آورد و این فشارها، خصوصاً تحریم تسلیحاتی از سوی بسیاری از کشورهای بلوک غرب، شرق و حمایت مالی و انسانی تعدادی از کشورهای عربی منطقه، باعث شد که :

۱. نیروهای داوطلب مردمی در سازمان رزم سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به کارگرفته شوند و با گسترش توانایی‌های ایران، به عنوان قدرت بازدارنده در پیشروی‌های ارتش رژیم بعث عراق، مطرح شوند.

۲. ارتش جمهوری اسلامی از وابستگی نظامی کشورهای بیگانه خصوصاً آمریکا بیرون آید و قابلیت‌ها و توانمندی‌های خود را به نمایش بگذارد.

۳. اندیشه‌های دفاعی امام خمینی(ره) تبیین گردد و مردم با فرهنگ جهاد و شهادت آشنا شوند.

۴. رژیم بعثی عراق با تلاش و فداکاری نیروهای مسلح و مردم از سرزمین مقدس اسلامی، عقب رانده شود.

۵. ابتکار نظامی و تدبیر عملیاتی به غیر از سال اول جنگ، در اختیار نیروهای مسلح جمهوری اسلامی قرار گیرد.

۶. شکست ارتش پولادین رژیم بعثی عراق با حمایت‌های گسترده کشورهای دنیا باعث شد که تهدیدات نظامی منطقه‌ای و حتی بین‌المللی از کشور ایران دور شود.

۷. ابتکارات و خلاقیت‌های فنی و مهندسی نظامی و طراحی نیازهای ویژهٔ دوران دفاع مقدس از دستاوردهای بی‌نظیر در آن دوران است که رزمندگان اسلام موفق شدند با استفاده از این توانمندی در حفظ نیروی انسانی، امکانات و نیز تسهیل در دفاع نا برابر به موفقیت‌های چشمگیری برسند.

۸. تجربه جدید و منحصر به فرد جمهوری اسلامی ایران در نحوهٔ شناسایی و تأمین نیروی انسانی داوطلب، آموزش و به‌کارگیری در حین نبرد (با توجه به محدودیت‌های شدید زمانی و انسانی)، یکی از دستاوردهای موفق نظامی در دوران دفاع مقدس است (همان، ص ۶۱۸ـ۶۲۲).

۲. دستاوردهای خارجی

الف) عرصه سیاسی

۱. تثبیت اقتدار نظام جمهوری اسلامی در این دفاع باعث گردید که چشم

www.plus1.blogfa.com

طمع جهانخواران از تجاوز به کشورمان کوتاه شود و اگر این اقتدار نبود، قطعاً آمریکا در سال ۲۰۰۳ به جای حمله به عراق (حادثه سپتامبر سیاه) به کشور ما حمله می‌کرد.

۲. از برکات هشت سال دفاع مقدس در عرصه سیاسی، ارائه شیوه‌های مبارزه با ستمگران برای کشورهای اسلامی و جهان مستضعفان است که کابوس شکست‌ناپذیری کشورهای بزرگ را با تردید مواجه ساخت.

۳. اکثر کارشناسان مسائل سیاسی دنیا و منطقه به این رسیدند که بایستی نقش ویژه ایران را در تأمین امنیت منطقه، جدی بگیرند و در روابط سیاسی و منطقه‌ای خود تجدید نظر کنند.

۴. آثار و برکات مقاومت در دوران دفاع مقدس باعث شد که خواب و خیال رژیم صهیونیستی برای گسترش در منطقه خاورمیانه با شکست مواجه شود و در گرداب انتفاضه فلسطین و مقاومت حزب الله لبنان، گرفتار شود.

۵. عملکرد سازمان‌های بین المللی و منطقه‌ای، خصوصاً شورای امنیت سازمان ملل و رفتار سیاسی آنان در نحوه برخورد با این بحران و حل و فصل آن به‌شدت مورد تردید قرار گرفت.

۶. وقوع جنگ تحمیلی، صداقت و مقاومت ملت شریف ایران، باعث مطرح شدن انقلاب مردمی ایران به عنوان الگوی مبارزه مردمی در سطح منطقه و جهان شد.

۷. در پیام امام خمینی (ره) در سوم اسفند ماه سال ۱۳۶۷ موارد بالا به‌خوبی ذکر شده است:

- هر روز ما در جنگ برکاتی داشتیم که در همه صحنه‌ها از آن بهره جسته‌ایم.
- ما انقلابمان را در جنگ به جهان صادر نموده‌ایم.
- ما مظلومیت خویش و ستم متجاوزان را در جنگ، ثابت نموده‌ایم.
- ما در جنگ، پرده از چهره تزویر جهان خواران کنار زده‌ایم.
- ما در جنگ، دوستان و دشمنان را شناخته‌ایم.
- ما در جنگ، ابهت دو ابر قدرت شرق و غرب را شکستیم.
- ما در جنگ، ریشه‌های انقلاب پر بار اسلامی‌مان را محکم کردیم.

- ما در جنگ، به مردم جهان و خصوصاً مردم منطقه نشان دادیم که علیه تمامی قدرت‌ها و ابرقدرت‌ها، سالیان سال می‌توان مبارزه کرد.
- جنگ ما، کمک به فتح افغانستان را به دنبال داشت.
- جنگ ما، فتح فلسطین را به دنبال داشت.
- جنگ ما موجب شد که تمامی سردمداران نظام‌های فاسد در مقابل اسلام احساس ذلت کنند.
- جنگ ما، بیداری پاکستان و هندوستان را به دنبال داشت.
- علاقه به اسلام‌شناسی مردم آمریکا و اروپا و آسیا و افریقا یعنی در کل جهان از جنگ هشت ساله ماست (صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۸۳ـ۲۸۴).

۸. و بالاخره سازمان ملل متحد با یک تأخیر طولانی ۱۱ ساله و در سال ۱۳۷۰ رژیم بعثی عراق را به عنوان متجاوز به کشور جمهوری اسلامی ایران معرفی کرد.

ب) عرصه نظامی

۱. تجربهٔ تجاوز رژیم بعث عراق به منطقه و دنیا نشان داد که این کشور هرچند با توانمندی بالای نظامی و حمایت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی موفق به پیشروی در بخشی از خاک کشور ایران شد، لیکن واکنش نیروهای مسلح و مقاومت ملت غیور ایران، نشان داد که شاید کشوری بتواند شروع‌کننده باشد، لیکن الزاماً پایان‌دهنده به آن بحران نیست و احتمال دارد که کشور مدافع با توانایی به ظاهر محدود، در صحنه‌های نظامی بتواند سال‌ها مقاومت کند (علایی، ۱۳۸۸، ص ۶۵۰).

۲. دوران دفاع مقدس تجربه خوبی برای نیروهای مسلح و وابستگی آنها به متن مردم و جامعه بود.

هرچه نیروهای مسلح به متن مردم وابسته‌تر باشند و شهروندان هر کشور، آن‌ها را از خود بدانند، پیوستگی و انسجام بهتری ایجاد می‌شود که می‌توانند با اتکا به پشتوانه مردمی علیه متجاوزان داخلی و خارجی وارد عمل شوند.

امام خمینی(ره) در این باره خطاب به نیروهای مسلح می‌فرمایند: ملت مسلمان

www.plus1.blogfa.com

ایران از شما قدردانی می‌کند و شما را از خود و خود را از شما جدا نمی‌داند و اکنون در جهان، کشوری نیست که پیوند ملت و قوای مسلحش بدین پایه باشد (همان، ص ۶۴۵).

۳. حضور قدرتمند نیروهای نظامی با پشتوانه مردمی ایران با انجام عملیات‌های سنگین در دوران دفاع مقدس باعث شد که مسئولان سیاسی کشور ایران بتوانند خواسته‌های به حق نظام مقدس جمهوری اسلامی را در مجامع بین‌المللی، خصوصاً شورای امنیت سازمان ملل، به قدرت‌های بزرگ دیکته کنند. عملیات‌های غرورآفرین والفجر ۸ و کربلای ۵، یکی از این شگفتی‌های فرزندان دلاور کشور جمهوری اسلامی ایران بود که بندهای قطعنامه ۵۹۸ را به مرور در صحن شورای امنیت به اعضای آن، دیکته کرد.

والسلام علی من اتبع الهدی